DE DOKTER IN DE OUDE NEDERLANDSCHE TOONEELLITERATUUR

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GENEESKUNDE

aan de Rijks-Universiteit te LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. G. KALFF,

Hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte,

voor de Faculteit van Geneeskunde

TE VERDEDIGEN OP

Maandag den 26ste November 1917, des namiddags 2 uur,

DOOR

JOHAN BAPTIST FRANCISCUS VAN GILS,

GEBOREN TE MAASBUIN

ROERMOND,
J.J. ROEVEN & ZOON.
1917.

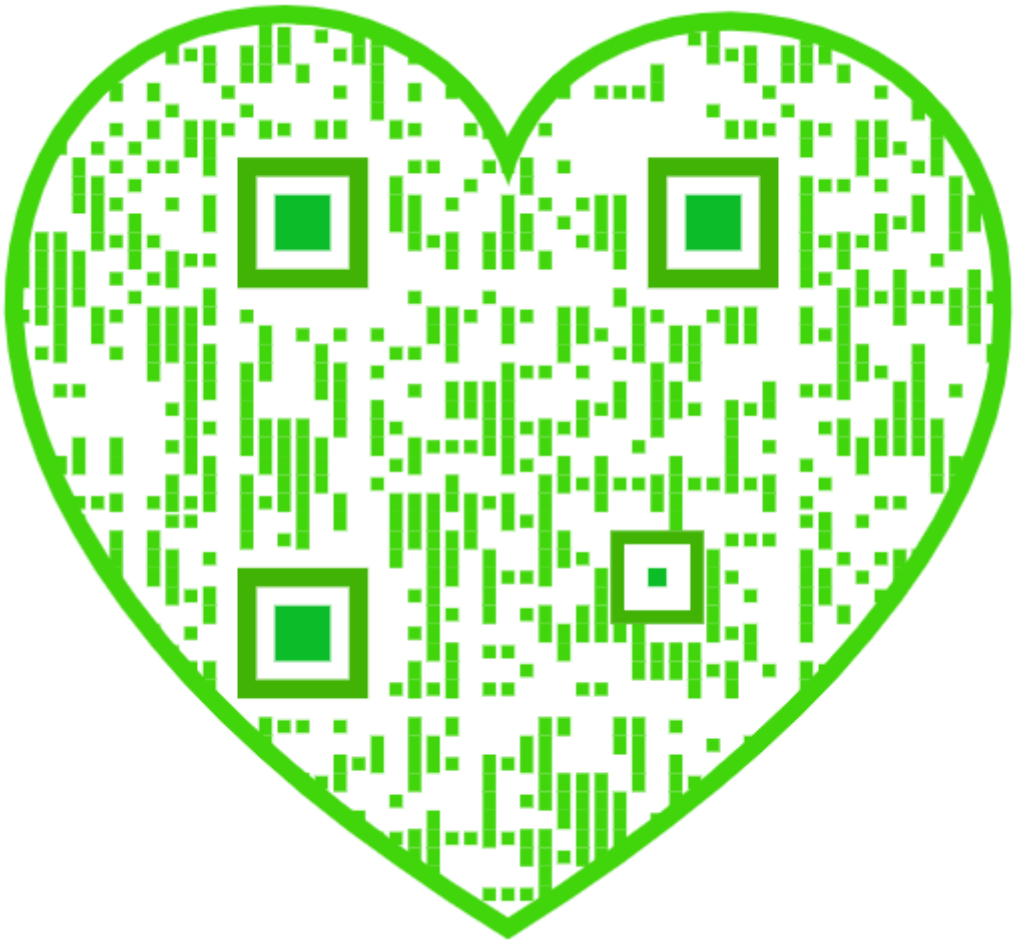

DE DOKTER IN DE OUDE NEDERLANDSCHE TOONEELLITERATUUR.

DE DOKTER IN DE OUDE NEDERLANDSCHE TOONEELLITERATUUR.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GENEESKUNDE

aan de Rijks-Universiteit te LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. G. KALFF,

Hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte,

voor de Faculteit van Geneeskunde

TE VERDEDIGEN OP

Maandag den 26sten November 1917, des namiddags 2½ uur,

DOOR

JOHAN BAPTIST FRANCISCUS VAN GILS,

GEBOREN TE WAALWIJK.

HAARLEM.
DE ERVEN F. BOHN.
1917.

Bij het aanbieden dezer late vrucht aan een vreemden disch past een woord van dankbare herinnering aan hen, die het plantje in zijn jeugd hebben opgekweekt. Het zij mij daarom vergund, hier mijne erkentelijkheid te betuigen aan de Hoogleeraren der Amsterdamsche Universiteit, die tot mijne vorming als geneesheer hebben bijgedragen.

Bij het vervaardigen van dit proefschrift ben ik veel aan U verschuldigd geworden, Hooggeleerde VAN LEERSUM. *Gij hebt mij, als Promotor, waardevollen steun verleend, dikwijls den weg gewezen, en, toen ik voor een beslissend kruispunt stond, mij tijdig overtuigd, dat de kortste weg niet altijd de beste is.*

Het lag in den aard dezer verhandeling, dat ik van vele zijden de stof moest bijeenzoeken. Allen, die mij daarbij hebben geholpen, hier afzonderlijk te vermelden, is onmogelijk. Ik moge daarom volstaan, met hun hier gezamenlijk mijn dank te brengen.

Een uitzondering worde gemaakt voor U, Hooggeleerde KALFF, *die met groote welwillendheid Uwe uitgebreide kennis en ervaring te mijnen dienste hebt gesteld, en voor de Beambten der Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek, die mij met zooveel hulpvaardigheid ter zijde stonden.*

INHOUD.

	Blz.
Inleiding	1
Dokter of Kwakzalver?	11
De Doktersrol in het Algemeen	21
De Dokter bij den Zieke	63
Het Doktershonorarium.	119
Collega's en Concurrenten	141
Alphabetische Lijst der besproken oude Nederlandsche Tooneelstukken.	175

INLEIDING.

Eene studie over den dokter in de Nederlandsche tooneelliteratuur kan ongetwijfeld van nut zijn voor de geschiedenis der vaderlandsche geneeskunde. Zuiver geschiedkundige werken en biografieën mogen meer betrouwbare gidsen blijken, waar het betreft de geneeskundige wetenschap zelf en haar corypheeën; om den gewonen dokter in zijn dagelijkschen handel en wandel gade te slaan, is juist de tooneelliteratuur de aangewezen bron. In den nationalen schouwburg weerspiegelen zich het leven en de ontwikkeling van een volk, zijn standen en eenheden. Meer dan welk ander gedeelte der letterkunde zijn juist de vruchten der tooneelschrijfkunst bestemd voor het geheele volk, in al zijn lagen. Daar richt de auteur zich naar den smaak en het oordeel van alle standen. „Apprends, marquis, que le bon sens n'a point de „place déterminée à la comédie", laat MOLIÈRE Dorante zeggen in „La critique de l'école des femmes".

Op het tooneel vindt men de verschillende typen, zooals het volk ze zag; daar zal men ook den dokter vinden, zooals het volk hem kende, wat het van zijn werk begreep, wat het in hem bewonderde of laakte. Het tooneel is als het ware de kritiek van de massa op de zeden en gebruiken van den tijd, waarin het ons verplaatst. Met het afleggen van het tooneelmasker, waarachter zij zich

in oude tijden verborg; met het verdwijnen van de marot, die haar later als „bliksemafleider" moest beschermen, of als „enfant terrible" hare waarheden moest dekken, is de vrijmoedigheid dier kritiek niet verminderd. De lach, de glimlach hier, de grijnslach daar, namen de plaats van masker en marot in, maar het devies bleef: „Ridendo dicere verum". En die waarheid, de kritiek, is door alle tijden heen vooral den dokter niet gespaard. Zij zal ook wel blijven spreken, zoolang er dokters zijn en menschen sterven!

Op de Algemeene Vergadering der Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen, in 1876 te Rotterdam gehouden, meende A. G. VAN HAMEL: „De „toestanden zijn niet meer dezelfde. Wat in MOLIÈRE's „dagen geestig was, zou nu wel eens laf kunnen schijnen. „Wie toen met den geesel zijner satyre raak sloeg, zou „nu de plank meestal misslaan .... niets zou onzinniger „wezen, dan ten aanhoore van ons publiek een stand te „hekelen, die meer dan eenige andere ernst maakt met „zijn wetenschap." Dat VAN HAMEL hier zelf de plank mis sloeg, behoeft bijna geen betoog. De vorm, het kleed moge veranderen, maar het spotduiveltje blijft leven.

Waar in het jaar 1619 RICHARD VERSTEGEN in zijn „Scherpsinnige Characteren" schreef: „Hij (eenen Doctoor „in der Medecijnen) is een mensche die altoos strijdende „is teghen hem selven/ want alle crancken soude hij „willen ghesont maecken ende datse ghesont waeren/ soo „en soude hij niet meer te doen hebben", daar werkt in onzen tijd BERNARD SHAW dit thema in de voorrede van „The Doctor's Dilemma" aldus uit: „It is not the fault „of our doctors that the medical service of the commu„nity, as at present provided for, is a murderous absur„dity. That any sane nation, having observed, that you „could provide for the supply of bread by giving bakers „a pecuniary interest in baking for you, should go on „to give a surgeon a pecuniary interest in cutting off

„your leg, is enough to make one dispair of political „humanity. But that is precisely what we have done. „And the more appalling the mutilation, the more the „mutilator is paid. He who corrects the ingrowing toe-„nail receives a few shillings: he who cuts your inside „out receives hundreds of guineas, except when he does „it to a poor person for practice."

In „Die Coopman", eene Christelijcke Tragedie, die reeds in het jaar 1583 in het Hollandsch bestond, wordt den geneesheeren hun cynische bekentenis van onmacht tegenover den dood volgenderwijze verweten:

Doctoren: „.... Begeeren/ wilt doch over ons niet toor-„nen; want wij hebben nae onse vermoghent/ in alles „dat onse ghedaen. Thegen den Doot weten wij gheenen „Raedt/ want wij sijn sulvest oock sterflijck/ als onse „stonde ghecomen is. Willen U also hier met Godt den „Heeren bevelen."

Coopman: „Is dit dan u eijgentlijcke meeninge/ dat „ghij willen wech gaen?"

Doctoren: „Ja gewisse; Wat solden wij hier toe verge-„ves langher moijlijck wesen?"

Coopman: „Wilt ghij mij midden in den Doodt ver-„laten?"

Doctoren: „Oft wij schoon hier tien jaer bleven/ soo „connen wij doch den Doot niet moeten noch thegen „staen."

Coopman: „Is dat soo? Soo sijn ghewisse de Menschen „al toe geck/ die haers lijves gesontheijt ende welvaert „u te cureeren overgheven. Mijnenthalven gaet dan maer/ „als het u believet/ al wilde Ghij an de Galge loopen „ick lette u niet."

Ongeveer drie eeuwen later hooren we in Henry Kistemaeckers' „l'Instinct" Cécile Bernou tot den dokter André Bernou zeggen: „.... Votre science? Un „passif de mots compliqués de vaines theories!" .... „Votre ami d'Arteuil, le sauverez-vous? Non! vous n'y

„songez même pas. Vous haussez les épaules avec „une admirable résignation, et vous prononcez: „Il est „perdu." "

CONSTANTIJN HUIJGENS dichtte in 1623 een zede-print op „Een onwetend Medecijn" [1]) en begon aldus:

„Hij is een onder-Beul, een Buffel met een' Rinck;
— — — — — — — — — — — — — — —
„Een' Vroedvrouw met een baerd; een konstigh Menschenmoorder."

Zijn tijdgenoot, P. CZN. HOOFT, noemde in het tooneelspel „Schijnhailigh" den dokter „een eerlijcke beul", die „in spijt van de justitie geldt met woorden wint". Voor wie meenen mocht, dat het tegenwoordige geslacht dergelijke krachttermen misplaatst zou vinden, volgen hier een paar voorbeelden van het tegendeel. In het eerste bedrijf van „De Student Thuis" van Dr. F. VAN EEDEN zegt Frans tot Jan, een medisch student, bijgenaamd Bolletje: „.... doch voor u, o Bolletje, is „het gewichtigst ambt weggelegd, ik benoem u, krach„tens uw medisch beroep tot beëedigd moordenaar, tevens „zult ge door geleerde vertoogen aan ons geheele streven „een wetenschappelijk tintje geven". In „Het Geheim van Polichinelle" [2]), tooneelspel van BERNARD CANTER, „eerste bedrijf, vijfde tooneel, verkondigt Dokter PERA „het roovers-alternatief: „Het is voor ons dokters noodig, „dat wij, om zelf in leven te blijven, anderen dooden".

Men ziet, voorbeelden te over, om aan te toonen, hoe VAN HAMEL's bewering wordt gelogenstraft. Neen, de geneeskunde en hare beoefenaren zullen aan den spot der massa wel nooit ontkomen. Een oogenblik moge de

[1]) Merkwaardig, HUIJGENS hangt naast een „Sot Hoveling" de print van een „Wijs Hovelingh"; maar voor „Een onwetend Medecijn" teekent hij geen tegenhanger.

[2]) Dramatisch Bijvoegsel van „Groot Nederland", Afl. Mei 1917.

wetenschap door hare geweldige vorderingen de spotters overbluffen en met stomheid slaan; nauwelijks zijn deze van de verbazing bekomen, nauwelijks heeft hun begrip den achterstand weer ingehaald, of spot en satyre herleven. Nil mirandum! Hoe de wetenschap ook vordere, hoe de techniek zich volmake, op hare rekening blijft het groote deficit, haar door de massa ten allen tijde verweten, „de dood". In de oogen van het volk zal de dokter, die ondanks al zijn geleerdheid ten slotte moet erkennen: „Voor den dood zijn geen kruiden gewassen", altijd een paradox, een belachelijke paradox blijven, en daarom een geliefde tooneelfiguur.

Er is nog een andere reden, waarom de geneesheer dikwijls op de planken komt. „Naar het schijnt is men reeds in Italië begonnen de rol van den *doctor* bij voorkeur aan een *dokter* op te dragen" schrijft Prof. KALFF in zijn Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Deel V, bl. 229. Van de intellectueelen is de geneesheer wel degene, die naast den priester zich het meest onder de menschen beweegt. Zijn werkkring brengt hem voortdurend met hen in aanraking. Hij leeft in hun nooden en vreugde mee. Hij is voor de massa een goede bekende. En waar het geestelijk kleed den drager voor den volksspot vrijwaart, levert de doktersmantel die bescherming niet op.

Daarbij komt nog, dat ziekte, vergiftiging of ongeval herhaaldelijk op het tooneel gebruikt worden om eene verwikkeling te scheppen. En hierbij is dan natuurlijk een dokter noodig.

In de uitbeelding van den dokter op het tooneel komen door den loop der tijden heen naast opmerkelijke gelijkenissen sprekende verschillen voor. Wanneer we zien, hoe in de 16de eeuw nu eens CHRISTUS of DE HEILIGE GEEST, dan weer de PAUS, LUTHER en CALVIJN als geneesheer optreden, en dat wel alleen in ernstige spelen;

wanneer we van den anderen kant in de 17de eeuw den medicus bijna uitsluitend ontmoeten als bonvivant, drinkebroer, overspeler, koppelaar, ja zelfs als duivel, dan mogen hiervoor, zooals we nog zien zullen, meer dan één reden bestaan, ééne daarvan zal toch zeker wel zijn, een groot verschil in waardigheid van het beroep, in achting en waardeering van den geneesheer door het publiek. Geheel anders is het met twee merkwaardige aantijgingen, die zich door de eeuwen heen tegenover den geneeskundigen stand handhaven, met name hun werken om geld, en, wij noemden het hier boven reeds, hun onmacht tegenover den dood. Door alle tijden heen vinden wij deze twee verwijten — te recht of ten onrechte, daarover later meer — op het tooneel herhaald. De regelmatigheid, waarmede ze blijven terug keeren, bewijst wel, dat ze behooren tot de dilemma's, waaraan de medici in hun werk nooit zullen ontkomen.

Zoo zien wij dan naast de wisseling in waardeering van den dokter ook de standvastig blijvende onvermijdelijkheden, die het beroep beheerschen, in de tooneelliteratuur tot uitdrukking komen.

Bij het verzamelen der bouwstoffen voor dit werk deden zich vele moeilijkheden voor. In het begin leek het soms, of de oogst niet de moeite waard zou zijn, maar spoedig bleek, dat er overvloedig materiaal aanwezig is. Niemand was mij, zoover ik heb kunnen te weten komen, voorgegaan. De weg moest dus gebaand, de schuilhoeken, waar de gegevens verborgen lagen, opgezocht worden. Weldra werd het duidelijk, dat de titels der tooneelwerken geen betrouwbare wegwijzers zijn. De merkwaardigste bijdragen werden gevonden in stukken, waarvan het opschrift heelemaal niet deed vermoeden, dat we er een dokter in aan zouden treffen, of dat er over geneesheeren gehandeld werd. Zeer waardeerbare vingerwijzingen gaven de „Geschiedenis der Nederlandsche Letter-

kunde" van Prof. G. KALFF en „De Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland" van Dr. J. A. WORP, al spreekt het vanzelf, dat zij in hunne werken niet altijd de doktersfiguur op den voorgrond hebben gehaald. Zooveel mogelijk werd daarom van alle beschikbaar zijnde spelen de lijst der personages nagegaan. Maar ook dit was niet altijd voldoende. Nu eens treedt een dokter in het stuk op, die in de lijst der personages niet is te vinden, zooals b.v. in „Isabella" van SAMUEL COSTER, dan weer blijkt achter een apotheker, die ten tooneele verschijnt, een merkwaardig representant van het gilde der z.g. „praktizeerende apothekers" te schuilen, zooals in „De Spookende Minnaar" van L. SMIDS. Het lag daarenboven voor de hand, dat, wat apothekers, vroedvrouwen, kwakzalvers, (door alle tijden heen niet de beste vrienden van den dokter) over hem te zeggen hebben, wel is waar met voorzichtigheid moet worden beoordeeld, maar toch van belang zou zijn voor het onderwerp, dat ons bezig houdt. Dus ook deze rollen moesten bestudeerd worden. Enkele malen bleek met den dokterstitel een theoloog of letterkundige te worden aangeduid. Soms blijft men in twijfel, over den waren aard, zooals b.v. in I. FRANSSOONS' klucht „*Giertje Wouters*", maar in de overgroote meerderheid der gevallen wordt onder „Doctor" zonder meer een geneesheer verstaan. Met „Mr." of „Meester" wordt meestal een chirurgijn bedoeld, een enkelen keer een schoolmeester, advocaat of notaris.

Een andere moeilijkheid deed zich voor in het begrenzen van het begrip geneesheer. Kwamen alleen de academisch gevormden, die aan een Nederlandsche of buitenlandsche universiteit hun bul hadden gehaald, in aanmerking, of moesten ook de barbiers en chirurgijns, die toch wettelijk mochten practiseeren, besproken worden? Het zal blijken, dat allen, die „bona fide" de geneeskunde of een gedeelte ervan beoefenden, hier ter sprake komen,

hetzij als collega's of helpers van den dokter, hetzij als zijn concurrenten.

De onderscheiding van den geneesheer en den kwakzalver, een kwestie, die klaarblijkelijk den meesten auteurs van letterkundige werken moeilijkheden oplevert, bleek bij nadere beschouwing niet zoo moeilijk te zijn.

Wanneer wij ons een voorstelling willen vormen van de doktersfiguur, zijn wij in de oudere tooneelwerken bijna uitsluitend op den tekst aangewezen. Zoogenaamde tooneelaanwijzingen over uiterlijk, leeftijd, grime, kleeding, enz., die wij in de moderne stukken zoo uitvoerig aantreffen, ontbreken geheel of bijna geheel. Alles werd klaarblijkelijk aan de verbeelding van acteur en regisseur overgelaten. De enkele titelplaatjes, die we hier en daar vinden, leeren op dat punt ook niet veel. In de voorreden, indien voorhanden, hooren wij meestal slechts den korten inhoud van het stuk verhaald, eene zelfverdediging van den schrijver, kritiek op andere auteurs, of uitvoerige uiteenzettingen over de regels, die de tooneelspelkunst beheerschen. Het is bekend, dat een tooneelstuk of een rol onder leiding van verschillende regisseurs, en in handen van verschillende acteurs een geheel afwijkend beeld kunnen vertoonen. Zoo beschouwd, zullen er aan het beeld, dat wij ons van den dokter op het tooneel kunnen vormen, vele onvolmaaktheden blijven kleven, die misschien met gegevens uit de schilder- en prentkunst, niet uit de literatuur kunnen worden verbeterd.

Niet al de hier besproken tooneelwerken zijn ook inderdaad opgevoerd. Van vele is het met zekerheid bekend, doordat het uit mededeelingen op het titelblad of in de voorrede blijkt, van andere is het niet uit te maken, van weer andere is met stelligheid te zeggen, dat ze nooit de planken hebben gezien. Tot de laatste categorie behooren b.v. de samenspraken, die in de

zestiende eeuw meer een didactisch, later meer een pamphletair karakter droegen. Intusschen behoefde de overweging, of een werk ooit is opgevoerd of niet, hier geen groot gewicht in de schaal te leggen. Reeds het feit alleen, dat de auteur voor zijn werk den tooneelvorm kiest, bewijst, dat het door hem als populair werk bedoeld is, en daarom voor ons van belang, en in letterkundige werken wordt het onderscheid ook niet streng in het oog gehouden. Behalve uit deze, direct tot het grensgebied behoorende bronnen, zijn hier en daar tot staving of onderstreping van eene meening ook uit andere gedeelten der letterkunde wel enkele aanhalingen gedaan.

Ofschoon vertaalde tooneelstukken over het algemeen hier onbesproken kunnen blijven, zijn deze toch soms ook wel van belang. Bekend is, hoe in vroeger tijden het vertalen of in het Hollandsch overbrengen werd opgevat, hoe vrij hierin werd te werk gegaan, hoe de vertalers en bewerkers trachtten te „nationaliseeren". Waar nu die bewerkers, zooals b.v. in de tweede helft der 17de eeuw de leden van „Nil Volentibus Arduum", voor een groot gedeelte zelf geneesheeren waren, kon men a priori verwachten, dat die „nationaliseering" zich ook op hun eigen medisch gebied zou doen gevoelen, en dat bij vergelijking met het oorspronkelijke ook de doktersfiguur hier en daar min of meer specifiek Hollandsch zou zijn geworden. Op enkele plaatsen kon dit ook duidelijk worden aangetoond.

Bij het bepalen van de eindstreep voor dit, als eerste deel bedoelde, werk, zou tenslotte elk jaartal willekeurig zijn geweest. Evenals in de evolutie is in eene vergelijkende studie elk rustpunt kunstmatig. Zonder daarom eene scherpe grens te trekken, wordt hier in hoofdzaak de dokter uit de tooneelliteratuur van vóór 1750 behandeld; maar ik ben een enkele maal ook wel tot in de tweede helft der 18de eeuw voortgegleden. Het was, alsof

ook hier „de wet der inertie" zich somtijds deed gelden.

Toen nu de grondstoffen waren bijeen gebracht, kwam de vraag aan de orde, op welke wijze zij het best zouden worden verwerkt en het doelmatigst ingedeeld. De tooneelspelen konden in zuiver chronologische volgorde worden behandeld, en dan bij elk afzonderlijk het meest merkwaardige worden besproken, of wel de indeeling kon geschieden naar de belangrijkste bijzonderheden der doktersfiguur, en deze dan vergeleken naar de verschillende tijden. Ofschoon de eerste weg ver uit de gemakkelijkste zou zijn, werd toch de laatste ingeslagen, omdat op deze wijze de overzichtelijkheid van het boek zou winnen, en de eigenaardigheden, de deugden en fouten van den dokter beter tot haar recht zouden komen.

Om het vermoeiende van voortdurend wederkeerende, lange plaatsaanwijzingen te ontgaan, vindt de lezer aan het einde van dit boek een uitvoerige opgave van de ter sprake komende oude tooneelliteratuur, alphabetisch gerangschikt naar de eerste letter van het voornaamste woord uit den titel, zooals dat ook in catalogi gebruikelijk is.

DOKTER OF KWAKZALVER?

Voordat wij tot eene algemeene beschouwing van den rol, dien de dokter op het tooneel vervult, overgaan, is het noodig het onderscheid tusschen „dokter" en „kwakzalver" wat nauwkeuriger te onderzoeken. Reeds in de inleiding werd er op gewezen, dat deze kwestie den letterkundigen meermalen aanleiding tot vergissingen gaf. Op verschillende plaatsen vinden wij de twee begrippen verward en door elkaar gehaald. Bij PLAUTUS' „De Tweelingbroeders", vertaald door Prof. Dr. H. VAN HERWERDEN voor de Wereldbibliotheek, wordt door den vertaler in een noot op blz. 66 gezegd: „Evenals MOLIÈRE geeselt PLAUTUS de charlatans van zijn tijd". De figuur, waarop hier wordt gedoeld, is door PLAUTUS zelf onder de personages met den naam „medicus" aangeduid. Waarom zouden wij dat willen verbeteren? Neen, evenals MOLIÈRE geeselt PLAUTUS de *dokters* van zijn tijd.

In de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van Prof. G. KALFF, Deel 4, blz. 148 bij eene bespreking van het kluchtig tusschenspel in BREÊROO's tragi-comediën noemt Prof. KALFF den „Doctoor" van BREÊROO uit „Stommen Ridder" „dokter-kwakzalver". En toch bedoelde BREÊROO zelf hier een heuschen geneesheer. De keizer had zelfs gecommandeerd:

„Dat men van stonden aan de beste doctoor haal!
„Opdat wij na de kunst daer van eens hooren spreken."

In hetzelfde boek Deel II, blz. 337 vinden wij bij eene bespreking der moraliteit: „Dit es van die siecten der broosccer naturen, en hoe haer ons heere geneest", aangemerkt, dat JEZUS zich zelf aanbeveelt als „een wonderdokter op een marktplein", terwijl toch de wijdloopige grootspraak, waarmee Christus zijn diensten aanbiedt, voor den dokter uit die tijden heel gewoon is, en overigens juist hier in JEZUS het *ideaal* van een geneesheer wordt afgebeeld.

Uit den aard der zaak komt het omgekeerde, n.m.l. het aanzien van een kwakzalver voor dokter, minder dikwijls voor; maar toch bestaan ook daar voorbeelden van, zooals b.v. in „Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland" door Dr. J. A. WORP, Deel I blz. 149, waar hij het „Esbatement van Hanneken Leckertant" bespreekt. We komen hierop aanstonds nog terug.

Deze vergissingen worden begrijpelijk, wanneer men in het oog houdt, dat in de meeste gevallen de dokter een komischen rol vervult, en dus in karikatuur wordt geteekend. De karikatuur van den dokter is echter nog geen kwakzalver. Het verschil is dan ook meestal duidelijk aan te toonen, en het is in dezen zin onjuist, wat Prof. G. KALFF in zijn hierboven reeds genoemd boek op blz. 230 van het V^de^ Deel zegt, dat „we in Dokter „Gardenier in De Echtscheiding van Jan Klaasz en „Saartje Jans voor het eerst niet den conventioneelen „kwakzalver vinden".

Er schuilt intusschen achter die verwisseling van dokter en kwakzalver ook een diepere, zuiver menschelijke beweegreden. En dat is deze. Noch de schrijver, noch de tooneelspeler, noch het publiek durven de uiterste consequentie aanvaarden van al het kwaad, dat zij van de dokters zeggen of hooren zeggen. Dit verschijnsel kunnen wij door alle tijden heen in de tooneelliteratuur opmerken. Wanneer ZACHARIAS HEINS het reeds in 1602 waagt, in zijn Pest-Spieghel wat smalend over de dokters en

de geneeskunde te praten, laat hij aan het slot ook onmiddellijk de verontschuldiging volgen in de samenspraak tusschen „Menich Slechtaert" en „Goet Onderwijs". Luistert slechts!

M. S.:
„Doch wort de medicijn soot scijnt hier gans versmeten
„Ja gans bespot....."

G. O.:
„Soo vele dit aengaet ick make klein ghewach
„Van Meesters om Gods cracht te meerder te verheffen,
„En den verdoolden soo te herder aen te treffen
„Die op den Medicijn al sijne hope stelt
„En sich met Godes doen met allen niet en quelt.
„Doch is de Medicijn daerom niet min te achten
„De Crancke nevens God moet na een Meester trachten
„Ervaren in de Const, — — — — — — — — —
„Want een goet Medicijn is Godes instrument."

Zelfs Molière verraadt in zijn bitteren spot hier en daar zwakheid. Zoo bijvoorbeeld in het voorwoord van „Le Tartuffe", waar hij het doet voorkomen, alsof hij slechts de dokters uit vroegeren tijd hekelt. „La médecine" heet het daar „est un art profitable, et chacun la „révère comme une des plus excellentes choses que nous „ayons; et cependant il y a eu des temps où elle s'est „rendue odieuse, et souvent on en a fait un art d'em„poisonner les hommes." In het derde „Placet", waarmee hij hetzelfde tooneelstuk bij de wederopvoering aan zijn koning opdraagt, vraagt hij van dezen als gunst „un „canonicat de votre chapelle" voor den zoon van zijn huisdokter. Klinkt het dan niet als een cri de coeur, wanneer Molière den Malade Imaginaire laat zeggen: „Il est aisé de parler contre la médecine, quand on est „en plaine santé?" Dat was dezelfde man, die de geneeskunde noemde: „une des plus grandes folies qui soient parmi les hommes".

Twee en een halve eeuw later schrijft BERNARD SHAW in de voorrede van „The Doctor's Dilemma" smalend: „MOLIÈRE saw through the doctors; but he had to call them in just the same", maar hij zelf heeft na al de harde noten, die hij den dokters te kraken geeft, het volgende compliment: „But the true doctor is inspired „by a hatred of ill-health, and a divine impatience of „any waste of vital forces".

Om het lijstje van voorbeelden met een Nederlandschen auteur te besluiten, volge hier, wat Dr. F. VAN EEDEN in een feuilleton van „De Amsterdammer" van 23 Sept. 1916 zegt: „De medici zijn inderdaad niet waarvoor ze „zich uitgeven: „menschen-redders". Het zijn lichaams-„redders, en zeer vaak, bijna altijd, menschen-bedervers. „Maar daarom sta ik toch niet voor mezelven in, - - -, „als het mocht voorkomen, dat - - - ik, of iemand die „ons dierbaar is, appendicitis kreeg". Kan het duidelijker?

Tot zoover wat de tooneelschrijvers zelven betreft. Maar ook de acteurs werken er toe mede, om het kwaad, dat van de dokters wordt gezegd, zoo weinig mogelijk geloof te doen vinden. In „The Doctor's Dilemma" teekent SHAW de geneesheeren zoo juist, dat men bij lezing als het ware voor elken rol een bekend levend type met den vinger aan zou kunnen wijzen. Bij de opvoering door „Die Haghespelers" werden op een enkele uitzondering na al de dokters clowns en grappenmakers, zoodat de eerste acte van deze „tragedy" een klucht wordt. Het publiek kan dan echter na afloop rustig naar huis gaan en zeggen: „Dat zijn, gelukkig, geen echte dokters". Dat de spelers van dit wakkere gezelschap wel dokters van vleesch en bloed konden uitbeelden, bleek bij de voorstelling van ARTHUR SCHNITZLER's „Professor Bernhardi"; maar daar wordt dan ook, behalve een grove academische beschuldiging, bijna geen „medisch-kwaad" gesproken.

De consequentie, dat hij eenmaal genoodzaakt zou

kunnen worden zijn lichaam en gezondheid toe te vertrouwen aan geneesheeren, op wier kennis en moraliteit zooveel valt af te dingen, is voor den mensch ondragelijk; een alleszins begrijpelijke, menschelijke eigenschap, die door SHAW op de hem eigen paradoxale wijze in bovengenoemde voorrede aldus wordt omgekeerd: „All „that can be said for medical popularity is that until „there is a practicable alternative to blind trust in the „doctor, the truth about the doctor is so terrible that „we dare not face it".

De neiging dus, om maar liever den kwakzalver te zien, waar de dokter bedoeld wordt, is even algemeen als verklaarbaar. Welk menschelijk wezen wil of kan als uitspanning genieten de voorstelling van een „menschen-moordenaar", in wien hij zijn eigen geneesheer herkent?

Voeg daar bij, dat het wetenschappelijke hocus pocus der officieele geneeskunde uit vroegere eeuwen ons, twintigste-eeuwers, wel is waar, somtijds verrast door helderheid van inzicht, maar nog meerder malen doet glimlachen om zijn naïveteit. In het treurspel „Maria Stuart" van JOOST VAN DEN VONDEL is Burgon, de lijfarts, zonder eenigen twijfel een door en door ernstig medicus. Aan zijn geheele figuur, in heel zijn rol is niet het geringste symptoom, waaruit het tegendeel zou blijken. Hoort dan, hoe deze dokter de vraag van den biechtvader: „Hoe vaart de koningin?" beantwoordt:

„Doch zij behoudt, helaes! die bleecke bollicheit,
„Waer uit men anders niet dan waterzucht kan spellen,
„En dat het lichaem mocht allengs van water zwellen:
„Want milt en lever (dees de winckel van het bloet,
„En die het vuylnisvat des lijfs, te lang misvoedt)
„Zijn beide schier verslenst, bedorven, overstreden
„Door overvloet van raeuwe en koude vochtigheden,
„Die (d' oirspronck van het quaet) met vuilen damp op damp

„Bezwalcken 't edel brein; benevelen de lamp
„Van 't kloeck vernuft, ja zelfs door 't beckeneel geslagen,
„'T gezalfde hair met sneeuw bedecken voor zijn dagen."

Kost het ons geen moeite te gelooven, dat hier een wetenschappelijk man aan 't woord is? En is het wonder, dat zelfs een wijs man, als Democritus in het kluchtspel: „Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage" van J. C. WEIJERMAN het juiste onderscheid niet weet te maken, maar uitroept:

„d' Een speelt voor sot in 't openbaar, tot beneficie van
[sijn Driakel,
„Terwijl den anderen vertrekt tot een Salet Bouffon:
[zijn dat geen maats aan de selve schakel?"

Nochtans zijn er duidelijk uitgesproken verschillen, die het bijna steeds mogelijk maken, in de tooneelliteratuur den dokter van den kwakzalver te onderscheiden.

Reeds in de namen ligt dikwijls de bedoeling duidelijk uitgedrukt. Al zijn de benamingen van den dokter ook meestal niet heel vleiend, toch kunnen we er zeker van zijn, dat b.v. onder Lapdoos, Lapsalf, Leurequack, Kackedoris, Quinten-Quack, Hans Zing-Zang, enz., een kwakzalver wordt verstaan.

Na de 16de eeuw spreken de kwakzalvers veelal Duitsch, de dokters daarentegen Nederlandsch met veel Latijn. Twee uitzonderingen hierop zijn de dokters in SAMUEL COSTER's „Isabella" uit het jaar 1618 en H. VAN ELVERVELT's „Slapende Boer" van 1750 die beide Duitsch spreken. Bij de beoordeeling dezer gevallen mogen we echter niet uit het oog verliezen, dat COSTER en VAN ELVERVELT beiden zelf geneesheeren waren, dat ze dus tegenover de collega's voorzichtigheid in acht hadden te nemen, dat juist de Duitsche import-medici in het gilde der geneesheeren niet heel hoog stonden aange-

schreven, dus geruster konden worden bespot, en dat COSTER daarenboven de eerste of een der eersten was, die den dokter als zuiver komische figuur op het tooneel invoerde. Ook Dokter Roelof in COSTER's „Rijcke Man" is zich wel bewust, dat hij voorzichtig moet zijn: „Dan tis best dat ic swijg, se meugent niet hooren, en alle ding dient niet eseyt". Moet hierin misschien ook de reden gezocht worden, waarom de dokter in zijn „Isabella" niet onder de personages wordt genoemd? Of had P. CZN. HOOFT, die volgens Dr. WORP de eerste 367 regels van dit drama maakte, de rollen reeds vastgesteld, en heeft COSTER later den doktersrol ingelascht en vergeten hem bij de rolverdeeling te noemen? Hoe het zij, een feit is, dat nergens de doktersrollen meer op kwakzalvers lijken dan juist in de tooneelwerken van deze twee dokters-auteurs. Wanneer medici zelf elkaar op het tooneel eens lachend de ooren willen wasschen, bedienen ze zich ook heden ten dage nog graag van den kwakzalver als marot, zooals b.v. blijkt uit „Het Boertje van Norameer" [1]) door G. UNÈ en A. REYDING, opgevoerd ter gelegenheid van de 56e Algemeene Vergadering der Nederlandsche Maatschappij van Geneeskunde.

Een ander kenteeken van den kwakzalver op het tooneel is, dat hij in zijn toespraak altijd grove ongerijmdheden debiteert, de omstaanders, wat men kan noemen, „met open oogen" beet neemt. De Quackzalver op de Markt van Dr. SALOMON VAN RUSTING vertelt, dat in zijn huis:

„Daar is een glazen Wenteltrap;
„Die gaat men op na mijn Studoor.
„Mijn Huijsknegt is een witte moor:
„Die schoon hij doof is, all' verstaat,
„Wat dat een dood man met hem praat."

[1]) Niet in den handel. In handschrift aanwezig in de Bibliotheek der Nederlandsche Maatschappij van Geneeskunde.

In het kluchtspel van J. ROSSEAU, „De Botermarkt", beweert de kwakzalver:

„Die met de Geeling zijn gekwelt geef ik vijf ponden
„Candijstroop in het Lijf, en voor een kwade bek
„Slaan ik de Zieken met een Coevoet in de Nek;
„Zoo ymand niet wel ziet, ik zal hem voort geneesen
„Met Sant in zijn gezigt, op dat hij blind mag weesen."

Is de kwakzalver alleen op de planken, meent hij dus niet gehoord te worden, dan komt hij er meermalen recht voor uit, dat hij de menschen bedriegt, zooals in „Een Tafelspel van Meester Kackadoris/ ende een doof Wijf met Eijeren" uit het jaar 1634:

„Ick mach mijn Quackzalverij beginnen te stellen fijn
„En ghelijck een Exter staen kaken/ om de Boeren te
[bedrieghen
„Sal ickse vercoopen ick moet dapper lieghen/"

Zeker, ook wat de dokter vertelt, is niet altijd hooge wijsheid, en ook den dokter hooren we wel eens binnenskamers ervoor uitkomen, dat hij niet is, wat hij schijnt, of zooals PIETER DE LA CROIX in „De Ingebeelde Zieke" MOLIÈRE nazegt:

„Daar zijn ook Doctors die zoo bot zijn dat ze denken,
„Niet anders of haar Kunst is waarheid en geen schijn.
„Maar daar zijn Doctors, die wel weeten wat ze zijn."

Doch van opzettelijke bedriegerij is bij hem toch geen sprake.

De kwakzalver staat op het tooneel op een stellage, een theatrum, of heeft zijn geneesmiddelen in een bak, dien hij voor den buik draagt; is meestal vergezeld van een courtisan of Jan Potagie, en geurt graag met zijn papieren, brieven en zegels. Bij den dokter ontbreekt

juist alle uiterlijk vertoon, en de herkenningsteekenen van zijn beroep zijn zeer gering, zooals we in het hoofdstuk „De Dokter bij den Zieke" nog nader zullen aantoonen.

Dan biedt de kwakzalver gewoonlijk zijn diensten aan onder de voorwaarde: „vooruit betalen" en „bij nietgenezing het geld terug, of dubbel terug". In „De Slaapende Boer" van H. VAN ELVERVELT (zie blz. 16) zegt Jonker Jan van Dokter Herr von Poederstein: „Ik merk, die Vent is een kwakzalver, hij eischt geld van te vooren". Er zijn, zooals we in het desbetreffende hoofdstuk zien zullen, uit de tooneelliteratuur zeer belangwekkende gegevens omtrent de honoreering van den arts te halen, maar dergelijke transacties komen toch bij hem niet voor.

Als laatste onderscheid tusschen dokter en kwakzalver, — een onderscheid, dat wel is waar slechts voor een bepaalde tijds-periode geldt, maar dan ook zonder uitzondering, — willen wij er op wijzen, dat in de 16de eeuw, of juister tot aan het tijdperk, dat met HOOFT, BREÊROO en COSTER begint, in geen enkel zinnespel of moraliteit een kwakzalver voorkomt, en omgekeerd geen dokter in een tafelspel of esbatement.

Dr. J. A. WORP noemt in „Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland", bij de bespreking van het „esbatement van Hanneken Leckertant" den daarin optredenden Meester Jan Leurequack tot tweemaal toe „dokter". Dit zou dus niet stroken met den zooeven opgestelden regel. Wij zullen daarom dit geval wat nader bekijken. Allereerst toont de naam zelf reeds duidelijk aan, dat we hier met een kwakzalver te doen hebben. Dan blijkt dit ook uit de vraag van Goey Vrouw Veughe, de moeder van Hánneken, aan Mr. Jan:

„Meester Jan, oft ghij sijn water besaecht;
„*Sout ghij u dies wel dorren onderwinden?*"

Ligt hier niet onmiskenbaar in opgesloten, dat zij de hulp van een onbevoegde heeft ingeroepen? Uit het antwoord, dat Mr. Jan haar geeft, spreekt ook de openlijke voor-den-gek-houderij, waarover wij hierboven spraken, en die de botste onnoozelheid bij zijn hoorders veronderstelt:

„Ick besie dwater wel in eenen koehooren,
„Mij en roeckx, crijg ick tgelt rechs in mijn tessche;
„Oock besie ickt wel in een leeren flessche,
„Meendij, dat ick geen water besien en can?"

Buiten twijfel is dus hier de kwakzalver aan het woord.

Aan dit voorbeeld moge dan ook tevens blijken, dat er tusschen kwakzalver en dokter op het tooneel duidelijk uitgesproken verschillen bestaan, en dat we bij nauwkeurige ontleding der figuur de differentiaal-diagnose wel kunnen stellen. Zoo geldt dan voor de tooneelliteratuur, wat P. VAN DER WIELEN in Eigen Haard, jaargang 1905, blz. 731, ten opzichte der kwakzalversfiguur in een andere kunst kon neerschrijven: „Heel moeilijk is het gewoonlijk niet, hem op schilderij of plaat te herkennen".

DE DOKTERSROL IN HET ALGEMEEN.

Reeds in de inleiding is er met een enkel woord op gewezen, hoe in de Nederlandsche tooneelliteratuur een groot verschil tot uiting komt tusschen de doktersfiguur uit de 16de en die uit de 17de eeuw. Het juiste tijdstip der groote verandering ligt in het tweede decennium der 17de eeuw, toen P. Czn. Hooft, G. Azn. Breêroo en Samuel Coster in den schouwburg den scepter begonnen te zwaaien. Vóór dien tijd zien wij den dokter alleen optreden als ernstig man in ernstige spelen, nooit in kluchten. Al vertoont hij ook hier en daar wel een humoristischen kant, al moet hij ook hier en daar wel een veer laten, toch behoudt hij over het algemeen zijne waardigheid en wordt nergens tot de zuiver „komische figuur", in welken vorm we hem na dien tijd voortaan zullen ontmoeten. Toch was hij ook toen reeds een graag geziene gast op de planken. In het weinige, wat ons van de oudste tooneelwerken is overgebleven, treffen we vrij dikwijls een doktersrol aan, en hiervan is wel de oudste die in de moraliteit: „Dit es van die Siecten der broosccer naturen ende hoe haer ons heere geneest". In dit stukje, volgens Prof. Kalff waarschijnlijk nog ouder dan 1510, voor welk jaar het algemeen te boek staat, wordt Christus op de meest realistische wijze als arts voorgesteld. Op tusschen den tekst ingevoegde plaatjes, die ook in „Docteurs et Malades" van Dr. C. E.

DANIËLS zijn afgedrukt [1]), zien wij Doctor JEZUS, staande voor zijne woning, waar een urinaal uithangt. Het onderschrift hierbij luidt:

„Doctor Jhs. hanct wt sinen orinael
„Tooghende datti meester es principael."

Uit de moraliteit: „Dit es van die Siecten der broosccer naturen ende hoe haer ons heere geneest".

Tot in de kleinste bijzonderheden is deze, voor ons

[1]) Zie »JANUS", Archives internationales pour l'Histoire de la Médecine et la Géographie Médicale, Jan.—Maart 1900.

zonderling lijkende, metamorphose volgehouden. De ziekte van „natuur" wordt aldus beschreven:

„Broossche nature die leyt ghewont
„Vanden hoofde totten voeten beseven
„Esse mesmaect, leproes, ende onghesont."

Zelf klaagt ze:

„Tsoette verkeert daghelijcx int sure
„Veel broosscher ben ic dan een ghelas/"

Wanneer haar wordt aangeraden naar den grooten heelmeester te gaan, vraagt ze:

„Wie es die meester die ghi dus laudeert
„Waer woenti/ Waer es hi/ wie sallem vinden."

Dokter Jezus houdt bij zijn verschijnen een lofspraak op eigen kennis en kunde, zooals ze voor dien tijd, — hoe kwakzalverachtig we haar nu ook vinden —, onder de geneesheeren zeer gebruikelijk was (zie blz. 15):

„Comt alle tot mi die mijns beghèren/
„Die blint sijt, doof, cropel, ende manck
„Alle siecten die can ic wel weren
„Comt alle tot mi die mijns begheren
„Mijn medicine wilt niet ontberen
„Voer elcx gesonde heb ic levenden dranck/
„Comt alle tot mi die mijns begheren
„Die blint sijt, doof, cropel ende manck
„Comt alle tot mi, maect hier uwen ganck.
„Ic en begere van niemande gelt noch scat
„Maer doe ick wel, segt mi lof ende danck
„Want ondanckbaerheyt heb ic oyt [1]) leet ghehat.
„Ten woont gheen meester in eenich stat
„Die men in consten mi gelijc mach prisen/

[1]) = altijd.

„Ick ben expeert, perfect, ick weet al bat [1])
„Metterdaet willick mijn const bewisen."

Zoo gaat het nog eenigen tijd door. Wanneer de „ghesontmakere warachtich" de zieke heeft gezien, laat hij zich over de diagnose niet uit, maar in het voorschrijven der therapie is hij des te uitvoeriger en nauwkeuriger:

„'t Gebrec der naturen hebbick doersien
„Maer eer si staen mach in mijn gracie
„Weet datsi hebben moet een purgacie
— — — — — — — — — — — — — —
„Doet haer nutten dese purgacie
„Tot alder ghesontheyt, tes wel noot
„Een hantvol alsen des berous seer groot,
„Ende so vele ysope der biechte mede
„Mit II hantvol goet opsets ter selve stede
„Dit salmen sieden al 'tsamen ghereet/
„In II quaerten waters der tranen heet,
„In den erden pot der herten na dbetamen
„So langhe dat den brom al 'tsamen
„Overloopt der vleessceliker wellust
„Dan suldi noch nemen eer si rust,
„Eenen pollepel der karitaten
„Mit azien der vresen gods, goet boven maten
„Ende die cirope suldi laten staen sincken
„Also langhe wilt dit wel bedincken
„Tot clare boven comt gods voorspoedicheyt
— — — — — — — — — — — — — —
„Ooc salsi dit alle daghe smorgens vroech
„Ende tsavons spa nutten na haer gevoech,
„Telcken eenen lepel vol op goede hope
„Geen beter medicijn dan dese cierope."
— — — — — — — — — — — — — —

[1]) = beter.

„Al smaecti irst suer blijft vrolic gemoet
„Dinct wie niet en besuert niet en besoet."

Wanneer een der omstaanders het waagt, de opmerking te maken, dat het geneesmiddel nogal sterk is:

„Uwer genaden belieft dat ic noch vraghe
„Oft haer dese cirope alle daghe
„Te sterck te nutten ware altemet
„O heer ihs wat rade alsdan onghelet?",

is de raad van den hemelschen dokter, er „een pinte soet wijns der godlicker liefde" en „een quaert most der inwendiger-vreucht" bij te doen.

Op de vraag:

„Wanneer haer maghe wert verladen
„Van eenighen humoren als van binnen
„Wat salsi alsdan moghen beghinnen?"

is het antwoord:

„Als haer mage vervult si so eest [1]) wel noot
„Dat si ete soet hemels broot
„Dat gebacken heeft mijn moeder eersame
— — — — — — — — — — — — — —
„Ende dan laet haer nutten altemet/
„Dlamtsvleesch gebraden aint crucen spet.
— — — — — — — — — — — — — —
„Legtse dan op dbedde wel ghedeckt
„Der reynder conscïencien onbevleckt
„Dectse wel warm tegen die traecheyt cout
„Dits haer ghesonde [2]) mi wel betrout."

Als de zieke zoover genezen zal zijn, dat ze weer lust krijgt op te staan, mag ze gaan wandelen in „mijnen hof" en rusten in „mijn soet prieel" onder den „appel-

[1]) = is het.
[2]) = gezondheid.

boom des heylichs cruijs", daar kan ze „appelkens van verduldicheyt" plukken:

„Maer dat si dappelkens alwertsi flau/
„Niet en ete onghebraden noch rau/
„Men sal se worpen tsi daer tsi hier,
„Inden brant der liefden, tgodlyck vier."

Met opzet zijn hier eenigszins lange aanhalingen uit dit interessante tooneelstuk weergegeven, omdat het het oudste, maar tegelijkertijd ook het meest sprekende voorbeeld geeft eener categorie van spelen uit dien tijd, waarin het heiligste in een wereldlijk kleed werd gestoken; en omdat Christus hier als arts is afgebeeld met een plastiek, die geen twijfel aan het toenmalig bestaan van dit dokters-type overlaat.

Den 1sten Augustus van het jaar 1539 werd te „Middelborgh in Zeelant" opgevoerd het tweede van drie Spelen van Sinne, genaamd: „Den boom der schrifturen". Een fragment hiervan is opgenomen in het „Belgisch Museum" jaargang 1846. Ook daar treedt Christus op als „Medecijn der Sielen"; maar, zoover uit het overgebleven brokstuk is op te maken, is de rol van den dokter hier veel minder doorgevoerd en volgehouden, en de christusfiguur veel meer op den voorgrond gesteld. Dit geeft dan ook aanleiding tot de allegorische ongerijmdheid, dat „der Sielen Medecijn" ten slotte, „aent cruijse" hangende, de menigte nog vermaant, zich toch met zijn „medecijnen te versaden".

In de, in het jaar 1583 uit het Duitsch in het Nederlandsch overgebrachte „Christelijke Tragedie: *Die Coopman* ofte dat Oordeel geheeten" vaardigt Christus „onze hemelische Arste ende Medicus, Cosmas" af, om met Paulus den zieken koopman te gaan cureeren. Hij doet dit door het toedienen van een braakmiddel en nieskruid, waarvan wij de realistisch beschreven uitwerking in het volgend hoofdstuk zullen weergeven.

In het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd", een zinnespel, dat voor onze beschouwingen zeer belangwekkende doktersrollen bevat, komt Christus-zelf niet meer in levenden lijve voor; maar,

Titelplaatje van het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd".

nadat de wereldsche geneesheeren allen gefaald hebben, toont men ten slotte den zieke een kruisbeeld, en wordt de gekruiste in het referein als *de groote geneesheer* aangeprezen:

„Compt hier die begheeren alle ghesont te wesen
„Gheneest u desen niet/ so gheneest ghij nummermeer
„Compt hier/ laet u gheen ander aan zijn gepresen
„Die hem vermeten wille te cureeren het seer.
— — — — — — — — — — — — — — — — —
„Legt dese u sieckte op den hals/ hij salse draghen
„Claecht hem u gebreck/ 't is den oppersten meester divijn."

Zoo wordt ook in „Aertzenij der Sielen" en „Medecijn der Zielen" van D. Vzn. Coornhert (1570—79) Christus

als de „Groote Medicus" en als de „ware Hypocrates" voorgesteld.

Het realisme in deze moraliteiten, dat wel zijn toppunt bereikt, waar Christus het door hem voorgeschreven mengsel „den brom al 't samen" noemt, moge nu in onze ooren al te zeer profaneerend klinken, de geneesheer uit die dagen kon zich toch door die voorstelling van Christus als arts niet beleedigd gevoelen. Eveneens kan het slechts vleiend voor hem geweest zijn, dat D. Vzn. Coornhert in zijne samenspraak „Aertzenij der Sielen" (1570—'79) Doctor Luther, Doctor Paus en Doctor Calvijn als medici aan het ziekbed laat optreden.

Al de tot nu toe besproken dokters-rollen zijn van een godsdienstig-symbolische constructie. Tot dezelfde soort behoort ook nog „die Wijse Beraedige, een Doctoor" in „Een Spul van Sinnen van den siecke Stadt", ongeveer uit het midden der 16de eeuw, welke dokter geroepen wordt om Amstelredam van verschillende maatschappelijke en godsdienstige kwalen te genezen.

Uit den zelfden tijd als dit laatste dateert „De Spiegel der Minnen" door Colijn van Rijssele, waarin een dokter voorkomt, die reeds met beide beenen in de werkelijkheid staat. Wij lezen dan ook in het proefschrift van Dr. M. W. Immink: „*De Spiegel der Minnen* „neemt in de letterkunde der zestiende eeuw als burger„lijk drama een zeer bijzondere plaats in: het is het „eenige ernstige stuk, waarin de gegoede burgerij zonder „allegorische vermomming optreedt".

In „Eene Factie oft Spel, enz.", door de Violieren „binnen Antwerpen gespeelt den XXIII Febr. 1556", van Peeter de Herpener, vinden wij een kleinen rol van een arts, wiens veelbeteekenende naam: „Doctoor Slappen Troost" reeds doet vermoeden, dat we hier niet met een geïdealiseerde figuur te doen hebben. Dezelfde club speelde op het door haar uitgeschreven landjuweel te Antwerpen in 1561 een „Poetijckelijcke Willecome",

waarin een barbier-chirurgijn optreedt, die Midas zoodanig moet coiffeeren, dat men zijn ooren niet kan zien.

Ook in de „Zeven Spelen van die Wercken der Bermherticheyd" ontmoeten wij naast den grooten medicijnmeester een dokter en chirurgijn, die wel is waar nog de allegorische namen van „Vreese voor Sterven" en „Hope van Ghenesen" dragen, naar overigens gewone „menschelijke" dokters zijn.

Uit de eerste jaren der 17de eeuw zijn ons nog twee drama's bekend, die hier niet onbesproken mogen blijven en waarop wij nog meermalen de aandacht zullen moeten vestigen, n.m.l. „Pest-Spieghel" van ZACHARIAS HEYNS uit het jaar 1602, en „Reden-Vreucht der Wijzen" uit 1603, van A. T. VENATOR. In het laatste vinden wij onder den naam van Hippocrates een dokter afgebeeld, zóó nederig in zijn groote geleerdheid, zóó belangeloos in zijn werken tot heil der menschheid, dat wij in hem meer het ideaal van den geneesheer, zooals de menigte hem zou wenschen, dan den vertegenwoordiger van een species, zooals het volk ze kende, hebben te zien, en zooals wij hem later nooit meer op het tooneel zullen ontmoeten. Hij is zelfs zoo ijverig, dat hij de uitnoodiging „wilt eerst wat eten" afslaat:

„Neen ick. Geensins/ aleer ick mij heb ghequeten
„Trouw in dit stuck. Want neerstighe sorghe betaemt
„Allen Medecijn-meesters/ welcke willen zijn vernaemt."

Deze idealiseering lag ook in den aard van het tooneelstuk, dat als „schooldrama" bedoeld was. Met minder eerbied wordt er over de geneeskunde en hare bedienaren gesproken in „Pest-Spieghel", maar in het vorige hoofdstuk op bladzijde 13 zagen wij reeds welke overwegingen hier bij den schrijver voorzaten: „ick make cleijn „ghewach van Meesters om Gods cracht te meerder te „verheffen".

Men zou echter verkeerd doen, te meenen, dat overigens in al de tot nu toe genoemde oude tooneelwerken niets dan goeds van de geneesheeren werd gezegd. Verre vandaar! Herhaaldelijk werden ook hier reeds verschillende handelingen of eigenaardigheden van de dokters gelaakt of bespot. Daaronder zijn er drie, die voortdurend terug blijven keeren, te weten: hun geldzucht, hun spreekwoordelijk geworden onderlinge oneenigheid, en vooral hun falen in den strijd tegen ziekte en dood. De baatzuchtigheid der dokters en hun onderlinge naijver worden nog nader besproken in de hoofdstukken, die handelen over het honorarium en over de verhouding van den geneesheer tot zijn collega's. Op het derde punt, zijn onmacht tot genezen, zullen wij hier wat verder ingaan.

Bijna in elk tooneelstuk, waarin een arts of chirurgijn optreedt, of waarin over hen of over hun beroep gesproken wordt, treffen we dit verwijt aan; een verwijt, dat spoedig den vorm van vijandigheid aanneemt, zoodat wij reeds in een oud gedicht uit de 15de eeuw, getiteld: „Van dinghen die selden gheschien" lezen:

„Scoene vrouwen sonder minnen
„Ende den barbier vroet van sinnen",

terwijl in „De vrijerzieke Vrijster of Het Huwelijk van Niet" van A. Leeuw (1662) onder de onbestaanbaarheden wordt gerekend: „Een arts die niet en werd gehaat"; een verwijt, dat culmineert in het synoniem „menschen-moordenaar", door alle eeuwen heen als „epitheton ornans" van den geneesheer gebruikt.

Hoe is deze „contradictio in terminis" verklaarbaar? —

In laatste instantie verlangt de mensch van zijn geneesheer het behoud van zijn leven. Hij stelt zich in zijne verbeelding den dokter voor als een kampioen voor zijne gezondheid, als een Sint Joris, vechtend met den draak, den daemon der ziekte. Van deze voorstelling

van ziekte en dood als vijandelijke wezens zijn in de literatuur vele voorbeelden te vinden. Zoo kan men in „Pest-Spieghel" lezen:

„Na Doctoren wet willen wij leven
„Wij sullen het buijcxken zijn becomste gheven
„En houden de aderkens altijdt even vol.
„Soo datter gansch niet en sal wesen hol
„Daer haer de Pest sou connen versteken."

en verder:

„Gheen beter dinck dan dat men nu wel smult/
„Het buijcxken vult voor de snoode Pesten/
„Soo en vinden sij int lichaem gheen nesten/
„In ander ghewesten// sij dan vervlieghen."

Een onbekende maakte een gedicht op de afbeelding van Doctor SAMUEL COSTER, waarvan de vier eerste strophen aldus luiden:

„Als deze man in 't gasthuis comt,
„En maar eens stampt, of maakt geluijt,
„Of tast, of schikt, of schrijft, of domt;
„De doot moet straks [1]) ter poorten uit."

JOOST VAN DEN VONDEL noemde hem: „Den Aesculaap, die stout den Doot het hooft durft bien, Totdat ze 't Gasthuis ruimt, beschimpt van zooveel ziecken". RICHARD VERSTEGEN vergelijkt in zijn „Scherpsinnige Characteren" den arts bij een jager en de ziekten bij „de wilde dieren/ die met alsulcke gewelt altemets aan-„gevallen worden/ om van boven ende van beneden ende „van achter en van voren uijt gejaecht te worden/ dat „de siel uijt benautheijt onder de rest met eenen de „vlucht neemt". In „Schijnheiligh" van P. HOOFT CZN. weet Dr. LAMFERT LOSCOP een stamboom van de koort-

[1]) = aanstonds.

sen te geven „van lidt tot lidt, van aver tot aver" — — „haer afkomst, staet, qualiteit, gelegenheidt, ende stirredomdantien". Zoo vinden we overal de ziekte als 't ware „verpersoonlijkt".

De geneesheer was, — en is dit ten huidigen dage gedeeltelijk nog, — in het oog der massa een bijzonder begenadigd mensch; hij vereenigde in zich iets van den priester, die zijn macht ontleent aan een hooger wezen, iets van den kunstenaar, die uit intuïtie voortbrengt, iets van den toovenaar, die geheimzinnige toeren verricht. ZACH. HEINS noemde hem in „Pest-Spieghel" „Godes instrument". „Op de Bruiloft van Apollo" zegt Aesculapius: „Mijn konst is goddelijck".

Dikwijls wordt de therapie begonnen onder aanroeping van Gods hulp. In „Twee Tragi-comoediën van Apollonius van Tyro en Tarsia" door PIETER BOR CHRZ. (1617) vinden wij daarvan een zeer sprekend voorbeeld, waar de assistent van Doctor Ceremonis, Jonathan, zijn kunst zal beproeven:

„Nu wil ick met Godes hulpe eens toonen, dat ick „niet te vergeefs bij mijnen Meester Ceremonis en hebbe „gheleert, ende ick hope, nadien mij God eerst heeft „inghegeven dat ick haer herte zoude ghevoelen/ daar- „door ick ghewaer ben gheworden datter noch leven in „is/ dat hij mij ooc ghenade zal doen, dat ick zal moghen „zijn een instrument om haer tot ghesontheyt wederom „te brenghen. Ic wil haer borst gaen strijcken ende „salven met dese olye/ ende boom-wolle daer op leggen/ „ende met een vederken een weynich op haer tonghe „doen/ ende verwachten de ghenade des Heeren."

De geneesheeren spraken nooit over hun werk, vak of beroep, maar altijd over hun kunst. In „Spiegel der Minnen" heet het „die constighe doctrijne der medecijne". En ook nog heden is de uitdrukking „geneeskunst" even gangbaar als „geneeskunde". Ze namen graag het air aan, alsof ze de diepste geheimen van het

menschelijk lichaam hadden gepeild, of ze als een ziener de meest verborgen schuilhoeken hadden doorzocht. In kluchtige tooneeltaal heet dat, zooals Jan Hen in SAMUEL COSTER's Isabella van Miester Ergo zegt: „Hij weet het „zoo nauw, al was hij deur inne weer deur men darre-men ekropen", of: „Ick loof niet of hij het en wijl huys-„vesting ehadt inme blaas".

En deze opvattingen zijn ook heden ten dage nog niet heelemaal verdwenen. Zeker, het „instrument Gods" is een „minister naturae" geworden, de „kunstenaar" heet thans een „man met medischen blik" of met „goeden kijk op zieken", de „toovermacht" is in „suggestieve therapie" veranderd. De zieke wil tot in de fijnste bijzonderheden over zijn kwalen ingelicht worden en wil de geneeskunde exact begrijpen. Maar de CHRISTIAN SCIENCE en het somnambulisme zijn daar, om te bewijzen, vanwaar nog een groot gedeelte van de zieken hun heil verwacht. In „Kwakzalvers" [1]) van HENRI DEKKING hooren we Mevrouw Dias tot Ds. Swart over de somnambule Sanna zeggen: „Waarom zou het bij haar geen aangeboren talent wezen? Hoe heeft iemand schilderstalent? da's ook niet te leeren. Je wordt er mee geboren. 't Is een intuïtie. Ik als theosofe begrijp dat misschien nog beter dan gij als theoloog". En de dokters zelf? Wanneer de patiënt zijn tevredenheid en blijdschap betuigt met het compliment: „Dokter, u was er gauw achter" of „Dokter u hebt het goed geraden", dan is deze hierdoor niet beleedigd; integendeel..... voelt hij zich gevleid.

Een leviet, een artiest, een magiër! Houding, gebaren, woorden van den geneesheer werken deze opvatting in de hand. Hij is wel verplicht, den schijn op zich te nemen, of hem alles volkomen helder is, en niets voor hem onmogelijk. Immers, het vertrouwen van den zieke in zijn geneesheer is een gewichtige factor in

---

[1]) Dramatisch Bijvoegsel van „Groot Nederland", Afl. Juli 1917.

het genezingsproces. En twijfel of onzekerheid van den dokter doodt dat vertrouwen. De zieke voelt zich een zwakkeling in den strijd om het leven, de arts is zijn eenige steun, hij kiest zich dus den sterkste uit. Wat zou hij met een helper doen, die zelf van zijn onvermogen overtuigd is? Wanneer dan echter later blijkt, dat ook deze niet alles weet, niet alles kan, dan komt de reactie in den vorm van een des te grooter wantrouwen naarmate het vertrouwen overdreven was, een des te grooter teleurstelling naarmate de verwachting hooger was gespannen. Dan wordt de geneesheer een „Raetseer met een P voor 't midden, of voor aen" gescholden, zooals in HUIJGENS' zedeprint van „Een onwetend Medecijn".

Die teleurstelling, dat wantrouwen komen vooral op het tooneel veelvuldig en vrijmoedig tot uiting. In de reeds meermalen aangehaalde tragedie van „Die Coopman" zegt de zieke verwijtend tot de dokters, die hem verlaten gaan, zonder hulp te hebben gebracht: „Soo sijn ghewisse de Menschen al toe geck/ die haers lijves gesontheyt ende welvaert u te cureeren overgheven"; en in de „Zeven Spelen van die Wercken van Bermherticheyd" wordt het geringe vertrouwen door „Patientie per Forse" aldus niet onvermakelijk weergegeven:

„Ick soude Medecijnen gheloven had ick twee lijven
„So mocht ick d'een avonthueren/ want selden wel [slaet
„Alle haren daet."

Het oordeel van Modde van Gompen in BREÊROO's „Stommen Ridder" is:

„Soo ist noch lock raeck boter in de as, of hij [raet of niet raet,
„Het sijn maer raetseltjes diese de luij an-smeeren,

„En daer op gaen sij uit een goet hart op de
[wilde bof ordonneeren."

In „Echtscheiding van Jan Klaasz. en Saartje Jans", het blijspel van THOMAS ASSELIJN, zegt Jan Jaspersen: „Maar aangaande haar konst, is niet anders als een puur raadzel, los, en een ijdel gissen".

Waar dat wantrouwen en die teleurstelling hun hoogtepunt bereiken, waar de mensch juist sterft onder de handen, misschien onder het mes, van dengeen, van wien hij herstel verwachtte, daar is de afstand tot de rechtstreeksche beschuldiging: „menschen-moordenaar" en „beul" niet groot meer; en zeker niet in een tijd, waar het beroep van heelmeester en scherprechter dikwijls nog in één hand was. Vooral op het tooneel worden afstanden, in werkelijken zoowel als in figuurlijken zin, makkelijk afgelegd. In allerlei toon-aarden wordt dit thema daar uitgewerkt. De voorbeelden zijn zeer talrijk, maar we zullen met een paar aanhalingen uit verschillende tijden volstaan. Reeds in de „Zeven Spelen van die Wercken van Bermhertigheyd" (1591) wordt van de te hulp geroepen geneesheeren gezegd: „Sij sullen hem wel thien mael vermoorden voor sijn doot". In „Warenar" van P. CZN. HOOFT verluidt het van de chirurgijns:

„Die onger heur hangden komt, daer is toch al veur
[ebeên."

Een tijd later hooren we in TH. ASSELIJN's „Gusman de Alfarache", Antonio over hen oordeelen: „Ach! komt hij in handen van die Sarazijns, dan is hij van nou af aan al dood".

Dan weer is de dokter de beste vriend van kosters, aansprekers en doodgravers, zooals bv. in HUIJGENS', reeds meermalen genoemde zedeprint:
„Maer, Koster, haelt hem in met karren vol vereeringh,
„Hij brenght u 't woecker-loon van wagenen vol neeringh",

of in de „Klucht van Oene", door JAN Vos, waar van een dokter wordt gezegd:

„Daerom is 't wonder, datse hem niet buyten Am-
[sterdam en bannen.
„Maer de Aensprekers en Gravemakers souwen er
[veur loopen, dat 's buyten alle vermoen:
„Want dat hij uyt ebannen was, soo had dat volck
[niet veul te doen".

Op andere plaatsen worden de dokters en chirurgijns gelijk gesteld met beulen, en nog liefst met geraffineerde beulen. In de zooeven aangehaalde „Klucht van Oene" overlegt Lichte Fijtje, hoe ze van haar man kan afraken. Ze zou het wel weten!:

„Kon ik hem wijs maken dat hij sieck was, ick
[ging na Paracelses in de Bonte Want,
„Dat's ien Docter die mijn dienstig sou wesen,
[die helpter mier van kant
„As de beul van Haarlem",

Antonio in „Gusman de Alfarache" werkt de vergelijking nog wat verder uit:

„Hoe! Barbiers! wel dat zijn gepreviligeerde beulen; want komt er een aan de galg . . .
„Dat is met een oogenblik gedaan, maar die luiden doen de menschen zomtijds meer als duizend dooden sterven."

Waar in J. C. WEYERMAN's „Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage" Democritus te Brussel vraagt: Hoe staat het hier met de justitie? krijgt hij ten antwoord:

„A merveille, Maar daar men op andere plaatsen
[scherpregters employeert,
„Gebruikt men hier Doctooren, . . . , die excecu-
[teeren langzamer."

Democritus voelt zich nooit „nader bij de doodt", dan wanneer hij een dokter ziet. In de „Besweering van den Disperaten Antwerpsen Courantier" van denzelfden schrijver noemt Arsenico den dokter niet onvermakelijk: „En gij *adspectus funeralis*".

Als iemand toevallig eens een kijkje in de hel heeft genomen, en zijn ervaringen mededeelt, zullen ook de dokters en apothekers niet vergeten worden. Oene, in de klucht naar hem genoemd, heeft daar gezien:

„d'Aptekers werden er soo lang in ien Vijzel estamt
[datse beginnen te stinken;
„Dan geeft men 't stof, met mensche mieg [1]) emengt,
[aan de Doctoren te drincken;
„De Barbiers worden er correcijft en 't bloed af etapt
[en evlijmt."

Men ziet, de straf is niet licht te zwaar!

Hier op aarde bleef hun moorden ongestraft. Zij behooren immers, zooals J. C. WEIJERMAN in „Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage" zegt, tot de „faculteit, de welke het moorden een *peccatum veniale* noemt, en anderen geven het den naam van experiment". Op eene andere plaats in hetzelfde kluchtspel zegt de kwakzalver van de dokters: „Die Messieurs worden gelooft, die hebben 't *jus vitae et necis*". Daarenboven de slachtoffers kunnen niet meer praten. J. SOOLMANS zegt het MOLIÈRE na in zijn „De Gedwongen Doctor": „'t Is waar, die dood zijn en beklappen geen Doctoren". Bovendien

[1]) = urine.

is er altijd wel een reden te vinden voor den geneesheer, om zich schoon te wasschen, al zou dit dan ook ten koste van eer en goeden naam van den patiënt gebeuren, zooals Govert in „De Springende Dokter" van P. ELZEVIER insinueert:

„'t Is niet genoeg dat zij de mensch ter zielen zenden,
„En 't leven nemen; zij beroven hem al t'zaam
„Van zijn gezondheit, geld, goed, eer, en goede naam,
„En zeggen noch, wanneer de zieke is gestorven,
„Zijn bloed was heel verrot, zijn ingewand bedorven,
„Hij heeft te goddeloos geleeft, hij dronk te veel,
„Hij was 't' onkuisch, hij heeft zijn levenskracht geheel
„Verkracht, hij wilde naar geen Dokters zeggen horen,
„Zijn ziekte was te groot, kortom, het was verloren.
„En daar mee delft men hun misslagen onder d'aard!
„Maar kwam er iemand van de dooden herrewaart,
„Gewis zij storven wel van schrik, door de rechtvaardige
„Beschuldigingen als verdoemden en doodwaardige".

Met deze aanhalingen is de voorraad nog lang niet uitgeput. Zij zullen echter meer dan voldoende zijn, om een beeld te geven van de liefelijkheden, die den dokters en chirurgijns in de 17de eeuw van achter het voetlicht worden toegevoegd, en men leert er, dunkt ons, wel uit, dat de beschuldiging „moordenaar" een dieperen grond moest hebben dan de bedoeling van een zuivere tooneelgrap. Die zou spoedig verveeld hebben.

Hier tegenover vinden we slechts uiterst zelden, iets dat op eene verdediging of vergoeilijking lijkt. Het eerste der Emblemata van JOH. DE BRUNE stelt voor een barbier-chirurgijn in zijn winkel, bezig met een schaar een ei te knippen, en draagt als opschrift: „Wie zal 't passen, als die 't koren doet wassen". In „Scherpsinnige Characteren" van R. VERSTEGEN lezen wij: „Alle de onghelucken die hem geschieden tegen sijnen danck

worden gheresistreert in de memorie van achterclap/ voor expresse fouten". Als in „Besweering van den Disperaten Antwerpsen Courantier", een kluchtspel van J. C. WEIJERMAN aan Doctor Ab Ulula door den apothekersjongen Flip Popelier in het bijzijn van Juf-

frouw Arsenico allerlei moois is verweten, en hij tot haar zegt: „Ik hoop, dat sijn leugenen geen quaede impressie op u maeken sullen?" is het antwoord van de juffrouw: „O neen mijn Heer Doctoor, men sou veul brij moeten hebben om alle kwaade monden te vullen: U faculteyt misdoet lichtelijk".

Wij hebben de kwestie „dokter-moordenaar" hier wat uitvoerig en in 't algemeen behandeld, en ons daarom

bij het kiezen der voorbeelden niet tot de 16de eeuw alleen bepaald. Het blijkt intusschen, dat reeds in dat tijdperk harde kritiek den dokters niet wordt bespaard. Maar wat er ook voor kwaad van hen worde gesproken, we ontmoeten hen in dien tijd slechts in ernstige spelen, meest in eervolle, steeds in serieuse rollen. In tafelspelen of esbatementen, de kluchten van dien tijd, wilde men hen nog niet bespot zien, daarvoor was de publieke opinie waarschijnlijk nog niet rijp. Dáár vinden wij slechts den kwakzalver „pur sang", zooals b.v. in de „Sotternie van den Buskenblaser"; het „Esbatement van den dryakelprouver" van CORNELIS EVERAERT; het „esbatement van patroon van den Alven", waarmee „Den vierighen doern" van 's-Hertogenbosch op het landjuweel te Antwerpen den eersten prijs behaalde; het „esbatement van Hanneken Leckertant" van JAN VAN DEN BERGE, dat aan „De violieren" van Antwerpen te Diest dezelfde onderscheiding bezorgde; het tafelspel „Van een Quackzalver en een Boer", uit het handschrift van „Trou' moet blijcken"[1]) te Haarlem, het tafelspel van „Meester Kackadoris ende een doof Wijf met Eijeren"; het tafelspel „van Eenen Quacksalver" in BREUGHELS Boertighe Cluchten, enz.

Met HOOFT, BREÊROO en COSTER zou het geheel anders worden. „Echter ook het nieuwe leven in geloof en wereldbeschouwing, wetenschap en kunst gistte en werkte er in jonge mannen als HOOFT, COSTER en BREÊROO," zegt Prof. G. KALFF in zijn Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Deel IV, blz. 59, bij de bespreking van „Literatuur en Tooneel te Amsterdam". In de groote veranderingen dier woelige tijden zou ook de doktersrol op het tooneel deelen. Op enkele uitzonderingen na zullen wij den geneesheer voortaan slechts als zuiver „komische figuur" aantreffen, en dat niet alleen in

[1]) Medegedeeld door Dr. J. VAN VLOTEN.

drama's of tragie-comedies, maar ook en vooral in kluchten en blijspelen.

Er valt in de 17de eeuw, ook wat den dokter op het tooneel betreft, een duidelijke invloed te bemerken van de Fransche comedie op onze tooneelschrijvers. Vóór dien tijd is de arts meestal een kluchtig personaadje, dat met de intrige van het stuk feitelijk niets heeft te maken, dat alleen op de planken verschijnt, om de toeschouwers eens hartelijk te laten lachen om zijn potsierlijk gewichtig uiterlijk, zijn potjes-latijn, zijn grootsprekerij. De inwendige kern van het beroep, de kunst zelf, bleef onaangeroerd, behalve dan dat men het eeuwig refrein, de reflectorisch-nageprate gemeenplaats van „menschen-moorder" bleef hooren. Ná dien tijd wordt de intrige meer en meer om den dokter heen geweven, zijn persoon onmisbaar in het stuk, en de geneeskunde zelf aangetast, naar het voorbeeld der Fransche school en vooral van Molière. Waarom denken wij altijd onmiddellijk aan Molière, als we ons bezig houden met de literatuur over de dokters? Waarom staat Molière bij de dokters in zoo'n slecht blaadje?

Och, lang voor hem werd er van de dokters kwaad gesproken op het tooneel, lang voor hem werden ze als grimacemakers voorgesteld. Dat kon hen echter koud laten. Ze lachten er waarschijnlijk zelf om. Maar Molière bleef daar niet staan. „Tout leur art est pure grimace" heette het in „Don Juan ou Le Festin de Pierre". Daar werd dus de wortel aangegraven, daar werd de kunst zelf gehekeld. Het moge eenigszins paradox lijken, — Molière behandelde de dokters te veel „au sérieux". De pots werd spot.

De merkwaardigste vormen van het „komische type" uit de eerste hier bedoelde periode vinden wij in Samuel Coster's moraliteit het „Spel van den Rijcken Man"; in zijn treurspel „Isabella"; het tooneelspel „Stommen

Ridder" van BREÊROO; het spel „Schijnhailigh" van HOOFT, door BREÊROO ook in verzen overgebracht; in „Tranquilli de Mont, Droef-Blijeyndent-Spel" van B. FONTEIJN; in het treurspel „Liefdens Behendicheyt"; en in de kluchten van „Bedrooge Dronkkaart of Dronkke-Mans Hel" door J. NOOZEMANS, „Klaas Kloet" door C. BIESTKENS, „Domine Johannis" en „Coli-Compas" door onbekenden. In de twee laatste kluchten spelen de dokters reeds meer een uitvoerigen rol door het geheele stukje heen. In „Isabella" is de dokter een dronkaard, in „Tranquilli de Mont", „Klaas Kloet" en „Domine Johannis" een „venus-dienaar", in „Coli-Compas" een dubbele nul, in „Dronke-Mans Hel" speelt hij voor duivel. Een barbier-chirurgijn zien we in de aan BREÊROO toegeschreven „Klucht van een Huijsman en een Barbier"; in de „Klucht van Trijn van Hamborg", en in de klucht van „Bol-Backers-Jan".

Wie van de twee, COSTER of BREÊROO, het eerst de dokterskarikatuur als kluchtig element op de planken heeft gebracht, is niet met zekerheid te zeggen, omdat het geboortejaar van BREÊROO's „Stommen Ridder" niet met juistheid bekend is. Opvallend blijft het in elk geval, dat COSTER, die zelf geneesheer was, een van de eersten, zoo niet de eerste is geweest, die er zich aan waagde. Wij wezen hierop reeds in een vorig hoofdstuk ter verklaring van het feit, dat zijn dokterstypen zooveel op kwakzalvers lijken. Overigens komen de opgevoerde doktersfiguren merkwaardig met elkaar overeen, ja, hier en daar zelfs wel een beetje te in het oog loopend, zooals b.v. in „Liefdens-Behendicheyt". Reeds het weinige verband, dat hun rol met het heele spel heeft, toont aan, dat ze als lachwekkend intermezzo bedoeld zijn; het gezelschap, waarin ze gewoonlijk worden aangetroffen, n.m.l. „Pannetje Vet", „Amoureusje", „Jan Hen", „Labbekack", enz., wijst daar tevens op; maar ook zonder dat laat, wat de heeren te zeggen hebben, hieromtrent geen

twijfel. De dokter houdt bij zijn verschijnen meestal een alleen-spraak, waarvan de stereotype kenmerken zijn: een eindelooze breedsprakigheid, een onmatige eigen lof, en het veelvuldig gebruik van Latijnsche woorden, uitdrukkingen, ja zelfs heele zinnen. Als voorbeeld volgen hier een paar brokstukken uit de doktersmonologen, zooals die voorkomen in „Schynhailigh", „Stommen Ridder" en „Liefdens Behendicheyt". Dat het eerste stuk eene bewerking is naar het Italiaansche van P. ARETINO, „Lo Ipocrito" geheeten, doet aan de nationale waarde der doktersfiguur niets af, omdat HOOFT juist dezen rol zeer heeft uitgebreid, en tot onherkenbaar wordens toe „verduytst".

In het derde bedrijf, tweede tooneel van „Schynhailigh" begint Dr. Lamfert Loskop aldus: „Al seg ick „het self, maer *ab occasu ad ortum*, al seg ick het self, „wijster mij noch een. Wijst me, al seg ick het self, „noch een sulcken man als ick ben! *Ego sum*, al seg ick „het self, *Gallenistus et Paracelsistus* allebei, al seg ick „het self; *et teneo*, al seg ick het self, *totam medicinam in „pugno* in mijn vuist, al seg ick het self. Laet se comen, „al seg ick het self, wie dat willen; al de Doctoren van „Leuven met haer grepen en met haer grillen, *ego*, al „seg ick het self, *illos tarto omnes ad unum*, al seg ick „het self. Ick ben *philosophus*, *physiologus*, *physionomus*, „*astrologus*, *astronomus*, *oculistus*, al seg ick het self. Ick „soudt soo wel yemandt van de steen snijden als de best, „al soud't noch vijftigh boeren costen, al seg ick het „selver. Ick verstae mij op de Alchimy, soudt ik seggen, „de Anatomy, al seg ick het self, trots al de doctoren „van 't landt, en als 't met praeten te doen is, al seg „ick het self, *tantum est meus facundia*, dat, al seg ick „het self, als ick op mijn revelstoel coom, ick verdwael „schier *in copiam verborum et rerum*. Ick selje daer, op „een stel oft een sprong, met krijt of met kool gaen be„schrijven een boom van den oorsprong van de koort„sen, al seg ick het self, en berekenen haer afkomst

„van lidt tot lit, van aver tot aver". — Zoo gaat dat nog een tijdje door, totdat de dokter gestoord wordt in zijn geleerde overpeinzingen, om dan in het vijfde bedrijf, vierde tooneel bij zijn weder-optreden met frisschen moed op nieuw te beginnen.

Doctor Gratianus in BREÊROO's „Stommen Ridder" maakt zijn entrée aldus:

„*Echo habeo Experientia* van al watter te verstaen is.
„*Soli Deo gloria, homo bulle.* De mensch is niemendal,
„Niet meer als een wijnt, of als een lichte bal, of als
[een ouwe bal.
„*Echo sumas practicam, hoc est fabricando fabricsimus,*
„*Non omnia posuminus omnes.* Elck heeft zijn gebreck.
[*Nignet omnes,*
„*Vixtrus tryumphat.* Eer voor goet, de deught wintet al,
„*Sic est vero Proverbiorum mendax, amor vincit omnia.*"

Het derde voorbeeld is Dr. Pancratius in „Liefdens Behendicheyt", het Tweede Deel, de Tweede Uijt-compst: „*Ego sum vir* van *auctoritatem* die met sijn *orationibus* can „segghen en hersegghen *Propter dicere veritatem* watter „te segghen is. Want siet (om de waerheijdt te seggen) „dat ick al segghen mochte wat ick seggen wilde, ick „soude in een heelen dach niet oversegghen, wat ick te „segghen hadt; en dat ick seggen soude wat ick segghen „coste, ick sou in seven jaeren niet segghen, wat ick „segghen can; niet te min ick magh wat seggen op „datter wat geseijt sou blijven: maer die veel seijt die „veel segghen wil; hoewel (om de waerheijdt te segghen) „het segghen compt uijt 't verstandt, het verstant uijt „de memory, en de memory uijt de hersens, ende (om „de waerheijt te seggen) de remedie der siecken bestaet „somtijdts veel in het segghen: *Facundia acuit ingenium,* „dat is het verstandt wordt deur de reden van wel-„sprekentheijt geregeert; want (om de waerheijt te seggen) „als ick de reden met verstandt en geleertheijt segh,

„soo mach ick alle dinghen met welsprekentheijt seggen; „maar die mijn seggen hoort segghen, die mach bij sijn „selven overleggende seggen, dat den welseggenden, wel„geleerden, welgheoeffenden, welberoemden ende seer „verstandighen Doctoor Pancratius gheseijt heeft, en „letten op sijn seggen, sijn *expliceren*, sijn *diffinieren*, sijn „*sententieren*, sijn *phrases*, sijn *questionibus*, sijn *interpretati*„*onibus*, sijn *appellationibus*, *quoniam ab hoc dependet omnia* „*scientia, vel medicina vel juris*".

In deze staaltjes van dokterswelsprekendheid vallen drie eigenaardigheden bijzonder op: het vele Latijn, de stopwoorden, en de tautologiën. Vooral in het eerste voorbeeld is het veelvuldig gebruik der doode taal door den arts merkwaardig, omdat in dit tooneelstuk de geestelijke, die toch ook wel een klassieke opleiding zal hebben genoten, juist een heel spaarzaam gebruik er van maakt, en wel alleen bij het citeeren van woordelijke bijbelteksten. De dokters echter, zoowel hier als in alle andere stukken van dien tijd, voeren de gewone conversatie gedeeltelijk in het Latijn. Wij mogen dit daarom zeker beschouwen als eene persiflage op een gebruik, speciaal bij geneesheeren in zwang. Wij komen hierop in het volgende hoofdstuk nog nader terug.

Het veelvuldig voorkomen der stopwoorden: „al seg ick het self" en „om de waerheijdt te segghen" zal natuurlijk wel allereerst op komisch effect berekend zijn, en komt ook wel op andere plaatsen voor, zooals b.v. in TH. ROODENBURGH'S „Melibea", waar een paar onnoozele halzen, Nescio en Ganaffo, om het andere woord „Verstae je wel" en „Verzin je wel" in den mond hebben [1]); maar toch ligt er in dit aanwendsel iets bepaald medisch, en wordt het onder geneesheeren zeer veel gevonden. In het kluchtig blijspel: „De Belachelijke

---

[1]) Zie Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van Prof. G. KALFF, Deel IV, blz. 116.

Zieken" van A. SCHIPPERS is het stopwoord van den dokter: „Zo-zo-zegje dat, zegje dat?" in „Aristophanis Senatus Consultum" (zie blz. 150) luidt het: „Quaedam desunt" en „Quiddam deest". Wie er op wil letten, zal ook tegenwoordig nog bij vele practici dit gebruik kunnen opmerken. De een zegt om het andere woord: „Hoor!" „Hoor!", een ander: „Wat?" „Wat?", een derde: „Hoe?" „Hoe?", weer een ander: „Nie-waar?" „Nie-waar?". Ook in de nieuwste tooneelstukken komt het herhaaldelijk voor. Zoo treedt in „Professor Bernhardi" van ARTHUR SCHNITZLER een professor op, die achter bijna elken zin het woordje „Wie?" of „Was?" laat volgen; en in het tooneelspel: „Het verdoolde Schaap", uit het Engelsch vertaald van ST. JOHN HANKIN, Dr. Glaischer, die voortdurend „Precies!" „Precies!" zegt. Kortom, het verschijnsel is onder geneesheeren zoo algemeen, dat men geneigd is, naar eene bijzondere oorzaak te zoeken. Zou die misschien bestaan in de behoefte, om den geest telkens een oogenblik tijd tot nadenken te geven, om tijd te winnen voor een voorzichtig antwoord? En moet daarin wellicht ook de verklaring gezocht worden van de uitgebreide tautologie? Zeker, een rijke voorraad van synoniemen, zal een stempel van geleerdheid drukken op het gesprek en dus wel bij alle geleerden in de mode zijn; maar dat het gebruik ook al weer juist bij medici het meest werd gehoord, moge blijken uit J. POOK's Voorreden aan den lezer bij zijn klucht: „De Hollebollige Lachende Dokter, of den Bereysden Hans Zing-zang", waarin we lezen: „.... hier werd u wat nieuwe oudheid of wat oude Nieuwigheid ter vingeren oftewel ter hand gesteld, enz..... Dat ik de dingen zo wat dubbeld zeg, neem mij dat niet misselijk of kwalijk; want het geschied alleen om zoo zeker te spreken als een Dokter van de siektens."

Tegenover de tot nu toe besproken stukken, waarin

de dokter als zuiver komische figuur optreedt, staan in deze periode slechts enkele spelen, waarin hij een meer ernstigen rol vervult; en daarvan zijn er maar twee, waarin hij als edele persoonlijkheid is afgebeeld. Deze twee zijn „Twee Tragi-comoediën van Apollonius van Tyro en Tarsia", door PIETER BOR CHRZ. (1617), en JOOST VAN DEN VONDEL's „Maria Stuart" (1646). In het eerste is het Doctor Ceremonis, die tegenover den koning heel edelmoedig verklaart, dat niet hij zelf, maar zijn discipel de prinses heeft genezen: „Siet, Heer Koninc, „ick ben de Man, die de kiste ghevonden heb, ende „daer is mijn Discipel/ die eerst ghewaer wert datter „leven in was/ ende die door sijn kloeckheyt ende „verstant oorzake is dat ghij haer vint levende/ . . . ." Een staaltje van collegialiteit, zooals wij zelden op het tooneel aantreffen. En in „Maria Stuart" is het de lijfarts Burgon, die na de enkele oogenblikken, waarin hij gelegenheid heeft zijn geleerdheid te luchten (zie blz. 15), verder het doktersкleed aflegt, en slechts als boezemvriend van Maria Stuart blijft optreden. Hier zouden wij ook nog bij kunnen rekenen het Treur-blijeijnde-Spel „Fiameta" van M. P. VOSKUYL (1640), maar de rol van Doctor Waltherus is hier even onbeteekenend als zijn persoon; en na het zeer korte ziekenbezoek antwoordt de Hertog op zijn vraag, of hij morgen nog eens terug zal komen, heel gemoedelijk: „Ten sal niet noodigh „sijn Waltherus".

In de twee andere tooneelstukken uit deze periode, waarin de geneesheer, wel is waar, een serieusen rol speelt, is deze rol toch niet van de fraaiste. Zoo teekent JACOB STRUIJS in het treurspel „Styrus en Ariame" (1631) een dokter, die behalve dat hij veel pimpelt, zich laat omkoopen, om een minnaar wijs te maken, dat diens geliefde door een ander beslapen en zwanger is. Dranor, de intrigeerende medeminnaar, die dit valsche spelletje op touw heeft gezet, weet zijn mannetjes wel te kiezen:

„'k Heb moed hij (de dokter) sal 't wel doen; want
[om het Goude Suijvel/
„Vervloeckt men wel sijn lijf en ziele voor den Duijvel".

Tot den dokter zelf zegt hij:

„.... 'k weet gij komt in d'eene kroeg of d'anderen
„Gelijck gij zijt gewent, vandaeg wel bij malkand'ren.
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„Segt dan dat gij voor vast en seeckerlijcken weet,
„Uijt water en gelaet, dat sij onlangs geleden
„Beslapen is, en dat geen kleijn omstandigheden
„Haer daerom maecken sieck; — — — — — — —
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„Seer mildelijck ick u beloonen sal, ick sweer."

De dokter is aanstonds voor het plan gewonnen:

„Dat weet ick sonder stoot braef uijt te voeren Heer:
„Mijn stemmig backhuijs sou de wijste Man bedriegen."

De Hofsmedicijn-meester in het treurspel „Rampzalige Arghlistigheit" van J. Cos heeft niet anders dan beulswerk te verrichten. Hij dient op last van zijn vorst aan twee ter dood veroordeelden het „boos fenijn" toe, dat hij in een fleschje heeft mee gebracht. Men ziet, heel edel zijn deze doktersfiguren niet!

In de tweede helft der 17de eeuw, wanneer de Fransche tooneelspeelkunst ook in onzen vaderlandschen schouwburg gaat overheerschen, is de dokter heelemaal uit het drama verdwenen, en ontmoeten we hem uitsluitend in kluchten en blijspelen. De meesten zijn vertalingen of bewerkingen uit het Fransch, enkele naar het Latijn van Plautus. Het eenige oorspronkelijke tooneelwerk van beteekenis, waarin een geneesheer optreedt, is „Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans" door Thomas Asselijn (1685). Hierin wordt van Dokter Gardenier een leelijk boekje open gedaan, en zijn handelingen zijn alles

behalve fraai; „hij is ook als de bonte hond bekend „deur de hiele stadt"; hij speelt wel een voornamen rol in dit stuk, maar per slot van rekening had hij in hoofdzaak vervangen kunnen worden door elk ander willekeurig persoon. Ook hier dus staat zijn „dokterschap" in zeer los verband met de intrige. Hetzelfde verschijnsel zien we in het door den Medicinae Doctor LUDOLPHUS SMIDS naar den „Miles Gloriosus" van PLAUTUS bewerkte kluchtspel: „De Geschaakte Cinthia" (1868). Daar is, alleen om maar een dokter te laten optreden, de rol van den koppelaar door SMIDS aan een geneesheer gegeven; het had even goed een slager of kruidenier kunnen zijn. In de Fransche comedie, en bij MOLIÈRE vooral, zijn geneesheer en geneeskunde dikwijls opzet en inzet van het heele stuk; dat vinden wij in oorspronkelijke Nederlandsche werken niet. En de vertalingen en bewerkingen interesseeren ons alleen in zooverre ze hier én daar „nationaliseering" van de doktersfiguur vertoonen.

Na 1700 zijn de oorspronkelijke tooneelstukken weer eenigszins talrijker, en treffen wij dokters of gewaande dokters aan bij DIRK BUYSERO, A. ALEWIJN, PIETER LANGENDIJK, JACOB CAMPO WEIJERMAN en J. POOK.

Over het algemeen is er meer variatie in den doktersrol gedurende dit tijdperk van Franschen invloed dan in het vorige. Vóór dien tijd waren ze allen naar hetzelfde model gesneden. Ook hier vinden we nog wel sommige van des dokters vroegere eigenaardigheden terug; maar andere zijn verdwenen, of minder sterk uitgesproken. De breedsprakigheid is nog slechts hier en daar aanwezig, zooals bv. in BUYSERO's blijspel „De Geschaakte Gezusters", waar Doctor Gratianus in een philosophischen redeneertrant vol deducties en conclusies vervalt. De snorkende grootspraak over eigen kennis en kunde daarentegen wordt ook thans nog gehoord. In het blijspel van ABRAHAM DE WIT, „De Ingebeelde Edelman" zegt Philibert:

„Dat is een Snorker, na ik hoor aan zijne taal,
„Zo zijn de Doctors hier nou Plomperts altemaal."

De vijandige naijver onder de collega's doet eveneens nog altijd opgeld. Het moreel der op het tooneel verschijnende geneesheeren is ook vrijwel hetzelfde gebleven. In het Blij-Eindend-Treurspel „Maansuchtigen Brandsticht of Mechelsche Beroerte" laat de waard den Doctoor 's nachts uit onder de volgende woorden:

„Ik blijf u dienst verplicht, Heer Doctoor, want ik
[weet naakt,
„Dat g' in mijn wijn en bier van dag tot dag veel
[sleet maakt.
„Maar laat u Dienaar toe, dat hij u door sijn Maert [1])
„Mach lichten doen tot huis?"

De dokter vindt dat echter niet noodig, want het is lichte maan.

In „De Vrouw-bewaarder bedrogen" gaat de geneesheer met zijn vrouw, Cinthia, aan een touw uit wandelen, om haar te bewaken. In het blijspel „Ezopus", het kluchtspel „De Bedrogen Dokter of de Spekdieven" en het blijspel „School der Minnaars" zijn de dokters „oude bokken", die nog wel van een groen blaadje houden. In L. Smids' „De Geschaakte Cinthia" zagen wij den geneesheer reeds als koppelaar optreden, een functie, die anders gewoonlijk aan vroedvrouwen of bakers wordt overgelaten. In „De Knorrepot of de Gestoorde Doctor" van J. de Pinto is hij een onuitstaanbare brombeer.

Met de chirurgijns is het niet veel beter gesteld. Zoo ontmoeten wij in „Het Loterij leeven", een blijspel van J. V. Landsle, een barbier-chirurgijn die te veel in de loterij speelt, en volgens zijn vrouw te uithuizig is. De chirurgijns in Th. Asselijn's „Gusman de Alfarache",

[1]) = Dienstmeid.

in J. DE GRIECK's „Den Uijtghetapten Koopman ofte den

Mislukten Dragonder", en in P. LANGENDIJK's „Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden" zijn ook niet van de fijnste

soort. Te vergeefs zoekt men dus ook in dit laatste tijdperk naar een „edelen" dokter of chirurgijn.

Zoo zien wij dan te beginnen met HOOFT, BREÊROO en COSTER op het vaderlandsche tooneel den dokter of chirurgijn alleen in koddige rollen in blijspelen en kluchten, of in drama's uitsluitend als komische figuur, en dan liefst nog als een groote nul, bonvivant, drinkebroer, overspeler, koppelaar, duivel, enz. Waar zij een enkelen keer „au sérieux" worden genomen, zijn het nog beulen of schandelijke bedriegers. De namen alleen reeds, waarnaar zij luisteren, zouden stof geven voor eene bloemlezing en eene bijzondere studie: Dokter Lamfert Loscop, Dokter Dierick Door, Dokter Nikaziaan, Dokter Gratianus, Dokter Teemer, Dokter Bulderbast, Dokter Raasbollius, Dokter Urinaal, enz., zijn op zich zelf al teekenend.

Het spreekt van zelf, dat wij bij het maken van gevolgtrekkingen vooral niet uit het oog mogen verliezen, dat bijna altijd eene karikatuur voor ons staat. De karikatuur op het tooneel moet evenals de spotprent onmiddellijk tot de massa spreken, en is daarom niet weinig gechargeerd. Van den anderen kant zijn de lijnen en vormen van een dergelijk beeld scherper getrokken, en doen daardoor het karakter beter uitkomen. Wanneer we echter bij de beoordeeling ook hiermede rekening houden, en de noodige voorzichtigheid betrachten, blijft het verschil tusschen de 16de en de 17de eeuw toch zóó groot, dat wij veilig kunnen besluiten tot een hooger in eere zijn van den geneeskundigen stand in de eerste dan in de laatste. Voor een gedeelte zullen wij dit wel op rekening mogen stellen van het algemeen verschijnsel, dat men in de zinnespelen en moraliteiten „begrippen", in de 17de eeuw „personen" speelde, zooals Prof. G. KALFF [1]) opmerkt;

[1]) In zijne Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Deel V, blz. 404.

maar toch kan dit niet alleen het groote verschil, waarop wij hier het oog hebben, verklaren. Wanneer wij in het begin der 16de eeuw Doctoor Jhezus het beroep zien uitoefenen, en ongeveer honderd jaren later Jan Hen in COSTER's „Spel van Thiisken van der Schilden" hooren zeggen:

„Een Doctoor is in de werelt, ghelijck een geck in [een Sottekluyt,
„Daer lacht men om, en soo doet men ook om heur",

of Amoureusje in BREÊROO's „Stommen Ridder":

„Maer siet eens te deghen an het beleyt van sijn saken,
„Soo soudt de grootste geck niet arger kunnen maken",

of, nog 70 jaren later, Trijn in „De Ingebeelde Zieke" van P. DE LA CROIX:

„Daar gij zoo rijk zijt Heer, zoudt gij nu uw geslacht
„Besmetten, dat het met een Doctor werd geteekend?"

dan is hier het verschil in waardeering zoo groot, dat wij tot een afspiegeling der werkelijkheid moeten besluiten. Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat de nieuwere tijd geen vrede kon hebben met de dokters uit die dagen. Die nieuwere stroomingen in wetenschap en kunst, waarbij de mensch meer in het wezen der dingen doordrong, alles onderzocht en ontleedde, zich meer rekenschap begon te geven van alles, wat hij hoorde of zag, moesten ook de geneeskunde en hare bedienaren raken.

De kritiek van den tijd, op het tooneel tot uiting komend, moest ook hem treffen, die onder een stortvloed van quasi-wetenschappelijke redeneeringen, waarvan niemand, ook hij zelf niet, de beteekenis begreep, zijn onmacht verborg; hem, die optrad met een grootspraak en autoriteit, alsof hij de wetenschap in pacht had; hem,

die in zijn groote wijsheid geen tegenspraak duldde, en daardoor voortdurend met zijn collega's overhoop lag, en die zich aanstonds terugtrok in een huisje van onverstaanbare diepzinnigheid en geheimzinnigheid, zoodra zijn voelhorens stootten tegen den onderzoekenden, menschelijken geest. Die kritiek zag door den pralenden opschik heen. „De Doctoor in de medicijnen, alhoewel hij een eerlijcke beul is, en dat hij in spijt van de justisy, geldt met woorden wint, soo is hij evenwel een pisbeziender en een kackbekycker", zei HOOFT in „Schynheiligh". Zelfs VONDEL stelde de geneeskunst bij andere kunsten achter, zooals blijkt uit eene opdracht aan Dr. JOHAN FONTEYN, die:

„En had de gunste noch der Musen op zijn zij:
„Doch met de minder eer vernoeght was van artznij."

Aan den doctorsbul werd ook zooveel waarde niet meer gehecht, en er op gezinspeeld, dat men die wel koopen kon. In „Studenteleven" (1684) van Dr. P. BERNAGIE, verklaart de student Karel:

„En als men gepromoveert most werden, 't zijn
[groote gekken
„Die veel daerom studeeren; want als men een Professor
op zommige Academien de handen maar smeert;
„Je werdt, en noch wel *summa cum laude* gepromoveert."

In „Ezopus" (1697) vraagt de held van het stuk aan den dokter:

„Hebt gij gekocht uw brief en bullen?
„Hoe zijt gij aan de kap geraakt,
„Die van een Eezel wel zomtijds een Doctor maakt?"

Ook is de markt in de 17de eeuw klaarblijkelijk een

beetje overvoerd geworden, en dientengevolge de spoeling wat dunner. Het is verklaarbaar, dat wij de beschouwingen over het al of niet loonend zijn van het beroep juist hooren van studenten, die voor de beroepskeuze staan. In J. H. KRUL's klucht van „Drooge Goosen" (1632) hooren wij den 1sten student zeggen: „De stadt is zoo vol jonge Doctoren datter an het vierdepart noch de helft te veel was". De student, Karel, uit het hierboven reeds aangehaalde „Studenteleven" besluit zijn beschouwing over de promotie aldus:

„Maar wat helpt toch het promoveeren? hoe veele
[ziet men der met kakhielen loopen,
„Die der bul wel om een twintig gulden daar na
[weer zouden willen verkoopen;
„Want ze winnender niet een duit mee."

Toen PIETER DE LA CROIX in (1686) „De Ingebeelde Zieke" uit het Fransch bewerkte, voegde hij de volgende opmerking in:

„De Doctors worden maer bij Ambachts-luij gereekend;
„Die door haar veelheit nu verdienen pas droog brood."

Naar aanleiding hiervan maakte Dr. H. E. H. VAN LOON in zijn proefschrift „Nederlandsche Vertalingen naar MOLIÈRE in de 17de eeuw" blz. 74, de opmerking, dat hieruit „persoonlijke, deels pijnlijke ondervinding blijkt".

Mogen wij in verband met de andere genoemde voorbeelden niet eerder tot eene algemeene dan tot eene individueele klacht besluiten?

De waardeering van den dokter en zijn werk was dus niet groot. Daarbij kwam, dat, waar hij werkelijk nuttig was, de geneesheer en zijn kunst dikwijls niet werden begrepen. Als HUIJGENS in zijn reeds meermalen aangehaalde Zedeprint een „Onwetend Medecijn" aan de

kaak wil stellen, voert hij dezen aan het ziekbed van eene hysterica:

„..... Daer ligt een' siecke pop
„Gewentelt in 't fluweel van over-zeesche dekens;
„Hoe is u, schoon' Mevrouw? Mij lust te weinigh
[sprekens.
„Beswaert u duyselingh? Mij dunckt de kamer sackt.
„Met herssen-knagingen? Als werdense gehackt.
„Hoe doet de maegh haer werck? Foey! lieve,
[swijght van eten.
„Wat doet het onder-lijf? Ick heb het schier vergeten,
„Soo langh vergeet het mijns .. Geen' nepen in de Zij?
„Bij poosen onversiens, met rommelingh daer bij.
„Met oorlof, reickt den Arm; hem, hem, daer is
[ontsteltheit,
„*Festinat languide.* Maer dat u meest gequelt heit
„*Is flatuosus est vapor ventriculi,*
„Gestegen uyt haer' poel, *quodest periculi;*
„Die stopt *in cerebro spirituum meatus,*
„*Et hos circumagit vi proprii conatus,*
„Daer komt *vertigo* van, die dan *sympathice*
„*Superiora* roert en *ima satis me,*
„Maer *quam est providi* in tijds te *vigileren!*
„*Tollamus itaque* de *causam* deser seeren,
„Soo volght *effectus* nae. Maeckt mannen-moed, Mevrouw,
„'t Waer onvermeesterlick dat mij vermeest'ren souw;
„Met dese regelen besweer ick uw' gesontheit;
„Walght voor het swelgen niet, dat bitterst in den
[mond leidt
„Werckt werckelickst om 't hert; noch geeft mijn Recipe
„Verr minder *nauseam* dan emmer yemands de;
„Sy weten 't all' niet all: betrouwt u negen dagen
„'t Beleiden van mijn' hand, den tienden sult ghij
[vraegen,
„Hoe magh 't den mensche gaen die sonder honger eet,

„Die waer sijn Milte light, en waer sijn Longer weet.
„De thiende dagh is om; de siecke heeft ontbeten:
„Dat heeft sij langh gekost, maer derft het nu eerst [weten."

Het succes liet dus niets te wenschen over, de genezing was volkomen. Afgezien van het voor dien tijd heel gewone abracadabra over de vapores, zou dit fijne staaltje van suggestieve therapie tegenwoordig den candidaat een pluimpje bezorgen van elke artsexamencommissie. Maar HUIJGENS ziet in hem een „kinder-slagh", waardoor „menigh krancke veegh wordt", en vindt de ziekte „soo konsteloos geheelt als gonstelick belogen."

Met den minderen eerbied voor den geneesheer en het minder tot hem opzien, stemt ook overeen het veelvuldig optreden van personen in eene vermomming als dokter uit list of bedrog. Het geldt dan meestal minnaars of hun knechts, die op deze wijze toegang tot de geliefde trachten te verkrijgen. In de laatste helft der 17de eeuw komt deze tooneeltruc herhaaldelijk voor. Het feit is te over bekend, dan dat wij er lang bij stil behoeven te staan, of voorbeelden aan te halen; daarenboven betreft het bijna alleen uit het Fransch of Spaansch vertaalde stukken. Minder bekend is echter, dat reeds lang voor dien tijd, n.l. in 1602, door ZACHARIAS HEINS van deze doktersvermomming gebruik is gemaakt in zijn „Pest-Spieghel". De allegorische figuren „Verkeerde Meiningh" en „Sondich Bedrijf" verkleeden zich, om hun booze plannen beter ten uitvoer te kunnen brengen, als geneesheeren, en nemen voor die gelegenheid de namen aan van Doctor „Geleerde Meiningh" en Chirurgijn „Vernuftich Bedrijf". Zij stellen zich bij monde van den eerste aldus voor:

„Ick ben de Medicijn die sich tot crancken went
„En desen die verbent// de swillingh' en de wonden."

Deze om hare oudheid merkwaardige metamorphose zal in dien tijd wel eenigszins als een „crime de lèse majesté" tegenover de dokters zijn gevoeld, en wel mede een der redenen zijn geweest, waarom HEINS het noodig oordeelde aan het slot zijne verontschuldigingen aan te bieden (zie blz. 13).

Over de vrouw-dokter op het tooneel kunnen wij heel kort zijn. De voorbeelden zijn zeldzaam, en slechts een hiervan komt in eene, zoover bekend, oorspronkelijke klucht voor. Wij bedoelen de Doctores Beli in „Coli Compas, of de Klucht van Jan Trijntjens en Duyfje" (1664), die we nog op eene andere plaats nader zullen beschouwen. In de waarschijnlijk uit het Spaansch vertaalde klucht (1643) „Domine Johannis", speelt bij afwezigheid van haar heer de dienstmeid voor geneesheer. Dan vinden wij in „Roeland" (1686), een treurspel door T. ARENDSZ, naar het Fransch van QUINAULT gevolgd, een prinses, Logistilja, in de geneeskunde ervaren, die Roeland op suggestief-hypnotische wijze van zijne krankzinnigheid geneest. En in de kluchtige opera „De Verkeerde Waereldt", door M. VAN HATTUM ten deele naar het Fransch gevolgd, (1742), treedt eene Doctoresse, Hippocratine, op tot groote verwondering van Krispijn en Goosen. Deze weten heel goed:

„Men vindt in ons Landt ook wel Vrouwen, die
[purgeeren
„En aderlaten uit de kunst",

maar een heusche doctores hebben ze nooit gezien.

Nog een enkel woord over dokters-tooneelschrijvers. Het is opvallend, hoeveel medici in het lijstje der auteurs uit de 17de eeuw voorkomen. Dat begint met SAMUEL COSTER, die volgens C. N. WIJBRANDS in diens „Het

Amsterdamsche Tooneel van 1617—1772" meer nog dan BREÊROO den naam van „vader van het Hollandsche Tooneel" verdient (blz. 26). J. WESTERBAEN, P. BAERDT, COLEVELT, LANGEDULT, ANTONIDES, L. SMIDS, BERNAGIE, M. DE SWAEN, G. BIDLOO, G. v. FOCQUENBROCH, S. v. RUSTING, waren allen dokters of chirurgijns. Ja, in den tijd van het kunstgenootschap „Nil Volentibus Arduum" zijn ze bijna niet meer te tellen. Zeker, ook onze tijd kent wel den dokter, die zijn percussiehamer voor de pen verwisselt. Maar al de hier genoemden zijn grootendeels gedurende hun geheele leven practiseerend gebleven. Hoe konden al die dienaren van Aesculaap nog den tijd en den lust vinden tot literairen arbeid? Voor de meesten was het zuiver liefhebberijwerk, dat dan ook veelal sterk het stempel van dilettantisme draagt. Dat weten de schrijvers trouwens zelf wel, en soms voelen ze zich ook verplicht, zich te verdedigen tegen het te verwachten verwijt: „Kan die man zijn tijd nu niet nuttiger besteden?"

Zoo plaatste Dr. SALOMON VAN RUSTING voor zijn „Vol-geestige Wercken" eene voorrede, waarvan we hier een gedeelte laten volgen.

„Ik twijfel niet of 't zal geschieden,
„Dat d'een of d'andere Momus zal
„Wel zeggen, wat zal dit bedieden?
„Die Vent is (bij mijn zieker) mal.
„Is dit een werk van Practizijnen?
„Is dit het Konst-stuk van een Man
„Wiens Study in de Medecijnen
„Hem vrij meer nuts verschaffen kan?
„Kon hij niet nutter d'Urinalen
„Met d'eene Boer of d'aar zijn Pis
„Bespeculeeren? als te talen
„Na 't geen niet van zijn functy is?
„Laat hij zijn Ovens aan gaan stoken,

„En zien bij wijlen na 't retort:
„Heeft hij geen dranken meer te koken?
„Of zijn nu al de Zieken mort?
„Indien de Man wat had te lappen,
„Hij vond wel ander tijdverdrijf
„Met smeeren, zalven, pleist'ren, pappen:
„Of wil hem niemant aan zijn lijf
„Vertrouwen? kan hij dan geen boeken
„Van zijne Konst beschrijven? Of
„Weet hij geen nieuwigheit te zoeken?"
— — — — — — — — — — — — —
„Ik wil u ook geen reden geven,
„Waarom ik al die bruyerij
„Tot mijn plaizier heb t'zaam geweven,
„'k Verstond het zo; en 't staat mij vrij!"

En in zijn narede herhaalt hij nog eens:

„Ik schrijf maar snakerij.
„Als ik wil Rijmen, Rijm ik na mijn eigen wil;
„Om kortswijl, om plaizier, en niet om eenig voordeel."

Zoo zal het wel met de meesten hunner geweest zijn.

In een rederijkersstukje „De Doctor Focquenbroch", uit het jaar 1865 wordt het volgende beeld van den medicus-dichter gegeven door zijn eigen knecht:

„Er is geen twijfel aan; hij is een dier doctoren
„Van wier gelijken wij slechts uiterst zeldzaam hooren.
„Betrachtte hij zijn zaak,
„Dan zou hij geld bij geld en eer bij eere winnen,
„Maar hij is los van aard en altijd los van zinnen.
„En tracht steeds naar vermaak.
„Bij volle kroes en flesch kan men hem altijd vinden.
„De vroolijkste gezellen zijn zijn beste vrinden.
„Den nacht maakt hij tot dag.

„En mocht hij nog den tijd, die hem soms rest besteden
„Ten nutte der praktijk!.... Maar neen 't zijn zottigheden.
„Waar hij naar streven mag.
„Hem doet wel 't dichtervuur gestadig 't harte zwellen,
„En aardig kan hij soms in dichtmaat wat vertellen,
„Maar 't geeft hem vleesch, noch brood."

Dezelfde SALOMON VAN RUSTING en W. G. VAN FOCQUENBROCH zijn nog om een andere reden echte kinderen van hun tijd. Zij zijn de vertegenwoordigers van een soort van dichters, die uitmunten door platheid en vuilheid. Hun werk wemelt van faecalische en sexueele grofheden. Het is waar, zij leefden in een tijd, dat alle boertig spotten met de functies van het digestie- en genitaalapparaat voor geestig gold; zij leefden in den tijd van P. LANGENDIJK, die zelf VAN RUSTING een „drekpoëet" noemde, en in de voorrede van zijn eigen werken schreef: „In de boertige gedichten heb ik mij vooral gewacht om door vuile dubbelzinnige uitdrukselen (een aartigheid van deezen tijd) de kuische ooren van mijne lezers te quetsen,"; maar die ter eere van een apotheker en eene drukkersdochter toch een *bruilofts*vers dichtte met de volgende vakkundige geestigheden. Kupido spreekt het bruidje aldus toe:

„Ik zal u flus een drukker zenden,
„Wiens werk u meer dan 't mijn behaagt.
„Die ook wel Kupidoos kan drukken,
„En u, ten straf, 't aanstaande jaar,
„Door zijne pillen in twee stukken
„Licht zal doen barsten van malkaer;
„Die, omdat gij mij hoont zo schamper,
„En om mijn kostelijk drukwerk lacht,
„Somtijds zal rammelen met zijn stamper,
„In 't midden van den naaren nacht,
„Wanneer gij meent wat rust te raapen:

„Dit zult gij hebben tot uw straf,
„Terwijl de goeye menschen slaapen."

Men ziet, de kuische ooren der lezers waren niet zoo heel gauw gekwetst. Sterke voorbeelden van die obscoeniteit zijn ook „De Hollebollige Dokter, of den Bereijsden Hans Zing-Zang," en „Hans Koekop, of de gemaakte waterzucht," twee kluchten van J. Pook. Van Rusting en Van Focquenbroch waren dus de eenigen niet, maar zij waren misschien wel de ergsten. Uit hun literatuur kan men voor een psychologisch leerboek de prachtigste staaltjes van „koprolalie" halen. Toch werden hunne werken veel gelezen en dikwijls herdrukt. Zij kenden dus hunne lezers wel.

We willen hier echter niet langer bij stil staan, want het onderwerp, dat ons bezig houdt, is niet, hoe de dokter de menschen zag, maar hoe de menschen den dokter zagen.

Laten we daarom thans gaan beschouwen, wat uit de tooneelliteratuur blijkt omtrent den omgang van den geneesheer met zijn zieken.

DE DOKTER BIJ DEN ZIEKE.

In dit hoofdstuk zullen wij den geneesheer in zijne functie gadeslaan, voor zooverre de oudere tooneelliteratuur ons daarvan een beeld kan geven. Groote sprekende verschillen, duidelijke scheidingslijnen zal men in de verschillende tijdperken, die hier besproken worden, niet ontdekken. Integendeel valt het juist op, hoe aan allerlei kleinigheden de geneesheer in de uitoefening van zijn beroep blijft te herkennen, hoe weinig het type in functie door de tijden heen verandert.

Hoe ging de Hollandsche dokter in vroeger eeuwen zijn zieken bezoeken? Maakte hij al of niet gebruik van voertuigen? Bij het beantwoorden dezer vraag kunnen wij allereerst vaststellen, dat bijna alle tooneelstukken, waarin van dokters-vervoermiddelen sprake is, vertalingen of bewerkingen zijn. Zoo zou de dokter in HOOFT's „Schijnheiligh" zijn visites graag op een muilezel maken.

„*Ego habeo tantam practicam*, al seg ick het self, dat ick wel een muilezel van doen had, al seg ick het self, als de *liberalitas* van de luiden, al seg ick het self, het afwerpen mocht, al seg ick het self." De dokter in „Domine Johannis" rijdt op een ezeltje; die in het blijspel „De Knorrepot of de Gestoorde Doctor" te paard; en die in het blijspel „School der Minnaars" in een koetsje; maar deze stukken zijn zeker of zeer waarschijnlijk van een Italiaansch, Spaansch of Fransch model in het Neder-

landsch overgebracht. Van den anderen kant missen we soms in Nederlandsche vertalingen een gesprek over paard of muildier, waar dit in het oorspronkelijke wel voorkomt, zooals in „Fielebout of de Dokter tegen Dank". In „De Gelijke Tweelingen" hebben de leden van Nil Volentibus Arduum den rol van den Medicus uit PLAUTUS, „Menaechmi" zeer uitgebreid en verhollandscht [1]). Wanneer Dokter Polifemus afscheid neemt van Tijs Tafelbezem, en opsomt, hoeveel visites hij nog heeft te maken, antwoordt Tijs: „Jij lui bent dat loopen gewend". Ook al kan hier met het woordje „loopen" bedoeld zijn: „maar blijven loopen", dan zou toch ook deze woordspeling moeten wortelen in het vele loopen der dokters in de beteekenis van „te voet gaan". In het kluchtspel „Democritus en Heraclitus Brabandsche Voyage" verhaalt Democritus, hoe hij te Brussel een dokter te paard tegen kwam. De schrijver J. C. WEIJERMAN vindt het noodig hierbij in eene noot op te merken: „De Brusselsche Doctoren reyden in 't gemeen te peerd als zij hare visites doen". Dit was dus klaarblijkelijk voor Hollanders wel iets bijzonders. Toch schijnen er ook wel uitverkorenen te zijn geweest, die het tot een paard brachten, want in een der bekende twistgeschriften tusschen de Amsterdamsche geneesheeren in het jaar 1677, de blij-eindende samenspraak „De Koeckoecx-Zangh, enz." wordt naar aanleiding van het onder de markt werken en het den menschen maar naar den mond praten gezegd: „Die dan beide deze deugden (goedkoop en vleyende tong) heeft, mach wel te peerd rijden". Of zou ook deze uitdrukking meer figuurlijk moeten worden opgevat? In elk geval kwamen onze *tooneel*-dokters altijd te voet naar hun zieken.

Zoodra de dokter dan op de planken verschijnt, is

---

[1]) In „De twee ghelijcke Schippers", klucht naer-ghebootst uijt den Menaechmus van Plautus door A. F. WOUTERS, komt daarentegen heelemaal geen dokter voor.

gewoonlijk zijn eerste werk het houden van eene lange alleenspraak, waarvan wij op bladzijde 43—45 reeds een paar staaltjes hebben gegeven.

Wanneer hem op straat iemand aanspreekt, loopt hij meestal in gedachten voorbij, en biedt dan bij den tweeden aanroep zijn verontschuldiging aan. In het eerste bedrijf, eerste tooneel van het hiervoor reeds genoemde blijspel: „De Gelijke Tweelingen" ziet de dokter Tijs Tafelbezem eerst niet, en wordt door dezen aldus aangesproken: „Ho, goeden dag, Dokter Polifemus", waarop Dr. Polifemus zich verontschuldigt met: „Ik was in gedachten; Zijt gij 't Tijs Tafelbezem?"

De ontmoeting tusschen Dranor en Dokter Faulci in het treurspel „Styrus en Ariame" van Jacob Struys doet ook de geleerde verstrooidheid van den geneesheer zien:

Dranor: „Ho, Doctor Faulci, dus voorbij te streven?"
Docter: „Bij get ick sagje niet, dat moet je mij
[vergeven:
„Je weet wel, luij als wij, die hebben veel
[in 't hooft!"

Hebben de boodschapper of de zieke gehoor gekregen, dan volgt meestal van den kant van den dokter een hartelijken groet, in de 16de eeuw gewoonlijk onder aanroeping van Gods zegen, zooals b.v. in het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd" de dokter zegt: „Godt helpt den siecken", en de chirurgijn: „Godt wil die siecte van u verjagen". In de 17de eeuw wordt de groet veelal in 't Latijn geuit. Dr. Faulci in „Styrus en Ariame" zegt: „*Bones dies*", Dr. Nikaziaan in „Dronkemans-Hel": „*Salutem tibi precor*": of „*Felix sit tibi vesper!*", Dr. Loscop in „Schijnheiligh": „*Et te salvere jubeo*".

Na het uitbrengen van den groet hooren wij den dokter

heel dikwijls zijn excuse maken, dat hij wat laat is, maar dat hij het zoo druk heeft. Niet zelden wordt breedvoerig uiteen gezet, waarin die drukte bestaat. Als Jorden in „De Gelijke Tweelingen" Dokter Polifemus eenigszins verwijtend toevoegt: „Had je doch wat eer ekomen", dan is het antwoord:

„'k Heb alles om jou laten staan.
„Daar staan wel vijftien partijen, die mij kwaamen haalen
„Bij verscheiden pasjenten; wel veertig met urinaalen,
„Daar z' er water in hebben; en wel vijf dozijn, of meer,
„Die aan schurftheid, melaatsheid, en an diergelijke zeer
„Laboreeren, daar ik vandaag nog dranken voor moet [doen kooken.
„Behalve een man, die zijn' hals, en ribben heeft [gebroken,
„En die een lijk is, wordt hij niet straks [1]) geholpen."

Een niet onaardige charge op de dokters-drukdoenerij, die ook in het oorspronkelijke werk van PLAUTUS voorkomt, maar niet zoo uitvoerig geïllustreerd. Mutatis mutandis kan men van de geneesheeren op het tooneel zeggen, wat in het kluchtspel „Don Jan Richardo of het sterfhuis in vreugde" van den chirurgijnsknecht, Pieter Precipitaat, wordt gezegd: „Pieter Precipitaat spreekt in „een uur ten minsten vijf en vijftig minuten lang van „de menigvuldige en zeldzaame wonden die hij bij zijne „Patiënten te geneezen heeft; en het overige van den „tijd besteed hij aan het vertellen van wat straat-nieuws". En als in het kluchtig blijspel „De Belachelijke Zieken" vrouw Betje haar man, die door het lang uitblijven van den dokter ongeduldig wordt, paait: „Nou, nou Man, hij zal wel komen, hij moet ommers meer menschen helpen", dan weet Stoffel, haar man, wel beter: „Wat menschen

[1]) Onmiddellijk.

helpen? ja, hier of daar een pijp zitten rooken, en wat te praaten over het weer, over de Vredenstractaten; ....".

Een anderen keer beklaagt de medicus zich, dat hij te laat is geroepen, en vermaant hij, toch voortaan eerder om hem te zenden, zooals in het „Spel van de Rycke-Man" van S. COSTER:

„Tis nu te laet, hier na mocht ghij mij eerder halen".

„Een sieckt als dese lijdt ter wereld gheen vertreck.
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„*Jura Adios*, daer is gheen sieckte so swaer
„Of ick kense helpen, someme maer in tijts comt halen,
„Maer als de luy toeven willen; en dus langh
[legghen en dralen
„Dan isser dickwijls tot een cleyne sieckt gheen raet."

Ook het omgekeerde komt wel voor. Zoo vertelt ons Democritus in „Reden-vreucht der Wijsen", dat niemand tevreden is in zijn staat, o.a.:

„De Medecijn-meester heeft oock een mishaghen
„Over zijn professy: als de luijden claghen
„Over zijn remediën/ end' hulploosen raedt/
„End' als sij hem ghestadigh roepen vroegh en spaedt."

Soms blijkt, dat bij de komst van den dokter reeds een andere aanwezig is, doordat de lui in hun angst naar verschillende geneesheeren een boodschap hebben gestuurd. In „Liefdens-Behendichyt" verhaalt Doctoor Pancratius, dat hij „Doctoor Pamputchi, die sij hadden gehaelt sonder mijne weten", weldra de deur had „uitgedisputeerd".

In het blijspel „De Knorrepot of de Gestoorde Dokter" van J. DE PINTO maakt Katrijn de opmerking, dat Dokter Gerard zoo gauw terug is: „Hij heeft deze visite al vrij spoedig waargenomen". De reden noemt Krispijn:

„Willem heeft mij gezegd, dat zij een ander hebben
gehaald, 't geen hem zeer spijt."

Met hoeveel voorliefde hebben de leden van „Nil Volentibus Arduum", — zooals we weten, voor het grootste gedeelte zelf medici, — in „Fielebout of de Dokter tegen Dank" de persiflage op dit naar-alle-dokters-tegelijk-loopen uitgewerkt. Sganarelle in MOLIÈRE's „l'Amour Médecin" zegt: „Vite, qu'on m'aille quérir des médecins, et en quantité. On n'en peut trop avoir dans une pareille aventure. Ah! ma pauvre fille! ma pauvre fille!" Onze Nederlandsche dokters wilden het nog wat duidelijker doen uitkomen. Nauwelijks is „dokter" Fielebout binnen, of Pieternel komt zeggen, dat er nog zes doktoren aan de deur zijn. Rijkert vraagt:

„Maar hoeveel Dokters heb je in de stad
„Dan aangesproken? — — — — — —"
Huibert: „— — — — — — — Wie zou dat
„Op acht of tien naa kunnen weeten
„Men Heer; want jij had ons geheeten
„Dat wij de ruimte brogten, dies
„Zijn wij straks zonder tijdverlies
„Gegaan bij die wij vinden konden,
„Of welkers naamen dat wij vonden
„Geschreven aan de deur."
Pleuntje: „— — — — — — — Men Heer
„Men Heer, daar zijn 'er noch al meer."
Fielebout: „Wat? Dokters?"
Pleuntje: „— — — — — — — — — „Ja"
Trijntje: „De weg die grimmelt van Doktoren."
Melis (de knecht); „En, die veur deur staan, willen niet
„Vertrekken, eer je schijven schiet."

Na de begroeting en de introductie, — deze zij dan kort of lang, — volgt het ziekenonderzoek. De anamnese

wordt nu eens zeer wijd uitgesponnen, dan weer geheel vergeten. Vooral op het einde der 17de en in het begin der 18de eeuw wordt het eindelooze ondervragen van den dokter opvallend veel bespot. In de „Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans" van Th. ASSELIJN (1685) doet Jan Jaspersen dat aldus:

„Gedurig is er vragen, heb je ook pijn veur je hart? ja mijn Heer ist; ben je ook dorstig? ja mijn Heer, ist al weer an;

„Ben je hier niet zeer benaudt? ja mijn Heer, ist noch e reis, en zo vraagenze tienmaal meer als men antwoorden kan;

„'T is niet anders als vraagen, en ja mijn Heer, ja mijn Heer."

Christiaan, die in „Philippijn Mr. Koppelaar" van A. ALEWIJN (1707) voor dokter speelt, is ook niet gauw tevreden. Hij begint de ondervraging met: Wanneer is de ziekte begonnen? Op welk uur van den dag, morgen, middag, avond of nacht? Is ze begonnen met kou of met hitte? „Voel je ook eenige obstructie of bezetheid „hier of daar in de leden, of eenige loomheid in 't lijf „van boven of beneden?" enz.

In de „Klucht van den nieuw-gesinden Doctoor, die ik noeme Meester Quinten-Quack en Cortisaen, zijnen blijgeestigen Knecht" van Mr. C. DE BIE (1706) bestaat de nieuwgezindheid van den kwakzalver daarin, dat hij van alles het naadje van den kous wil weten, en zoodoende al zijn patienten verliest. Een man met een gebroken been, eene vrouw met een blauw oog, gaan ongeholpen weg, omdat Quinten-Quack hen alleen kan genezen, als hij alle ómstandigheden kent, en weet, wie de verwondingen heeft toegebracht, en omdat de ongelukkigen de daders niet willen noemen. Hier geldt de spot dus een der meest gelukkige vorderingen der

geneeskundige wetenschap van dien tijd, n.m.l. het breken met de dogmatische letterwijsheid en het meer in eere komen van eigen waarneming en onderzoek.

De eerste vraag van den dokter aan den zieke: „Wat scheelt er aan?" geeft een gereede en daarom ook veel gebruikte gelegenheid tot het bon mot: „Daarvoor hebben we u juist laten roepen". Als Dokter Polifemus in „De Gelijke Tweelingen" vraagt:

„Zeg, wat hem schort, en waar 't hem zit",

antwoordt Jorden:

„Wel Dokter, 'k liet jou haalen, om 't ons te zeggen;
[wat is dit?
„Vraag jij 't ons, 'k docht dat jij hem gezond zoud maaken,
„Altijd ten minsten zijn krankheid weeten."

Veelal is echter de anamnese heel kort, en dikwijls heeft de geneesheer, nog voor hij den zieke zag, zich al een meening over het geval gevormd, en de diagnose al gesteld uit, wat hij zoo hier en daar onderweg opvangt. Doch voorbeelden van voorzichtigheid komen ook voor. Doctoor Lubbert in „De Bedrooge Schaakers" van P. A. Codde (1672) meent:

„ . . . . . men gaat hem licht te buiten,
„Als men de zieken, die men zelfs niet gezien heeft,
„Op aâr luy zeggen raadt en consultacy geeft."

Een tooneeltruc, bijna even oud als het tooneel zelf, bestaat uit een vragen-en-antwoordenspel tusschen arts en patiënt, waarbij dezen elkaar niet beprijpen, de zieke dus dwaze antwoorden geeft, en, als gevolg hiervan, de dokter de diagnose krankzinnigheid stelt. In verband hiermede is het interessant, om door vergelijking van

drie tooneelstukken uit zeer verschillende tijden na te gaan, hoe weinig in den loop der eeuwen de opvattingen over en de kritiek op de „psychiatrie" achter het voetlicht veranderd zijn. Wij zullen tot dat doel naast elkaar plaatsen eenige aanhalingen uit eene vertaling van PLAUTUS' „Menaechmi" uit de 17de eeuw, „De gelijke Tweelingen"; uit „Monsieur de Pourgeaugnac" van MOLIÈRE; en uit de hedendaagsche tragi-comedie „Ysbrand" van Dr. F. VAN EEDEN.

Bij alle drie begint het onderhoud met een geruststellend tegemoet treden van den dokter en daar tegenover wantrouwen van de zijde van den patiënt. In „De Gelijke Tweelingen" zegt Dokter Polifemus:

„Buurman weest voor mij niet beschroomd, maar geef [de reden plaats.
„Ik zal ulieden helpen.",

waarop de gek-gewaande Kwierijn antwoordt:

„Ik heb geen hulp van noode; Help je zelf."

Bij MOLIÈRE spreekt de premier Médecin Monsieur de Pourgeaugnac aldus toe: „Allons Monsieur, prenez votre place, Monsieur". *(Les deux médecins font asseoir M. d. P. entre eux deux.)* Maar Monsieur de Pourgeaugnac is een weinig achterdochtig tegenover die buitengewone vriendelijkheid: „Que veut dire cela?"

In „Ysbrand" het zelfde spelletje. De Professor: „Goed, geef mijnheer een stoel..... Wil u niet gaan zitten? U hoeft niet..... Maar dan blijf ik ook staan," en daarbij als tooneelaanwijzing: *„(Ysbrand ziet hem weifelend, vragend, argwanend aan)"*.

Dan volgt in alle drie de spelen het vragen-en-antwoorden-spel en het elkaar absoluut niet begrijpen.

In „De Gelijke Tweelingen" vraagt Dokter Polifemus:

„Zeg, voelt ghij uw gezicht,
„Of uw oogen niet dikwijls stijf staan?

Kwierijn:

„Je ziet me licht
„Veur een puistebijter of sprinkhaan an, dat je me komt [vraagen,
„Of men oogen ook stijf en hard zijn".

Als in het Fransche stukje Monsieur de Pourgeaugnac protesteert: „Parbleu! je ne suis pas malade", is de gevolgtrekking van den Premier Médecin: „Mauvais signe, lorsqu'un malade ne sent pas son mal". Op de vraag van den Professor: „Ik bedoel, dat een gewone, normale, opgewekte stemming niet bij je voorkomt", is het antwoord van Ysbrand: „Goddank maar uiterst zelden", en de conclusie van den Professor *(noteerend)*: „Hm! Hm! — goddank uiterst zelden".

Wanneer tenslotte de patiënt zich verloren gaat gevoelen, dan komt de verwensching en vervloeking van den geneesheer en diens kunst, waarin dan omgekeerd de dokter weer een bevestiging van zijne diagnose ziet.

Als Kwierijn in „De Gelijke Tweelingen" er genoeg van heeft, en hieraan als volgt uiting geeft:

„De drommel mag deuze onbeschofte vraagal wel halen",

dan is Dokter Polifemus overtuigd:

„Nu beginnen hem de zinnen heel te ontstellen en te [maalen;
„Want hij dreigt zijn Dokter",

en vindt hij verder onderzoek onnoodig.

Monsieur de Pourgeaugnac ontlast het overkropte ge-

moed met de volgende ontboezeming: „Si vous êtes médecins, je n'ai que faire de vous; et je me moque de la médecine". Voor den Premier Médecin is dit een verdacht verschijnsel: „Hom! Hom! voici un homme plus fou que nous ne pensons".

De Professor in „Ysbrand" breekt het onderhoud af met: „Hm! nou! — we zullen 't nu voor vandaag maar hierbij laten". Dan voelt Ysbrand plotseling, dat hij niet begrepen is, en zegt *(met geweldige ontsteltenis)*: „Wat meen je?..... Is 't hiermee uit?..... Maar wat beduidde dan dat alles? Wat beduidde die vriendelijkheid, dat begrip, die hulpvaardigheid. ..... Ga je me weer opsluiten?....." Hij stort zich op den Professor en grijpt dezen bij de keel. Als de storm bedaard is, gaat Professor aan de schrijftafel zitten, en wendt zich tót Kris en den Notaris, die eene verklaring van krankzinnigheid van Ysbrand verlangen: „Gaat zitten, Heeren!..... Ik ben nu in staat u de verklaring te geven".

Kwierijn wordt ten slotte door vier sterke mannen gepakt, en bij den dokter opgesloten, om een fiksche helleboruskuur te ondergaan. „Un exempt, et deux archers" komen Monsieur de Pourgeaugnac gevangen nemen. Ysbrand wordt door drie verplegers gegrepen, en „voorloopig nog maar in de storende afdeeling" opgesloten.

Zoo vinden we in de uitbeelding op het tooneel van de anamnese, diagnose en behandeling der psychische affecties naast groote verschillen eene merkwaardige overeenkomst in wezen bij schrijvers uit zoo verschillende tijden; eene overeenkomst, die te meer treft, waar de psychiatrie de laatste halve eeuw zoo'n vlucht heeft genomen.

Keeren wij na deze uitweiding weer tot den dokter bij den zieke terug. Na de anamnese komt dan het p h y s i s c h e o n d e r z o e k. Waar op het tooneel vooral de buitenkant der dingen gezien wordt, kan het niet verwonderen, dat

twee handelingen van den dokter, n.m.l. het voelen van den pols, en het urine-onderzoek bijna in geen enkel stuk ontbreken. Het voelen van den pols geeft gewoonlijk behalve eenige quasi-wetenschappelijke opmerkingen over aard en snelheid geen aanleiding tot komische effecten. Alleen in het blijspel „De Liefden Doctor" van A. LEEUW en in de klucht „De Springende Dokter" van P. ELZEVIER, beide uit het Fransch vertaald, wordt een grappige situatie geschapen, doordat de geneesheer bij vergissing den pols van den gezonden vader in plaats van dien van de zieke dochter voelt. Wanneer hij dan zijne vergissing bemerkt, tracht hij zich uit de ongelegenheid te redden, door de bewering, dat ook op die wijze wel een oordeel over de ziekte van de dochter te vellen is door de werking der „sympathie" [1]).

Het urine-onderzoek is van ouds een zeer geliefde tooneelhandeling. Reeds in de oudste overblijfselen van de Nederlandsche literatuur vinden wij het als bezigheid van den arts. In Reinaert II vertelt Reinaert, hoe zijn vader, uit de school van Montpellier aan het hof komende, den ouden koning genas.

„ende alle die teiken van urinen
„kende hi so wel als sijn hant."
— — — — — — — — — —
„lieve heer coninc, sprac mijn vader,
„hier is een glas: maect u urine,
„ic sal u dan segghen u pine,
„also saen [2]) als icse aensie mit oghen,
„ende hoe men u sel helpen moghen."

[1]) De neiging, om toch vooral geen vreemde woorden onvertaald te laten, heeft LEEUW er toe gebracht te spreken van „medeneigzaamheit" en ELZEVIER van „bezondere genegenheit en ingeschape liefde". De pogingen, om vreemde bedellappen te weren, waren dus hier niet van de gelukkigste.

[2]) = spoedig.

In het oudste, ons bekende tooneelwerk, waar een dokter optreedt, n.m.l. „Dit es van die siecten der broosccer naturen ende hoe haer ons heere geneest", zagen wij Doctoor Jhezus reeds met het urinaal in de hand. Het urinaal blijft dan ook eeuwen lang het vaste attribuut van den dokter op het tooneel. Eerst tegen 1700 zien wij het meer en meer verdwijnen, toen ook de wetenschap zelf aan het urine-onderzoek het overdreven crediet begon op te zeggen.

De zuivere vorm van, .wat men eigenlijk piskijkerij noemt, d. w. z. het urine-onderzoek zonder dat de geneesheer den patiënt heeft gezien, bloeit op het tooneel in hooge mate, maar is nog niet tot kwakzalverij gedegradeerd. Meestal heeft het onderzoek echter onmiddellijk bij het bezoek aan den zieke plaats, en wordt dan min of meer plastisch beschreven In een „Factie oft Spel, enz.", van Peeter de Herpener (1556) (zie blz. 28) verzoekt Hoopman Raescoop den lijfarts van Mars:

„Lief meester, wilt ons heeren seycke besien".

Doctoor Slappen Troost:

„Geerne. Ick hutse, ick clutse, wel hoe verstae ik dit?
„Den crancken heeft veel quay corruptiën in 't lijf".

In het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd" zegt de bode, die het water van den zieke bij den dokter brengt: „Dus besietet wel wijselyck tegen die lucht". De gebaren en bewegingen zijn hier levendig weergegeven. Niet zelden wordt het water ook gekookt of verwarmd. Petrus Baardt laat in „Deughden-Spoor" den dokter commandeeren:

„Langt hier een weynigh een Choffoor,
„En warmt d'Uryne door en door."

Als de dokter in de „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd" bij den zieke verschijnt, en deze vraagt: „Wat dunck U van mijn uryn die ick U sant heden?" dan wil de dokter ze nog eens zien: „Laet se mij noch eens sien/ en wiltse wel heeten". Op de schilderijen van JAN STEEN, die het doktersbezoek afbeelden, zien wij altijd een test met vuur midden op den vloer staan, waarvan

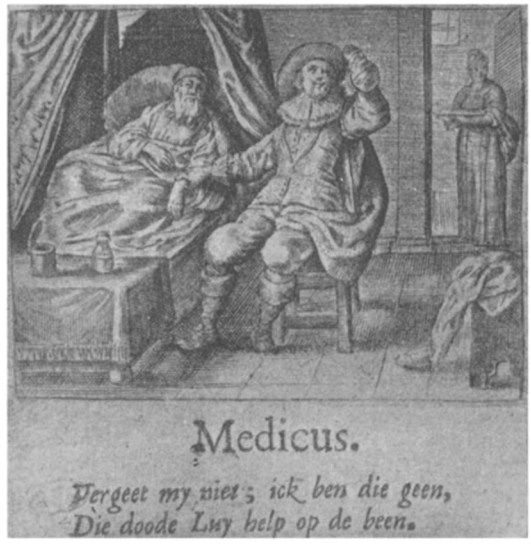

Uit „Deughden-Spoor van PETRUS BAARDT.

de bedoeling waarschijnlijk ook wel in het verwarmen der urine moet worden gezocht [1]). Eerst in 1707 vinden wij een voorbeeld, dat de dokter het water ter verdere bestudeering mee naar huis neemt. Christiaan, die in „Philippyn Mr. Koppelaar" voor dokter speelt, wil eens nader onderzoeken:

[1]) Wat mag toch het touwtje of koordje beteekenen, dat bijna op alle schilderijen van JAN STEEN, waar het doktersbezoek is afgebeeld, uit den test hangt? Zie Schilderij van JAN STEEN bl. 110.

„Ei lieve! die urien wil in 't minste noch niet strijken.
„*Malum omen.* En ze is brandig en drabbig als oud
geroert bier,
„Ik zal ze mee nemen, en kooken ze eens met mijn
ingrediënten op voor mijn plaizier".

Weerspiegelt zich ook hier het streven tot diepere navorsching en grootere exactheid? In elk geval is er heel wat minder fantazie in de beschrijving, dan in die van den echten dokter uit het 16de-eeuwsche drama „De Spiegel der Minnen" door COLIJN VAN RIJSSELE. De oom van den zieken Dierick brengt het water bij den geneesheer, en zegt:

„Ic hebbe becoringe wat die mensce deeren// sal
„Dien twater toebehoort".

De Medecijn Meester:

„Ick salt u vercleeren// al
„Bijder gracien Gods in duechden gheeert/
„Soo ons Hypocrates/ Isack/ Vergilius leert/
„Ptholomeus/ Galienus ende Aristoteles
„Die vander naturen een meester es.
„Sanguis/ sperma/ tuycht inder waerheyt/
„Dat hij van melancolieuse swaerheyt
„Alder meest ghecomplexioneert// is/
„Die dit water toebehoort/ hoet gestudeerd// is:
„Soo contenten ende resolutien bewijsen.
„In dit water en sie ick vlieten noch rijsen
„Sanies/ Pili/ noch squame daer toe
„Rubeus color naer dat ick bevroe
„Is dit water naer de ghedaente van wijne
„Die onderroert is. — — — — — — — — — —
„Niger color die vlieter oock inne/
„In de gedaente van swarte hoornen blinckende/
„Die de natuere is seere vercrinckende:

„Het verberret [1]) den lichaem/ het ontsteket bloet/
„Nochtans hoet ghestudeert zijn moet/
„Uut swaters ghesichte nae der schriftueren/
„Soo en vindick niet dat hij nae der natueren/
„Eenighe quetse heeft van binnen/
„Dan inwendighe smerticheyt der sinnen/
„Die den lichame int merch wort een quetsele."

Ook in dit drama wordt uit het urine-onderzoek reeds de diagnose „zware verliefdheid" gesteld, zooals later in de op Franschen leest geschoeide tooneelliteratuur der 17de eeuw zoo dikwijls gebeurt.

„Tis sulck een letsele/
„Dat den mensce dies versuft wort ende rasende/
„In verwoetheyt buyten memorie dwasende.
„Daer zijn hondert menschen bij bedorven/
„Onteert ende desperaet ghestorven."

Zuiver zinnebeeldig is het onderzoek van het water van Amstelredam in „Een Spul van Sinnen van den Siecke Stadt" door Doctoor Wijse Beraedige:

„Nu in Godts naemen
„Soe wil ick besien dese wrijne.
— — — — — — — — — — — — — — — —
„Onbeyt, dit waeter toont hier veele pijne,
„Dat alle lidtmaeten gelijck sijn sustineerlick.
„Laecen Amstelredam, ghij sijt gecoemen ten fijne,
„Ist dat Godt mit mijn niet en is exerceerlick."

Zeer uit de verte doet deze passage denken aan de plotselinge ontboezeming van Macbeth in het treurspel van SHAKESPAERE:

[1]) = verbrandt.

„If thou couldst, doctor, cast
„The water of my land, find her disease,
„And purge it to a sound and pristine health."

In twee kluchten, „Domine Johannis" en „De Springende Dokter", de eerste vermoedelijk uit het Spaansch, de andere door P. Elzevier uit het Fransch vertaald, drinken de voor dokter spelende intriganten de urine van den patiënt op, om des te beter de ziekte te kunnen beoordeelen. Vooral in het laatste stukje is dit onderwerp in de Hollandsche bewerking breedvoerig uitgesponnen, en op zulk een onsmakelijke en onverkwikkelijke wijze, dat wij het hier liever niet zullen aanhalen.

Uit anamnese, pols en urine worden al de tooneeldiagnoses gemaakt. Behalve in chirurgische gevallen is van verder onderzoek gewoonlijk geen sprake. Als curiosum moge hier een plaatje met tekst opgenomen worden, waaruit blijkt, van welke diagnostische hulpmiddelen Doctoor Jhezus zich bediende in „Dit es van die siecten der broosccer naturen ende hoe haer ons heere geneest". Als bijschrift lezen we:

„Vreese clopt op 'therte ghedichte
„Daer kennesse haren spieghel toocht [1])
„Goede inspiracie comt met lichte/
„Des broosce nature hair liden te bet doocht" [2]).

Vreese, kennesse en goede inspiracie zijn natuurlijk allegorische figuren, maar lijkt het niet, of we hier de nieuwste uitvindingen der physische diagnostiek herkennen?

[1]) = toont.
[2]) = opdat „broosce nature" haar lijden beter begrijpe.

De tooneel-diagnoses zelf dan bestaan gewoonlijk uit wat quasi-geleerden, hoogdravenden onzin over „kwade dampen", die naar het hoofd stijgen, „corruptiën in het bloed", enz., over het algemeen een nog sterk overdreven beeld gevende, van wat in die tijden als hoogste

Uit de moraliteit: „Dit es van die Siecten der broosccer naturen ende hoe haer ons heere geneest."

wijsheid gold. En wij weten, hoe komisch de toenmalige officiëele wetenschap ons dikwijls al aandoet. Het zijn meestal heele redevoeringen, die aan lengte en onbegrijpelijkheid te veel hebben, wat ze aan diepte en zin te kort komen. Een fraai staaltje daarvan hoorden wij

reeds op bladzijde 15, waar wij den lijfarts van Maria Stuart in VONDEL's treurspel van dien naam aan het woord lieten. En hier gold het nu nog een ernstigen rol; men kan zich dus voorstellen, hoe de dokter in kluchtige rollen kon uitpakken. In „Fielebout of Dokter tegen Dank" luidt de diagnose b.v.: „Het zijn kwaa humeuren, die in 't abdomen schieten bij elkaar; daar door het vuur der aangestookene natuur gaan zieden, waaruit deeze dampen dan opwaarts steigen, en klampen het brein met groot geweld aan boord". Voordat de geneesheer zijn geleerdheid begint uit te kramen, weet hij zelf of een ander door woord of gebaar de aandacht der omstaanders op hetgeen hij gaat zeggen te vestigen. Er heerscht dan zoo'n beetje eene stemming van „nu zal het komen". Dat vragen van de attentie geschiedt overigens niet altijd met veel eerbied. Dat blijkt b.v. uit de manier, waarop in het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd" door de allegorische persoon, Patientie per forts, om stilte wordt verzocht, omdat de dokter zal gaan vertellen, wat hem van den zieke dunkt:

„T'sus goey luyden t'sus t'schaep sal gaen bleeten."

Het is begrijpelijk, dat de groote strijdvragen, die de geneeskundige wereld beroerden, niet of slechts heel terloops en oppervlakkig ter sprake kwamen op het tooneel. Daarvoor begreep het publiek er te weinig van. Wanneer we dan ook het aderlaten en klisteeren zoo veelvuldig zien bespot, hebben we daarin slechts een instinctmatig verzet te zien der massa tegen het overdreven gebruik dezer geneesmethoden, of liever tegen de belachelijke mode er van. „La mode en est salutaire," spot MOLIÈRE in „Le Médecin malgré lui", „et comme on boit pour la soif à venir, il faut aussi faire saigner pour la maladie à venir." De wetenschappelijke vraag-

stukken zelf bleven buiten het bereik der menigte en konden dus op het tooneel ook geen opgeld doen. Wel ontmoeten wij herhaaldelijk beelden, aan de geneeskunde ontleend. Zoo lezen wij b.v. in „Iphigenia" van COSTER:

„Gelijck een min met onghezontheyt zeer besmet
„Haer zuijg'ling dat ze zoocht, met 't zelfde quaet bezet
„Zoo grift een dwael-geest van ontsich [1]) in 's volcks [gemoeden
„Zijn dwaling.";

in BREÊROO's „Lucelle" verzucht de verliefde Baron:

„Ick ben gedwongen door mijn lijden ongenadigh
„Te vollegen het spoor des geenen die gewont
„Is van een scorpion of van een dollen hont/
„De welcke niet en kan gesontheydt kracht erlangen/
„Als door de geen van wien hij 't gift eerst heeft [ontfangen.";

en in het voorwoord tot den lezer bij zijn „Spaanschen Brabander" verdedigt BREÊROO zich over den inhoud van dit spel aldus:

„Zoo weinigh als in lijf en leên
„De sucht of siecten overspruijt/
„Wanneers' een doctor ons beduijt/
„So luttel/ of noch mooghlijck min/
„Dringht immer 't quaedt ter zielen in".

Maar een min of meer uitvoerige discussie over een wetenschappelijk onderwerp, eene beredeneerde veroordeeling of waardeering daarvan, hooren wij slechts een enkelen keer. Zoo vinden wij in „Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans" van TH. ASSELIJN de chemisten

[1]) = invloed.

tegenover de Galenisten uitgespeeld, waar Jan-Jaspersen vertelt:

„En daar bij is dat volkje noch in twie strijdende factie verdeeld,
„Die van de chimisse kant speelen er onder of er over, 't is met een klein poejertje te doen, groote plassen zellen die niet ordonneren,
„Maar die van de Galeensche zijn wat genadiger, die geven de lui wat meer tijt om er tot sterven te prepareren."

In „De Ingebeelde Zieke" van P. DE LA CROIX wordt de strijd over de ontdekking van Harvey geparodieerd. Dr. Narcotiforus prijst den jongen collega Bartrand aldus:

„De reeden waardoor hij verdiend noch meerder gunst,
„Is dat hij de oude volgt, als ik doe in de Kunst.
„Die de ommeloop van 't bloed nu anders willen leeren,
„Daar lacht hij me, en derft daar tegen disputeeren."

Dr. Bartrand voegt hieraan toe:

„De omloopers met het bloed die heb ik vast gezet,
„Met deeze Teezes, die toont het wonder net."

In „Krispijn Medecijn" wordt over de ontdekking der chylvaten en den ductus thoracicus gesproken. Dr. Mirobolan zal eene sectie verrichten, en wil deze niet te lang uitstellen:

„ . . . .; want ik moet
„Terwijl hij warrem is den omloop zien van 't bloed,
„De loop der borstbuis zal elk klaar te kennen geeven,
„De zeekerheid hoe't geyl word na het hert gedreeven."

Het blijft echter bij zeldzame voorbeelden, waarvan de twee laatste nog uit naar het Fransch vertaalde stukken zijn genomen.

Al werden in de laatste helft der 17de eeuw niet alleen de geneesheeren maar ook de geneeskunst zelf zeer veel

Naar een pastel van Corns. Troost, voorstellende een scène uit het blijspel „Krispijn Medecijn".
(Rijks Prentenkabinet Amsterdam.)

op het tooneel bespot, toch werd dus op de wetenschappelijke zijde nooit ver ingegaan. Deze opmerking moge

van-zelf-sprekend en overbodig lijken, maar is dit toch niet geheel, indien wij bedenken, dat *onze* tijd tooneelwerken levert, zooals „The Doctor's Dilemma" van BERNARD SHAW, waarin de meest moderne theoriën over serumtherapie haarfijn worden uitgeplozen, en „Les Avariés" van BRIEUX, waarin de siphilis en hare gevolgen in extenso voor de toeschouwers worden behandeld. De persiflage op de geneeskunde bereikte in de door ons besproken tijden dat peil nooit; maar bleef van het soort grappen als die in de hedendaagsche klucht „Majoor Wonderolie" van MOEZY-ENON over de tsé-tsé-vlieg en de slaapziekte. Intusschen is het ontbreken van die wetenschappelijke verhandelingen voor onze beschouwingen geen gemis. Daarvoor bestaan andere meer betrouwbare bronnen. Zij liggen niet in de lijn dezer studie, evenmin als de volksgeneeskunst, waarvan juist in de tooneelliteratuur zulke kostelijke gegevens te vinden zijn.

Stonden dan ook die dokters-uiteenzettingen niet op een hoog wetenschappelijk peil, den geleerden schijn van zijn betoog trachtte de dokter niet weinig te verhoogen door het gebruik van veel Latijnsche woorden en uitdrukkingen. Dit verschijnsel is een tijdlang op het tooneel zoo sterk uitgesproken en algemeen geweest, dat wij er hier wat langer bij stil mogen staan.

Wat mag wel de reden zijn, dat vóór de 17de eeuw de geneesheer op het tooneel nooit Latijn spreekt? Mocht misschien de taal der kerk in dien tijd niet bespot worden? Was het in strijd met literaire opvattingen? Zooveel is zeker, dat vóór HOOFT, COSTER en BREÊROO de dokter nooit Latijn spreekt, en dat met hen het „dokters-latijn" op het tooneel zijn intrede doet, om er niet spoedig meer van te verdwijnen. Het wordt niet alleen gebruikt in wetenschappelijke gesprekken — door C. HUIJGENS „'t scherp Latijn der meesterlijcke tanden", dat zoo gevaarlijk is, genoemd —, maar ook voor de

gewone conversatie. In bijna al de spelen van de eerste helft der 17de eeuw, die wij op bladzijde 41 en 42 opnoemden, zijn er sprekende voorbeelden van te vinden. Ook in de daar ter plaatste geciteerde brokstukken uit „Schijnheiligh" en „Liefdens-Behendicheyt" komt het verschijnsel voor den dag. In „Schijnheiligh" is dit juist daarom zoo merkwaardig, omdat op de eerste plaats, zooals wij reeds vroeger opmerkten, de geestelijke in dit stuk behalve eenige letterlijke bijbelteksten geen Latijn spreekt, en tweedens omdat in de *Fransche* vertaling van „Lo Ipocrito" de dokter het ook niet doet.

Later in die eeuw blijven wij het gebruik wel aantreffen, maar niet zoo veelvuldig en niet zoo sterk. In TH. ASSELIJN'S „Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans" spreekt de dokter heelemaal geen Latijn meer. In de doktersrollen van P. LANGENDIJK, J. C. WEIJERMAN, A. ALEWIJN en J. POOK uit het begin der 18de eeuw daarentegen komt het weer meer voor den dag, vooral bij de doktersvermommingen.

Het Latijn is meestal erg geradbraakt. Vooral bij BREÊROO moet men soms naar de beteekenis raden. Deze laatste maakte eene bewerking van „Schijnheiligh" in verzen, en daar lezen we: „*Qui nesk. Is simulate nesk is regnate*". De oplossing van deze puzzle zou nog al wat hoofdbrekens kosten, als wij niet uit den tekst van HOOFT wisten, dat hier bedoeld is: „„*Qui nescit simulare, nescit regnare*".

Dr. SALOMON VAN RUSTING schreef een samenspraak, uitsluitend om dat verknoeien van vreemde woorden te bespotten, „Een Kroeg-Praatjen". De barbier-chirurgijn Mr. Joost laat zich daarin aldus uit over een zieke: „Se het een *proxetismus* van *'t colléct*, en een *accès* an er bil: 'k heb se al een *scriptorium* in er *voddement* gesett, en een *procuratie* doen *inbarkeeren*: en nou is er een *Docter remeedecus en Medecijnecus* tot mijn *attestensie* bij; die sel me nou *desisteeren*, daar ik wel mee *geaccepteert* bin, omdat

ik mit em *consumeeren* kan, tot ons aller *contant:* want ik ben van *fonks* dat ik me wel wil laten *inseleèren*, als 't maar sonder *interembeeren* geschieden kan, enz." Gelukkig maakte VAN RUSTING er zelf een woordenboekje bij, waaruit de aan den voet dezer pagina staande verklaringen zijn genomen. [1])

Men vraagt zich af, of door dat veelvuldig gebruik van het Latijn achter het voetlicht de duidelijkheid niet in het gedrang kwam, het publiek niet te veel werd vermoeid. „Dan komt den Doctor mit sen Latijn dat men der 't hooft of sier doet", zegt Jan Hen in COSTER's „Isabella". De dokter in dit tooneelspel maakt het ook nog al bont, zooals b.v. uit deze tirade blijkt:

„Sic argumentatur Doctissimus Dominus Doctor,
„Quodcunque generavit se ipsum femina est;
„At Dominus Rodomontadus generavit se ipsum, Ergo."

Hoevelen, of liever hoe weinigen der toehoorders zullen het verstaan hebben? Aan dit bezwaar wordt hier en daar te gemoet gekomen door herhaling van den zin in 't Hollandsch. Op andere plaatsen zal wel door een teeken of gebaar, of uit het verband, waarin de dingen gezegd werden, de bedoeling duidelijk zijn geworden. Zoo gaat het ook thans nog. Niet alle bezoekers van „Tropenadel" of „Blank en Bruin" — om slechts een paar voorbeelden uit den laatsten tijd te noemen — zullen Engelsch en Maleisch verstaan, en toch wordt in deze stukken voortdurend in die talen gesproken, zonder dat de draad verloren gaat.

---

[1]) Proxetismus = paroxismus, collect = koliek, accès = absces, scriptorium = suppositorium, voddement = fundament, procuratie = purgatie, inbarkeeren = incorporeeren, attestensie = assistentie, desisteeren = assisteeren, geaccepteert = gediend, consumeeren = consulteeren, contant = tevredenheid, fonks = aard en conditie, inseleeren = onderrichten, interembeeren = compromitteeren.

Een machtige bondgenoot in de uitoefening van het beroep was in dien tijd de welsprekendheid. Onze tooneeldokters zijn zich daarvan zeer goed bewust. Zij beroemen zich voortdurend op hun radheid van tong. Dr. Lamfert Loscop in „Schijnheiligh" hoorden wij reeds zeggen: „..... en als 't met praeten te doen is, al seg ick het self, *tantum est meus facundia*, dat, al seg ick het self, als ick op mijn revelstoel coom, ick verdwael schier *in copiam verborum et rerum*". Doctoor Pancratius in „Liefdens-Behendicheyt" weet het ook wel: „..... ende (om de waerheyt te seggen) de remedie der siecken bestaet somtijdts veel in het segghen: *Facundia acuit ingenium*, dat is het verstandt wordt deur de reden van welsprekentheyt geregeert." Doctoor Dierick Door in de klucht van „Klaas Kloet" is overtuigd van de kracht van zijn woord:

„*Scit aliquis?* Die spreekt watter tegen of voor is.
Nemo kickter/ *hoc ego credo*, men weet wel wat Docter
[Door is.
„*Invictus* in 't disputeeren, niemant hart het bij hem.
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„*Tantus oratorius vim* heb ick op mijn tongh/
„So komt dat ick oock de loop heb van out en van
[jong."

Voor een klein proefje van deze „facundia" wordt de lezer verwezen naar de aanhalingen uit „Schynheiligh" en „Liefdens-Behendicheyt" op bladzijde 43—45. Het zou te veel plaats vergen, hier de volle maat der welsprekendheid uittemeten.

Op het tooneel zelf wordt aan die snorkerij menigmaal eerst een eind gemaakt door het verschijnen van een duivel. Dan verandert de vermetele pocher plotseling tot een ridder van de droevige figuur; zooals b.v. Doctor Roelof in Coster's „Rijcke-Man":

„Benedijstus! God seghen ons, wat sel hier gebeuren?
„Hoe popert mijn gat, mijn gat, mijn oogen zien [hondert cleuren,
„Mijn hart dat clopt, mijn darmen rammelen, mijn [broeck raeckt vol
„Ja wel lieven Heer, wat raet, helpt mij hier van daen [of ick wordt dol
„Dats immers geen spokeri, dat ziec voor mijn oogen, [je mij wat een geflicker
„Och, och, och, waer loop ic heen, de nicker, de [nicker, de nicker."

In die toespraak van den dokter tot den zieke en diens omgeving komt ook dikwijls zijne verontwaardiging tot uitbarsting. Soms heeft de patiënt zijn raad niet goed opgevolgd, of het drankje niet ingenomen. Dat kwam klaarblijkelijk dus ook in vroeger tijden wel voor. Zoo lezen we in „Medecijn der Zielen" van D. Vzn. Coornhert (1570—79):

„Ghij en verneemt (hoore ick) hulp baet noch gemack/
„Door 't smeeren metten salf/ bij mij geordonneert/
„Dat comt niet door de salf/ maer dat ghij qualijck [smeert
„Of dat yemant die salf na sijn sin verandert.
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„Swaerlijck valt een Doctor 't genesen der krancken/
„Die naer haer eygen, niet na 's Doctors raet leven."
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„Wanneer (seyde d'ander) vindt een krancke doch baet
„Die syn eighen kop volght/ ende niet des Doctors raet.
„Ist wonder dat de dranck hem niet magh helpen
„Die ghy om haer suerheyt in 't privaet doet stelpen."

Als in „Philippijn Mr. Koppelaar" van A. Alewijn (1707) de „dokter" Christiaan merkt, dat zijn raad niet

goed is opgevolgd, wordt hij boos en weigert verder geneeskundige hulp, als de patiënt voortaan niet „mijn recepten respecteere, als of ik zelf op den stoel zat".

Een andere reden tot verontwaardiging is voor den medicus dikwijls gelegen in het geringe vertrouwen, dat de zieke of de omgeving in zijne diagnose of therapie stelt. Het doktersgemoed is hiervoor zeer gevoelig, en reageert dan meestal heel sterk. Niet onaardig wordt dit geïllustreerd door de volgende scène uit „Bedrooge Dronkkaart of Dronkke-Mans Hel" van J. Noozemans.

Leander: „Heer Docter dat je jou Boek eens op sloeg/
[mogelijk dat je wel een raadje vond;
„Zeker om de Vrouws halven maakt de Man gezont."
Docter Nikaziaan: „Ha *Stultus! Quid modo ais?* meent
[gij ik mijn kunst noch haal uit boeken?
„*Non credo.* Maar in dit *caput* moet men Hipocrates,
[Galenus, Avicenna en Paracelsis zoeken;"
Hans: „Jy zoud den Docter wel vertoorenen/ die lui
[houden van gien scheeren."

Over de waarde van de wijsheid uit de boeken wordt overigens verschillend geoordeeld. Meestal beroepen er de geneesheeren zich op, evenals Nikaziaan, dat zij de geleerdheid in het hoofd hebben, en dus geen boeken noodig. Andere echter pronken juist met eene goed gevulde bibliotheek. De Doctor in Samuel Coster's „Rijcke Man" denkt er als volgt over:

„De Boecken binnen voor de Studenten, en voor de
[jonghe spruijten,
„Maer ic en mijns gelijc en hebbense niet van doen,
[ic kense al van buijten,
„So dat ick mijn hooft langher in de boecken niet en
[mach breken.
„De geleertheyt moet inde Man, en niet inde boecken
[steecken.

„Daer is Doctor Toffel *ipse habet bibliotekam amplissimam*
„*Et interin habet ingenium subtilissimam,*

„Die man het mittertyt so veul boecken bij men caer
[ecreghen
„Dat hij een hiele weeck ghenoech te doen het om
['t stof der of te vegen.
„*Ad quid perdistio hec? Onus; Onus;* tis maer een ballast.
„Maar evenwel wil ick niet seggen dat het voor een
[Doctor niet met al past.
„*Minime:* 't is de menier so de Doctoren willen daer
[door gheëert wesen:
„Want as de Boeren so veul boecken sien, denckense
[dese man moet geleert wesen.
„*Mondus vult decipi.*"

Zeer uitvoerig wordt de boeken-manie bespot in „Liefdens-Behendicheyt". Daar laat Dr. Pancratius zijn knecht, Joost, voortdurend werken van andere schrijvers uit zijn studeerkamer halen, totdat deze de boeken eindelijk met manden vol op het tooneel sjouwt, die dan door den dokter alle worden ingezien, terwijl hij den rug van Joost voor lessenaar gebruikt.

Ook kan de verontwaardiging van den geneesheer worden gaande gemaakt, doordat hem iets wordt gevraagd, dat hij beneden zijne waardigheid rekent. Als b.v. in „Schynheiligh" Catrijn Dr. Lamfert Loscop om rattenkruid vraagt, dan voelt hij zich beleedigd:

„Wat gebrabbel heb ick hier? al seg ick het self, die „elementse meer, al seg ick het self, siet me voor een „rottecruydsman aen, al seg ick het self; 't is bij gort! de „kroon — *pileum* soud'ick seggen — van de faculteit te „nae, al seg ick het self, maer *qui nescit simulare nescit „regnare.* Ick sal me houwen, al oft ick het mij niet aenen „trock, al seg ick het self."

Is de dokter al niet philosophisch genoeg aangelegd,

om zich onmiddellijk te bedenken en te overwegen: „*Qui nescit simulare nescit regnare*", zooals in het laatste voorbeeld, dan zijn toch de gevolgen niet erger, dan dat hij kwaad wegloopt, of dreigt niet weer te zullen komen. Eerst in de laatste helft der 17de eeuw vinden wij de revanche-idée in de naar het Fransch bewerkte stukken wat scherper, men kan bijna zeggen bloediger, geuit. In „De Knorrepot of de Gestoorde Doctor" door J. de PINTO dreigt de geneesheer:

„En dat haar de gramschap van een Medicyn noch niet te recht bekend is."

De slotverzen van „Fielebout of de Dokter tegen Dank" luiden:

„En die een Dokter toornig maakt,
„Weet weinig wat gevaar hem naakt."

Ja, „dokter" Valerius uit het blijspel van A. DE WIT, „De Ingebeelde Edelman", zegt het nog duidelijker:

„Ik zal uw Vader voort toebrengen veel elenden;
„'k Zal veele ziektens hem doen op zyn corpus zenden;
„De Maeslen, Podagra, de Jicht, de Bluskoorts, Steen,
„'t Graveel, de Kinkhoest, enz."

Omgekeerd vinden wij ook voorbeelden van het den patiënten naar den mond praten. Is de oude dokter dikwijls een knorrepot, de jonge vloeit meestal over van beleefdheid.

„De winden hielen op, de zee wier soo beleeft,
„Gelijk een jong Doctoor die geen practijcq en heeft",

zegt J. C. WEIJERMAN in „Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage". BERNARD SHAW beweert in de voorrede van „The Doctor's Dilemma", dat de dokters

niet tegen de opvattingen van de zieken in durven roeien en hun eigen meening eerst dan geven, wanneer ze weten, dat die niet met die hunner patiënten strijdt. „They no longer dare say as much until they know exactly where they are." . . . . . „In short, private medical practice „is governed not by science but by supply and demand; „and however scientific a treatment may be, it cannot „hold its place in the market if there is no demand for „it; nor can the grossest quackery be kept off the market „if there is a demand for it." Ook deze aantijging is niet nieuw. In het blijspel „Ezopus" naar het Fransch uit het laatst der 17de eeuw wordt reeds op deze zwakheid gemikt. „Dokter" Octaaf verklaart daar:

„Ik weet mij na de zin van een Patiënt te voegen,
„En ben, om hem te vergenoegen,
„Quakzalver, Doctor, of wel beide te gelijk."

Nauw hiermede verwant, ofschoon uit edeler motieven geboren, is „de leugen om bestwil" van den dokter. De zieke en zijne omgeving verlangen van hem troost en bemoediging ook daar, waar geen hoop meer is. Dien troost, die hoop moet hij geven, tegen beterweten in. Ze vragen allen, om de waarheid te weten, en geen kan de waarheid verdragen. Men denke hierbij, — om in de tooneelliteratuur te blijven, — maar aan „Spoken" van H. Ibsen en aan „Silvia Silhombra" van Jhr. van Riemsdijk, in welke beide drama's het conflict ontstaat, doordat de dokter zijn zieken de waarheid niet verzwijgt. Wanneer een jong geneesheer op dit punt nog illusies-van-altijd-waar-te-zijn koestert, zal de praktijk hem spoedig anders leeren. Hij moet wel menigmaal moed inspreken, waar alle kans op genezing verkeken is, hij mag het zelfs in dat opzicht met de waarheid zoo nauw niet nemen, hij moet wel huichelen, hij moet comedie-spelen. In dezen zin is ook te verstaan, wat Professor Bernhardi

in het bekende tooneelstuk van ARTHUR SCHNITZLER zegt: „Und zu meinen Pflichten gehört es, wenn nichts anderes mehr in meinen Kräften steht, meinen Kranken, wenigstens so weit als möglich, ein glückliches Sterben zu verschaffen".

Ook nog in ander opzicht moet de medicus zijn gevoelens verbergen. Bij stroomen bloeds, bij het zien der pijnen van het ineenkrimpend lichaam moet hij onverschilligheid en een zekere hardheid toonen. Immers „zachte heelmeesters maken stinkende wonden". Maar van den anderen kant moet hij toch ook weer medelijden met en belangstelling in zijn zieken doen blijken, en opgewektheid veinzen. Immers de zieke verlangt altijd een opwekkend woord. „Lorsque le médecin fait rire le malade, c'est le meilleur signe du monde", zegt MOLIÈRE in „Le Médecin malgré lui". Welk medicus, die aan de Amsterdamsche universiteit studeerde, herinnert zich niet den klinischen hoogleeraar, die een onherstelbaren hartlijder met een „'t Zal wel losloopen, vriend", moed insprak, en onmiddellijk daarna onder het trekken van een groot kruis op het bord zich tot de studenten wendde: „Mors subita, heeren!"? Aan het slot van „Marthe" van HENRI KYSTEMAEKERS smeekt Marthe den dokter, haar neergeschoten man te redden. „Vous le sauverez, n'est ce pas? Vous le sauverez?" En terwijl de dokter haar tegen beter-weten in met onverstoorbare kalmte geruststelt: „Peut-être!", richt hij zich daarna tot George, en zegt: „Emmenez-le .... c'est fini". Hoe komisch klinkt daarentegen in onze medische ooren het woord van Dr. STOKMAN, waarmede deze in het treurspel van FREDERIK DUINS „Huig de Groot te Rostok" bij zijn laatste bezoek afscheid van den zieke neemt:

„Maar, wen uw leven met den dag niet loopt ten ende,
„Gij kunt dan voor den nacht eens weder om mij zende."

In de oudste tooneelwerken komt dan ook de „Nothlüge" reeds tot uiting. Als in „De Spiegel der Minnen" van COLIJN VAN RIJSSELE de oom van Dierick met diens water bij den dokter komt, en na afloop van het onderzoek bekommerd vraagt: „En isser gheen boete [1]) teghen?", dan is het hoopgevende antwoord: „Trouwen heere jaet". Maar nauwelijks is de Oom van het tooneel verdwenen, of het oordeel luidt heel wat ongunstiger:

„Heere God hoe is hij ghequelt van minnen
„Die mensche wiens uryne ick sach;
„Hij sal ducht ick int eynde betalen tgelach."

Maar hetzelfde menschdom, dat de waarheid niet kan verdragen, dat door zijn angstige blikken den dokter tot de „leugen om bestwil" dwingt, verwijt hem later die zwakheid, en scheldt hem dan voor bedrieger en huichelaar. C. HUIJGENS in „Een onwetend Medecijn" noemt hem dan „Een mildmond van een' man, die geeft en niet en heeft". JACOB STRUYS in zijn treurspel „Stirus en Ariame" (1631) legt Doctor Faulci deze bekentenis in den mond:

„Myn stemmig backhuys sou de wijste Man bedriegen,
„Ick word niet eensjes root als ick besta te liegen,
„Wij leeren 't alle daag, wij sinnen 't soo gewoon.
„Dat leugen is en waer ick sing op eenen toon."

Wordt hier dus de veinzerij van den dokter bespot, er bestaat nog een ander soort veinzerij, die zeer dikwijls als tooneeltruc voorkomt, n.m.l. de Simulatie der patiënten. Het geldt dan meestal een verliefde jongedame, die zich ziek houdt, en zoo gelegenheid krijgt met den als dokter verkleeden geliefde of diens handlanger in

[1]) Boete = geneesmiddel.

aanraking te komen. In de zeer oude „Cluyte van Playerwater" veinst de vrouw zich ziek, en stuurt haar man uit om playerwater, om zoodoende gelegenheid te hebben tot „en dachvaert" (een samenkomst) „met enen pape". Nauwelijks is de man weg, of zij staat op:

„Dus willic haestelic op gaen staen,
„Want ic en ben met ghender sieckten bevaen,
„Die mij tot dien spele mach hinderen, God wet!"
— — — — — — — — — — — — — — — — —
„Hier om heb ic siec gelegen alle de weke,
„En raet gesocht, hoeic mijnen man sou verseynden."

In andere stukken, zooals b.v. in het „Esbatement van Hanneken Leckertant" van Jan van den Berge en in het spel van den „Rijcke-Man" van S. Coster is het verlangen om eens lekker te eten, of luiheid de beweegreden. Vooral in het eerste van deze twee wordt een aardig staaltje van „simulatie" gegeven. Hanneken Leckertant is een verwende knaap. Lippen Loer, zijn buurjongen, moet hard werken en krijgt slecht eten. Hanneken raadt hem, zich ziek te houden:

„Ghy sult u gaen maecken seer sieck;
„Crochen, steenen, en clagen van veel gebreecken.
„En seggen uwen buyck is al vol steecken."

Lippen Loer volgt dien raad op. Nauwelijks ziet hij zijn moeder, Vrecke Webbe, komen, of hij begint:

„Och neen ick, moeyer; mijnen buyck! mijnen buyck!
„Ach mijnen buyck die doet mij al te seere
— — — — — — — — — — — — — — — — —
„Moeder siedij niet mijn hoot staan drayen?
„Mij dunck daar in wonen pijpers en bommers."
Vrecke Webbe: „Kind, u hooft staet stille."

Lippen Loer: „Moeyer, het drayt jommers?
— — — — — — — — — — — —
„Ay, mij, die milte smijt daer op mijn herte!
— — — — — — — — — — — —
„Mijn dermen tegen een vechten en sammelen."
Vrecke Webbe: „Vechten u dermen?"
Lippen Loer: „Hoordijse niet rammelen?
— — — — — — — — — — —
„Moeyer, hoordij daer niet mijn lever craecken."

De moeder begint zich ongerust te maken en stuurt Hanneken om Meester Jan Leurequack te halen. De laatste wordt door Hanneken ingelicht:

„Al gelaet hem Lippen Loer seer cranck van buyten,
„Hij en is vrij niet sieck, al spreekt hij flouwe."
Meester J. L.: „Wadt ledt hem dan?"
Hanneken: „Tjan, dat hij geerne souwe
„Eens leckerlijck eeten. . . . ."
Meester J. L.: „So sal ick mee brassen."

Meester Jan weet dus van den nood een deugd te maken en loopt er niet in. Trouwens de „simulatie" levert voor onze tooneel-dokters maar zelden eenige moeilijkheid op, en gewoonlijk hebben ze den truc wel onmiddellijk doorzien.

Na diagnose en prognose volgde dan bij het doktersconsult de therapie, of althans het voorschrijven daarvan. Deze bestaat op het tooneel gewoonlijk uit aderlaten, purgeeren of clisteeren, „saignée, sené, séringue", een enkele maal uit het toedienen van een vomitief. Wat een vruchtbaar terrein ligt hier voor het komische! Wat een stof voor de parodie! Het overdreven gebruik der aderlating, het overmatig, onoordeelkundig purgeeren moesten het ontgelden. Als „Arlequin in de Elizeesche Velden" Hippocrates ontmoet, is het geneeskundig advies naar het zelfde recept.

„Ik loof, (zegt Arlequin), dat jij al meê van 't Doctors [ambacht zijt,
„Men hoord zoo bij ons na dien zelve slenter praten,
„Eerst moet gij zweeten, dat gedaan, doet u eens laaten,
„Dan eensjes gepurgeert daarna, dat zal u baten."
— — — — — — — — — — — — — — — —
„Mij dunkt 't gaat eveneens, waar ik mij kom te wenden
„Gelijk 't in Holland gaat."

De klisteerspuit is een tijd lang het onmisbare attribuut van chirurgijn of apotheker. De dokter zelf bepaalt zich meestal tot het voorschrijven der gewenschte maatregelen. Soms echter past hij ze ook zelf onmiddellijk toe. Een aardig staaltje van het toedienen van een braakmiddel vinden wij in de reeds meermalen geciteerde christelijcke tragedie „Die Coopman". De hemelsche dokter, Cosmas, heeft drie oncen Hellebori meegebracht voor den zieken koopman en vraagt: „Is hier niet een weinigh Wijn?"

Coopman: „Jae daer in den Beecker."

Cosmas: „Hoorestu Jonghe? Hael ons hier heer toe twee handt vol groene Alsen. . . . . Dat sap daervan moet mede toe de Purgatie ghedaen worden."

Paulus: „Dit is ghewisse eene seltzame Temperatuyr"[1]).

Cosmas: „Ghelijck de Cranckheyt is/ alsoo moet de Medicijn wesen."

Als de patiënt klaagt, dat de drank zoo scherp en bitter ruikt, is de raad van Cosmas: „Doet de ooghen toe, ende den Mond open/ ende wilt manlijck ende dapper drincken."

Coopman: „De Dranck maeckt mij in mijn lichaem een groot onweder/ ende een seltzame veranderinghe." . . . . . „Wilt mij doch een Becken langhen." . . . . . „Mooc."

Paulus: „Cosma/ neemt ghij dat Becken/ ick sal dat hooft aangrijpen."

[1]) = geneesmiddel.

Coopman: „Mooc."

Paulus: „Wilt maer dapper ende vrijmoedigh overgheven."

Coopman: „Mooc." ..... „Och ware mij de Hals noch eens soo wijdt. Mooc."

Paulus: „Steket den Vinger in den Hals."

Coopman: „Mooc." ..... „Och hoe wee ende banghe wordt mij. Mooc. Mooc. Mij dunckt dat mij de Maghe en dat Ingheweide gants ten Halse uyt wil."

Paulus: „Holdt u maer sterck."

Coopman: „Mooc."

Hierna vindt *Paulus* het nog geraden, dat „het hooft en de bragem [1]) oock wat gereynighet wordt."

Cosmas: „Dat is een geringhe const/ ende can met Pruystel-cruyt [2]) wel geschieden. Ick sal dat haest goet maken. Comet hier ende holdt mij u Neuse toe: Treckt dat met de Adem stijf in/ dat sal u dat hooft reynighen."

Coopman: „Och de Bragem wil mij ten hoofde uyt."

Cosmas: „Het heeft gheene beswaringhe: Doet de ooghen toe/ ende wilt dapper pruysten en oock de Neuse snuyten."

Het purgeeren is van ouds een geliefkoosd therapeuticum voor het theater geweest, ook al om de prachtige gelegenheid daarbij geboden voor dubbelzinnige grappen en vieze zinspelingen. Het liedje van laxeeren werd zoo uit den treure door de geneesheeren gezongen, dat het hier en daar zelfs spreekwoordelijk wordt bespot: b.v. „Met goe moedt en purgatiën geneest men de Spaensche pokken". Op bladzijde 24 gaven wij de beschrijving van het purgatief, waarmee Doctoor Jhezus de ziekte van „broosccer naturen" geneest. In dit oude spel met zijn naïef-realistische beschrijving der dingen is nog geen

[1]) = hersens.

[2]) = nieskruid.

spoor van obscoeniteit te bekennen. Hoe anders is dat een paar eeuwen later! In „De Ingebeelde Zieke, door P. DE LA CROIX uit het Fransch vertaald (1686), worden de gevolgen van het lavement, door Dr. Florentijn voorgeschreven en door Apotheker Bagotijn toegediend, aldus geschilderd:

Trijn: „Wat geeft ons Florentijn en Bagotijn al werk.
„Loop, loop, mijn Heer loop ras, het mogt u aars ontglijen,
„Naa 't Kackhuys al je best."

Dat was de „nationaliseering" van MOLIÈRE's luchtig grapje: „Allez vite, Monsieur, allez. Monsieur Fleurant nous donne des affaires". Zoo werd in 't Hollandsch de voet plomp neergezet, waar de Franschman gracieus voorbij zweefde. En toch hooren wij de schrijvers van dien tijd voortdurend beweren, dat zij zich verplicht voelden, de Fransche literatuur bij hunne vertalingen van onwelvoegelijkheden te „kuischen".

Dat de klisteerspuit in die dagen een voornamen rol speelde op het tooneel, is over bekend. Daar echter de dokter zich te hoog waande voor het aanleggen van dit instrument, zien wij het gewoonlijk slechts in handen van den chirurgijn, den apotheker en de vroedvrouw. Het oudste Nederlandsche tooneelwerk, waarin wij het lavement vernoemd vinden, is het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd".

Er bestaat een vermoedelijk oorspronkelijk Nederlandsch kluchtspel, nl. „Coli Compas of de Klucht van Jan Trijntjens en Duifje" *(1654)* [1]), waarin de klisteer-

---

[1]) Het jaartal 1655, dat we op blz. 186 Deel V der Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van Prof. G. KALFF, bij deze klucht aantreffen, is dat van den tweeden druk. Op het titelblad van „Vrijagie en Trouw of de klucht van Kreelis Crijnen en Juffr. Jennema," dat in 1655 werd gedrukt, lezen we echter:

manie uitvoerig wordt bespot, chirurgijn, Mr. Jan Trijntjens, de zwangerschap van zijne vrouw voor koliek aanziet, en haar met lavementen wil genezen. Ook in „Krelis Louwen of Alexander de Groote op het Poëetenmaal" van P. LANGENDIJK (1715) speelt de klisteerspuit nog een grooten rol.

Het ader-laten is ook voortdurend het voorwerp van den spotlust der massa geweest, en wordt op het tooneel dan ook dikwijls gehekeld. Het oudste voorbeeld hiervan in de Nederlandsche tooneelliteratuur kan men vinden in het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd". Daar wordt op vermakelijke wijze de draak gestoken met het systematisch en periodiek volgens vaste kalender-data laten, zooals dat in dien tijd gebruikelijk was. Hoope van Genesen, de barbier-chirurgijn, overweegt:

„Hola, faute dergent/ begint mij te verwecken
„Om te besien/ oft goet laten is sonder gecken,
„Dat wil ick mijn Almanach gaen besoecken."

Over de vraag: „Wanneer ist goet laten in 't menschen adere?" ontspint zich de volgende discussie tusschen den chirurgijn en Patientie-per-forts:

Hoope van Genesen: „Onbeyt/ waer is de maen/ daer [moet ick na ramen."
Patientie-per-forts: „Die Mane ginck gister avont onder [int Westen."

„Dit voorleden Nieuwe Jare
„Quam een Doctor voor den dagh,
„Vrienden laet *Jan Trijntjens* vare,
„Hij is nu genoech belach."

Hieruit blijkt dus duidelijk, dat het geboortejaar van „Coli Compas" 1654 is.

H. v. G.: „Hola/ si is tusschen thooft en den hals/
[daer veel aderen quamen.
„Daer waert nu niet goet laten/ dunck mij 't beste.
P. p. f.: „Hach, Hach, hey, ick lache noch om dees
[queste
„Sou haer die Maen in mijn lichaem vlechten?"
H. v. G.: „Jaese in trouwen."
P. p. f.: „So wort die Maen wel hondert duysent
[mael duer houwen en de reste,
„Als die Crijsluy/ onder malcanderen vechten.
„Die wachten die Maen niet/ nochtans genesen die
[knechten."

Hoe vooral in de laatste helft der 17de eeuw naar het voorbeeld der Fransche schrijvers het veelvuldig aderlaten achter het voetlicht werd bespot, is te overbekend, dan dat wij hier daarover behoeven uitteweiden.

Behalve de genoemde therapeutische middelen worden hier en daar ook nog wel andere gebezigd, bv. cordiaal om het hart te versterken, maar het blijft bij uitzonderingen. Alleen twee geneesmiddelen verdienen nog eene bijzondere vermelding. Dat zijn helleborus, het souvereine middel tegen krankzinnigheid, en opium, het slaapmiddel bij uitnemendheid. Het laatste wordt dan gebruikt, om in het stuk een of andere verwikkeling te scheppen, „een lammery, die doch in vijftigh spullen comt", zegt Hooft in zijn „Schijnheiligh". Breêroo vond deze uitspraak van Hooft klaarblijkelijk wat overdreven, want hij verbeterde:

„Een lammerij, die doch in heel vijftigh speelen
„Niet eens te pas en komt/ al door socht men alle deelen."

Dat ook vroeger de diagnose „zenuwen" en de raad „Gij moet u zelf helpen" niet erg bij de zieken in den smaak vielen, moge blijken uit de samenspraak van

COORNHERT, „Medecijn der Zielen". De dokter verzekert den patiënt, dat slechts „de waen zijn fantasie quelt"; hij moet dien waan uit zijn hoofd zetten, want dat kan erger worden. „Want de Melancoly is teerings moedere." Verder weet de geneesheer er geen raad op:

„Soeckt kosten noch moeyte aan geenen Doctoren/
„Oock aen mij niet/ seecker 't is al cost verlooren/"

Als de dokter weg is, maakt een der aanwezigen de opmerking, dat het toch eigenlijk niet aangaat, zoo maar te zeggen: „Er is niets aan te doen".

„Hoorde hij niet eerst eenig recept te doen bereyden/
„Tot verminderinghe van sijn pijnlijckheyden?
— — — — — — — — — — — — — — — —
„Wats dit anders/ dan of ghij een dien hongher deert/
„Dus toespraeckt: U queldt waen/ laet u niet bedullen/
„Denckt om gheen spijs/ — Segt doch, sou ghij sijn
[maghe oock vullen?"

Omgekeerd wordt ook het te veel voorschrijven en laten slikken tot een onderwerp der satyre. In de „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyt" komt daarover het volgende niet onvermakelijke gesprek voor tusschen Patientie-per-forts en Onverduldig Lijden.

P. p. f.: „Hoe salmen nu om raet gaen rijen/ overdie
[velden."
O. L.: „Hoe sullen hem die Medecijns/ nu gaen sitten
[op zijn dacxken."
P. p. f.: „Wat sullense hem al recepten/ gieten in sijn
[sacxken."

Herhaaldelijk hooren wij verkondigd, dat alle medicijnen niets vermogen tegenover den dood. Een voor-

beeld ervan is, wat Floris zegt in BREÊROO's „Spaanschen Brabander":

„Maer wat sey Malegijs in 't begin van de sterft? ick
[selder mijn gat uijt schudden:
„Hij koft bij provisy al de droogen op van Doctor
[Schol/ en leid' ze in een kist/
„En selve lach hij arme knecht in Jaffa eer hij 't wist".

Ook het „quid pro quo" of „ut aliquid" wordt niet vergeten. In „Medecijn der Zielen" hooren wij den eenen dokter van den anderen zeggen:

„Hij zal u — — — — — — — — — — — — —
„Een dranck ordonneren (quantsuys t'uwer bede)
„Die hij veelen in gheeft/",

en Docter Gardenier in „Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans": „....., ik zal om de sleur te volgen zo 't een of 't ander ordonneeren".

De uitwendige therapie is bijna uitsluitend in handen van de chirurgijns, ook die der huidziekten, waaronder de „Spaansche pokken" de voornaamste plaats innemen. Do boodschappenjongen in „Spaanschen Brabander" van BREÊROO, laat duidelijk het onderscheid der functies hooren:

„Dan liep ik bij de Doctoor of bij de Apteecker om
[drancken/
„Of bij de Barbier om salf/ af andere bootschappen
[voor de krancken."

De inwendige therapie wordt bij uitwendige ziekten bijna altijd verwaarloosd. Een der geneesheeren in „Medecijn der Zielen" keurt dan ook de behandeling door den anderen af:

„Hij poocht u meer ghesont te doen schijnen dan [wesen.
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„Maer wilmense (de pokken) uytwendigh met plaesters [afvaghen/
„Men salse van 't een Lit wel int ander jaghen/
„Doch blijftse in 't lichaem queldt Aders en Pesen/"

Bij ongelukken en verwondingen is op het tooneel ook steeds de chirurgijn de man, die hulp moet verleenen. In „Gusman de Alfarache" door TH. ASSELIJN, wordt eenigszins uitvoerig beschreven, wat hij bij het verbinden noodig heeft. Barnardi vraagt daar aan Margo, de meid, of alles gereed is voor de meesters, „de windzels en het plukzel". Margo antwoordt: „O ja, hier heb ik ze, zo eenige wel van vijftig of zestig ellens". Barnardi: „En zet er noch een kaars of twee bij". Mr. Joanni kan het daarmee nog niet doen: „Margo, brengt ons noch wat oud linnen, met een komfoor met vuur hier".

Wanneer dan de visite lang genoeg geduurd heeft, de dokter zijn werk heeft verricht, of zijn tijd verpraat, begint hij zich plotseling weer te herinneren, dat hij het zoo druk heeft, somt gewoonlijk een lijstje op van de bezoeken, die hij nog moet afleggen, niet zelden met nauwkeurige vermelding van de kwalen, waaraan de hem nog wachtende zieken lijden, en verdwijnt. Het beroepsgeheim komt hierbij nog al eens in het gedrang. Met ongepaste vrijmoedigheid wordt dan over de ziekten van derden gesproken. Op andere plaatsen vinden wij in de tooneelliteratuur hier en daar aanwijzingen, dat het beroepsgeheim toch niet geheel en al werd verwaarloosd. Het geldt dan echter meestal chirurgijns. Voor hen bestond er de grootste reden tot voorzichtigheid in hun mededeelingen, omdat zij, zooals we hier boven zagen, juist de „geheime" ziekten te behandelen kregen. In de

klucht „Van een Huijsman en een Barbier", aan BREÊROO toegeschreven, tracht de boer den chirurgijn uit te hooren: „Maer miester wat moet jij altemet veur vreemde dingen krijgen?" Miester Gorus loopt er echter niet in: „Dat moeten wij niet seggen". De boer weet het toch wel, en tracht zoo den chirurgijn tot praten te krijgen:

„Kees Knol seyde die niet teughen al de werelt, dat
[hij ien splinter evallen had
„In syn after-kartier/ maer sen wijf/ hoe menigh mael
[vertrock se [1])
„Dat hij pleegh te singen: Alle de genuchten, die
[leggen in de Bockse.
„Wist de moye jonge meyt, watter in de Bocksen leyt.
„O hy stack sijn neus so gaern/ in een ander mans
[koocken/
„Maer die soetigheydt die issem wel suerlyck op
[ebroocken/
„Hij seyde teugen 't volck, dat hy veultijds met spit
[equelt was.
„Maer as ick hum in sijn liessen sagh/ sagh ick wel
[hoe hij estelt was."

De chirurgijn blijft echter een gepast stilzwijgen bewaren.

Antonio in „Gusman de Alfarache" heeft nog al vertrouwen in de geslotenheid der chirurgijns, „want dat volkje verswijgt doch zo veul geheims tusschen vrouw en man". Als in „Den Persiaansche Zijdeweever", een bleyeindent treurspel van J. C. WEIJERMAN, Meester Baktant vertelt, dat hij nog een patiënt met eene „Napolitaansche stranguria" verwacht, meent Josef wel te weten, wie dat zal zijn. Maar Mr. Baktant is wel wijzer:

„Neen, Josef den Vroome, ik weet wel waar ik moet
[spreken of zwijgen, het betaamt,

[1]) = vertelde ze.

„Dat een goed Chirurgijn zoo heilig van Tong zij, als
[voorbeeldelijk van zeeden,"

waarop een ander weer opmerkt:

„Voor het Laatste zo wel als voor het eerste, Meester
[Baktant, heeft reeds een Bagijn gebeden."

Wat leert ons de tooneelliteratuur over het uiterlijk van den geneesheer? Het spreekt van zelf, dat hier juist tooneelaanwijzingen het meeste licht zouden kunnen verspreiden. Maar, zooals wij in de inleiding reeds hebben gezegd, deze ontbreken gewoonlijk geheel en al. In den tekst zelf vinden we hier en daar wel eenige bijzonderheden. Dat het optreden van den dokter zich kenmerkt door eigenwaan en bravour, spreekt na alles, wat wij van hem hoorden, wel vanzelf. In „Een kluchtige Tsamenspreeckinge tusschen dry Personagiën, enz.", lezen wij over Lukevent, die „het Docters hantwerck leert": „Hei geit also of et einen Docker weer/ soe smit he de scocken/ of hese nicht wijr hebben wol" [1]).

Als „Domine Johannis", in de klucht, die zijn naam draagt, uitgaat, kijkt zijn dienstmeid Lorenzia hem na en zegt: „Hij seyld gelijck een Veerschip".

De mantel en de hoed met breeden rand blijken op het tooneel de hoofdkenmerken van den dokter te zijn geweest. Zij leverden door alle tijden heen eene mooie aanleiding om in allerlei variaties het thema „de kleeren maken den man" uittewerken. Als in „Reden-Vreucht" Hippocrates op reis zal gaan naar Abdera, laat hij zijn knecht den „reis-rock" halen. Damagetus, zijn vriend, vindt, dat hij gerust zijn goeden jas aan kan houden; want het zal er best aan verdiend zijn, en mooie kleederen staan deftig:

[1]) Hij stapt, alsof hij al dokter was; zoo smijt hij de beenen alsof hij ze niet meer terug wil hebben.

„Houdt dien/ sij sullent u daer wel betalen,
„Al ist dat ghij dien verslijt. Sijn de cleeder beter
[als ghy?
„Die moy cleederen aendoet/ ghesien is hij."

Hippocrates is het daar echter niet mee eens:

„Laet de sotten dit doen/ die niet eerlijck maeckt
„Haer wijsheyt oft deucht/ maer het cleedt. Laeckt
„Dien Medecijn-meester/ die geen ander ontsich [1])
[verwacht/
„Als 't gheen hem door de cleederen wordt aenge-
[bracht.
„Dit seyt men dat de quacksalvers doen/ dien gonst
„Haer cieraet aenbrengt/ en niet haer Const.
„Mij/ hoop ick/ sal mijn Const wel maken bekent.
„Geen eer te hebben/ als in de cleederen/ is groot
[elendt."

Dan waren de hoed en de mantel ook de meest voor de hand liggende en gemakkelijkste middelen, om iemand op het tooneel in een dokter te veranderen. Het waren tevens ook meestal de eenige. Reeds bij de oudste doktersvermomming, die ons bekend is (zie blz. 57), n.m.l. in „Pest-Spieghel" hooren we na afloop der bedriegerij Doctor Geleerde Meijning zeggen:

„Den Tabbert dan uyt en hier van gherust
„Ons bedrijf ghesust// al wech de cleeren."

In „Duifje en Snaphaan" bestaat de vermomming uit een baard en een rok; in „De Springende Dokter" uit een langen rok, een lobbekraag en een hoogen hoed. In het kluchtspel „Krispijn Barbier, Dansmeester, Pagie en Graaf" vraagt Krispijn:

[1]) = invloed.

„Heb je niet zo een ouwe rok, met een pruik en
[een breede hoed,
„Dat ik me zoowat onbekend toetakel?
— — — — — — — — — — — — — — — —
„— — — ik zal eens de rol gaan spelen van meester
[Chirurgijn."

Robbert in „Hans Koekop of de Gemaakte Waterzucht" van J. Pook leent een „bef en een rok" van Dokter Tafelklok. Hooge eischen van nauwkeurigheid werden dus aan de vermomming niet gesteld. Het gewaad mocht trouwens eenvoudig zijn. Reeds Hippocrates had voorgeschreven, dat de kleeding van een geneesheer stemmig moest wezen, en ook in „Knorrepot of de Dokter tegen Dank" wil Dokter Gerard van nieuwerwetsche kleedij niets weten: „Een kleed op de Mode! en dat voor mij, een Medicijn?"

Een ander herkenningsteeken, de doktersring, komt op het tooneel bijna nooit ter sprake, terwijl in andere gedeelten der literatuur daarover dikwijls wordt gesproken. In Huijgen's zedeprint „Een onwetend Medecijn" wordt de dokter genoemd „een Buffel met een' Rink". Dat hier een ring door den neus bedoeld zou zijn, zooals Dr. J. Eymael in zijne uitgave der zedeprinten het doet voorkomen, is zeer onwaarschijnlijk en strookt ook niet met den heelen opzet van de print. Pétrus Baardt laat in zijn „Deughden-Spoor" den apotheker zeggen:

„Offschoon een Doctor voor mij gaet,
„Dat doet zijn Ring, dat doet zijn Staet."

Als een bewijs, dat de ring een waardevol onderscheidingsteeken van den dokter was, mogen wij ook misschien wel beschouwen, dat op de schilderij van Jan Steen „Het bezoek van den dokter" in het Mauritshuis te 's-Gravenhage (N°. 168 van den catalogus) de dokter

den ring opvallend zichtbaar aan den duim der rechter hand draagt. Zoo springt ook aanstonds de ring met

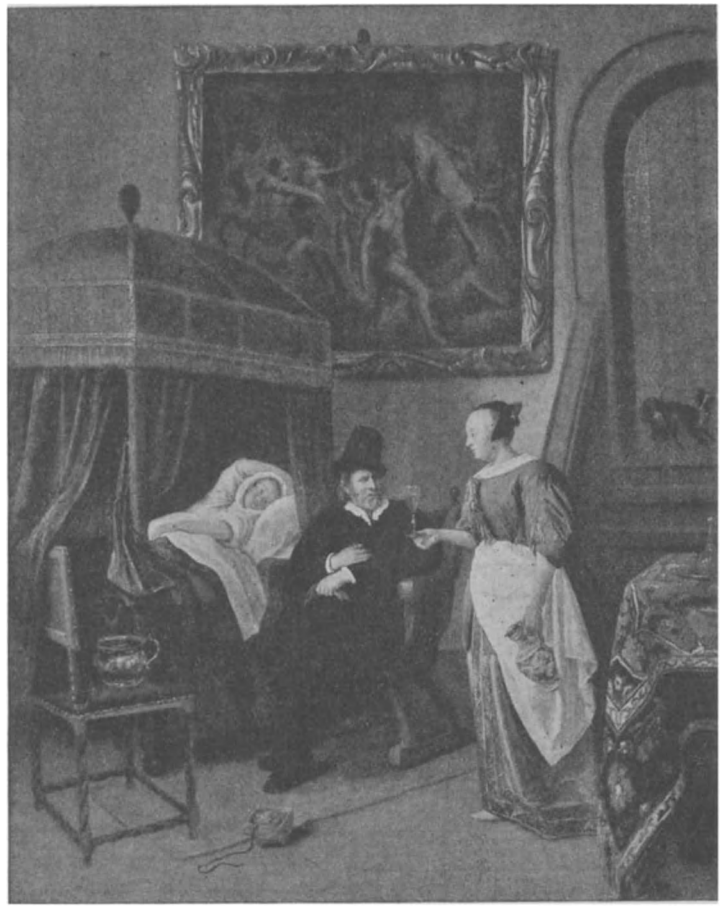

Schilderij van JAN STEEN. (Mauritshuis 's-Gravenhage.)

zwaren steen in 't oog, die Dr. Ephraim Bonus op de ets van REMBRANDT aan zijn rechter wijsvinger heeft.

Het dikwijls genoemd worden van den baard schijnt er op te wijzen, dat ook deze tot de uitrusting van den

dokter behoorde, evenals het opzetten van een deftig gezicht. In de zedeprint „Onwetend Medecijn" van HUIJGENS wordt hij vergeleken bij een „vroedvrouw met een baerd". Hippocrates wordt in „Reden-Vreucht" als volgt beschreven: „Ick sie een oudt Man/ statelyck van ghesicht en wesen/ Grijs van baert van ghelaet fijn en ghepresen". Amoureusje uit BREÈROO's „Stommen Ridder" spot: „En om sijn statigh backus soo houwense hem voor een wijs man". In „Liefden Doctor" door A. LEEUW heet het:

„De wetenschappen van de snegen [1])
„Zijn heel niet in den baard gelegen."

Democritus in het kluchtspel „Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage" van J. C. WEIJERMAN ontmoet te Brussel een dokter met „een baart die de Roomsche oudtheyt representeerde". Zoo zouden we nog talrijke voorbeelden kunnen aanhalen.

Andere uitwendige teekenen, die in onmiddellijke betrekking tot zijn beroep stonden, vinden wij niet vernoemd. Als Hippocrates in „Reden-Vreucht" op reis zal gaan, is hij op de eerste plaats bezorgd, zijn ouden reisjas aan te trekken, zooals wij op blz. 107 zagen, en verder neemt hij alleen mee „het Boeck", 't gheen leyt op de studeer-camer", „mijn gheweer/ 't gheen in de sale hangt" en eenige bloemen en kruiden. Alleen uit het zeer oude „Spul van Sinnen van den Siecke Stadt" zou kunnen blijken, dat de dokters in dien tijd (± 1550) bij het ziekenbezoek nog hun eigen urinaal meebrachten. Er wordt althans in vers 993 van hem gezegd: „Hij compt U mit eender ordinaelen".

Ook het instrumentarium van den chirurgijn vinden wij in de tooneelliteratuur niet besproken. Slechts in „Krispijn Medecijn" wordt eene heel uitvoerige opsomming gegeven van bij eene sectie benoodigde instru-

[1]) = ?

menten. Daar dit stukje echter eene slaafsche vertaling is van het Fransche, bestaat er voor ons geen reden het desbetreffende gedeelte hier over te nemen.

Men zoekt verder tevergeefs een beschrijving van een dokters-spreekkamer en een chirurgijnswinkel. Hoe poover de gegevens zijn, die ons hier licht zouden kunnen verschaffen, kan ook blijken uit hetgeen Dr. M. W. IMMINK in de Inleiding harer uitgave van „De Spiegel der Minnen door Colijn van Rijssele" op bladzijde XXXIX schrijft: „De medicijnmeester *zal wel* [1]) toegerust zijn geweest met de instrumenten der medische wetenschap"; of uit wat Dr. H. F. GRONDIJS hieromtrent weet te vertellen op bladzijde XXXV van de Inleiding tot „Een Spul van Sinnen van den Siecke Stadt": „De doktor *zal wel* [1]) voorzien zijn geweest van de instrumenten die bij zijne wetenschap behooren". Zoo toch redigeert men geen beweringen, die op bewijzen of feiten steunen. En als de laatste ter zelfde plaatse vervolgt: „Over de kleeding is ook iets vermeld. Wyse Beraedige, is gekleed als een doctoor (vs. 1174)", dan brengt ons ook dat niet veel verder. Het nevenstaande plaatje is het titelplaatje van P. LANGENDIJK's „Krelis Louwen of Alexander de Groote op het Poëetenmaal", en doet ons duidelijk zien, hoe Filippijn zich als dokter vermomde [2]).

Hadden de dokters uithangteekens voor hunne woningen? Na de moraliteit „Dat es van die siecten der broosccer naturen ende hoe haer ons heere geneest" uit het jaar 1510, waar Doctoor Jhezus wordt afgebeeld, uithangende zijn urinaal, hooren wij nooit meer in de tooneelliteratuur van uithangteekens bij den dokter gewagen. De woning van een chirurgijn schijnt daarentegen meer kenbaar te zijn geweest. Wij lezen in het zesde der

---

[1]) Cursiveering van mij.

[2]) Ik dank dit plaatje aan Dr. M. A. v. ANDEL te Gorinchem.

ALEXANDER DE GROOTE
Blv-ſpel.

„Zeven Spelen van die Wercken der Bermherticheyd", hoe Onverduldich Lijden het huis van den chirurgijn, Hoope van Genesen, herkent.

„Mij dunct dat ick hier ben/ omtrent der plecken
„Tot Hoope van Genesen/ want hier veel doecken
„En beckenen hangen".

In „Warenar" van P. Czn. Hooft wordt het avontuur verhaald van een chirurgijn, die in de maneschijn op het kerkhof een doodshoofd weghaalt, „dat kars inne „vars was, inne gaef, inne goedt", en dat zal „pronken „in de winkel as ien bekken in 't milschot".

In het nieuwe drama van J. W. van Cittert, „Agnes „Bernauer" [1]), dat in oude tijden speelt, hooren wij zeggen: „Vraag naar meester Folz, waar het bekranste scheermes „uithangt". Het is echter moeilijk uit te maken, of de schrijver hier op geschiedkundige gegevens steunt, òf een uithangbord fantaseert.

Dat de dokters in het midden der 17de eeuw niet in patricische huizen woonden, zou men mogen opmaken uit hetgeen Jilles in de „Klucht van Buchelioen" van Jan Barentz (1655) zegt, wanneer hij om den geneesheer is uitgezonden:

„.... Is dit beget een Huys van een Doctoor?
„Dat loof ik niet/ want 't is zoo hoog als men op [zien kan."

Over verpleging in ziekenhuizen vinden wij in de oudere tooneelliteratuur slechts weinig vermeld. Waar er iets van gezegd wordt, blijkt, dat ook toen reeds de menschen een afkeer van ziekenhuizen hadden. Wanneer de zieke in „Medecijn der Zielen" naar een gast-huis moet, „wil

[1]) Dramatisch Bijvoegsel van „Groot Nederland", Januari 1917.

„hij niet bederven/ maer ghesondtheydt verwerven", dan beklaagt hij zich:

„Ach! moet ick dan van hier bij vreemden gaen swerven?
„Immers een Gasthuys/ waerlijck dat valt mij hert".

In „Deughden-Spoor" besteedt de dokter zijn venerische zieken uit bij een vrouw in de buurt, die daar haar bedrijf van maakt. In de klucht van „Bol-Backers-Jan" wordt ons verteld, dat de chirurgijn zijn Venus-klanten bij zich op zolder herbergt. Zijn knecht, Ruth, verhaalt het:

„O ja/ wel hoe/ we hebben een heel gasthuis op onse [solder/
„Van Vissers die wat te veel gevist hebben in een [vreemde polder."

Titelplaatje van het vijfde der „Zeven Spelen van die Werckcn der Bermherticheijd".

Ofschoon krankzinnigheid zoowel in treur- als blijspelen dikwijls tot de intrige behoort, vinden wij over de behandeling in „dolhuisjes" heel weinig vermeld. Wij zullen

er daarom hier niet verder op ingaan, maar drukken hiervoor alleen af het titelplaatje van het vijfde der „Zeven spelen van die Wercken der Bermhertigheyd". Het is zeker een weinig bekende afbeelding van een overigens wel bekende behandeling der krankzinnigen in dien tijd (1591). Of de bezoeker hier een *Medicinae* Doctor is, blijkt uit den tekst niet. Onder de Personagiën wordt hij genoemd:

„Wijsheyt, als een Doctoor".

Twee merkwaardige bijdragen, die ook voor de geschiedenis van het *klinisch* verloskundig en gynecologisch onderwijs van belang zijn, mogen hier niet onvermeld blijven. Zij bevatten niet alleen een aanklacht tegen de wijze, waarop dat onderwijs werd gegeven, maar kunnen tevens eenig licht verspreiden over de vraag, wanneer dat onderwijs voor het eerst werd ingevoerd. In „De Dokter en de Geneeskunde, Maatschappelijk Leven", door Dr. E. D. BAUMANN vinden we wel vermeld, dat in de 17de eeuw reeds *anatomische* demonstraties voor de vroedvrouwen werden gegeven, maar niet of zij ook onderwezen werden op het *levend* object. Dr. GEYL drukt zich hieromtrent in zijn werkje „Over de Opleiding en Maatschappelijke Positie der Vroedvrouwen in de 17de en 18de Eeuw" veronderstellenderwijze uit, en houdt het voor waarschijnlijk, dat FREDERIK RUIJSCH zoowel anatomie als physiologie, als het operatieve gedeelte der verloskunde op lijken en levenden (behoeftige vrouwen) aan zijn leerlingen (mannelijke en vrouwelijke) demonstreerde. Veel zekers schijnt hieromtrent niet te bestaan. In de blijeindende samenspraak „De Koeckoecx-Zangh van de Nacht-uylen van het Collegie Nil Volentibus Arduum" uit het jaar 1677 wordt de volgende demonstratie beschreven: „Op de Snijkamers, daar is een levendige „Anatomie geweest voor de Vroetvrouwen, daar hebben

„deze trotze Vroetmoersbazen Lijsbet Jans naakt op de „tafel geleyd, zoo lang als zij was ...., doen ging het „op een pijlen aan van Lijsjens pispot, om de diepte, „breette, hoogte van het binnen en buytenwerk op een hayr „te weeten .... Men lachte, men kittelde, men vingerde, „het was vreugd, schijt Gasthuys-meesters, de welcke „deze Lijsbet Jans zoo hart handelden, dat zij niet deed, als „kermen, en schreeuwen". Als men nu weet, dat de geheele „Koeckoecx-Zangh" voornamelijk tegen Dr. RUYSCH gericht is, mag men wel aannemen, dat deze hier de demonstratie leidde; vast staat in elk geval, dat dit soort onderwijs reeds in 1677 te Amsterdam werd gegeven.

Nog ouder is het andere stukje, waarop ik hier doelde. Het is de werkelijk opgevoerde klucht, getiteld „Vrijagie en Trouw of de Klucht van Kreelis Crijnen en Juffr. Jennema" uit het jaar 1665. Daarin verhaalt Juffr. Jennema haar wederwaardigheden, die zij te Utrecht ondervond, toen zij, zooals de uitdrukking in dien tijd luidde, daar „haar ei in 't riet ging leggen".

„.... Ja 'k hadt veel ongelucken,
„Doen ick och lacy! lagh tot Utrecht aen twee stucken,
„Of soo, gelijck men seyt op Hollants, in de Kraam:
„'t Was in een seecker Huys, daer Globen nu uythangen,
„De steegh oft straetje was de Lijnemert met naem".

Verder in het verhaal spreekt zij over de Gilt-brugh en de Gilde-Poort, „die poort daer al die bollen leggen". Het is niet geheel duidelijk, hoe ze daar komt, en of dit vóór of nà hare verlossing was, maar wel, wat daar met haar gebeurde. Als Juffr. Camp vraagt:

„Maer Joffrouw, hoe ging het, doe ghij u moedernaeckt
„Ontkleeden in Vrieslant, wat heeft dat veroorsaeckt?"

vertelt ze:

„Doen ick my hadt ontbloot, quam ik in een salet,
„Van vele jonge lien, en alle even net,
„Daer ging ick mij alsoo voor yder een vertoonen,
„Een dag of twee daer aen, soo kreegh ick tot mijn [loone,
„Een logement, daer ick een wijltjen spinnen most,
„Kout water hadt ick daer, en droog broot was mijn [kost."

Of dit nu vóór of nà haar accouchement geschied is, in elk geval hebben wij hier toch ongetwijfeld te doen met eene verloskundige of gynecologische demonstratie in vivo. En uit beide voorbeelden kan blijken, dat de onderwijsinrichtingen bij het publiek niet in een al te besten reuk stonden.

HET DOKTERSHONORARIUM.

De kwijting tusschen dokter en patiënt voor bewezen diensten is altijd een zeer teere kwestie geweest. Het is van den eenen kant de zieke, die zich beklaagt over de inhaligheid van den geneesheer, en van den anderen kant de dokter, die niet uitgepraat komt over de ondankbaarheid van zijn patiënten. Bij het reeds meer genoemde artikel van Dr. C. E. DANIËLS „Docteurs et Malades" zijn goedgeslaagde reproducties opgenomen van platen, door HENDRIK GOLTZIUS in 1587 geteekend, waarop de geneesheer tijdens de verschillende phases der ziekte is afgebeeld. Op de eerste plaat is hij een God; op de tweede, als de zieke beterschap begint te voelen, een engel; daarna, wanneer de patiënt ongeveer genezen is, een gewoon menschenkind; maar, als de dokter om zijne geldelijke belooning komt, verandert hij in de oogen der menschen plotseling in een duivel. De lezer vindt de laatste afbeelding ook hier weergegeven.

Op het tooneel wordt de baatzuchtigheid van den medicus voortdurend gehekeld. Men zal lang moeten zoeken naar een theaterstuk, waarin de dokter wordt ontboden, en de geldkwestie onaangeroerd blijft. Wanneer iemand den geneesheer komt halen, of diens advies inwinnen, volgt bijna overal onmiddellijk de toevoeging, dat de zieke, die zijne hulp behoeft, rijk is, of dat de dokter niet bang behoeft te zijn voor zijn geld. Reeds in de oude tragedie van „Die Coopman" vraagt de zieke

aan de doctoren, die voor zijne kwaal geen raad meer weten: „Of hebt ghij vrese/ dat ick uwe Arbeyden niet beloonen can?" Wordt er al niet vooruit over de vergoeding gesproken, dan zal toch de geneesheer, als het bezoek of consult is afgeloopen, niet verdwijnen, voordat

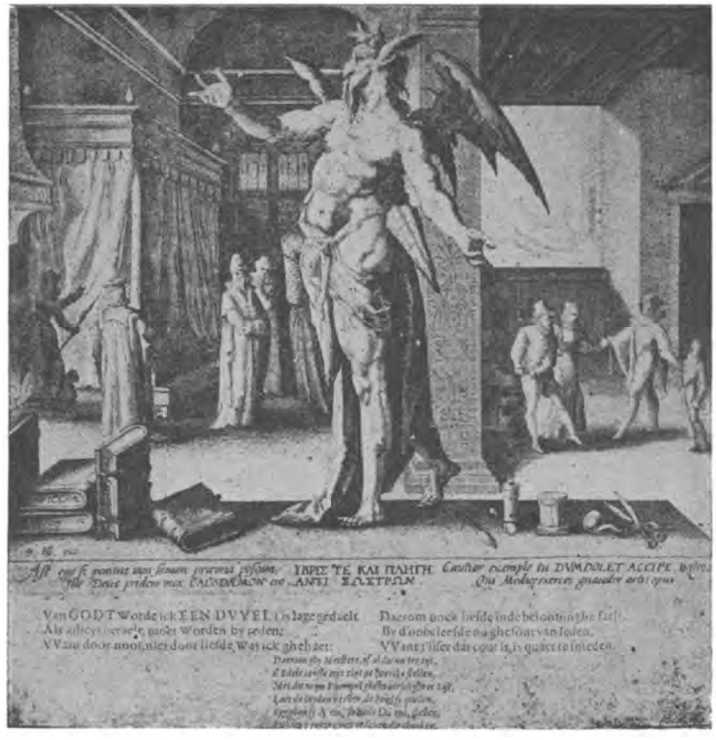

hij de belooning heeft ontvangen, of daarover is gehandeld. En bij die onderhandeling is de dokter dan altijd de inhalige.

Omgekeerd jammeren de medici steeds over de ondankbaarheid en zelfzuchtigheid der zieken. In de reeds bekende moraliteit: „Dit es van die Siecten der broosccer naturen ende hoe haer ons heere geneest" mocht natuur-

lijk de goddelijke Doctoor Jhesus geen geld vragen of aannemen voor zijn werk; maar hij vestigt hierop dan ook nadrukkelijk de aandacht, en voor de ondankbaarheid der patiënten is zelfs hij nog bevreesd:

„Ic en begere van niemande gelt noch scat
„Mair doe ick wel, segt mi lof ende danck
„Want ondancbaerheyt heb ic oyt [1]) leet ghehat."

In „Reden-vreucht" van A. T. VENATOR wordt de kwestie door den model-dokter Hippocrates aldus uiteengezet:

„Doch ist niet van nooden/ dat ghij mij soeckt
„Met ghelt te locken: want Gierichеyt is vervloeckt.
„Ten zijn geen trouwe Medecijn-meesters/ die alleen
„Om 't ghelt helpen/ en niet uyt liefden reen.
„Het is wel waer/ een arbeyder is zijns loons weert:
„Maer dwaes is hij, die alleen Goudt en Silver begeert.
„Ick verclaer u/ dat mijn voornaemste endt
„Der medecijn is/ om te helpen uyt elendt
„De Menschen/ uyt liefden/ en goeder gunst,
„Want tot 't gemeen besten moet strecken de cunst."

Wij hebben het reeds meermalen opgemerkt, — en wij willen er hier nogmaals op wijzen, — dat „Redenvreucht" een schooldrama is, en dat wij bij de interpretaties van den inhoud van dit stuk dus vooral niet uit het oog mogen verliezen, dat hier de personen en zaken meer worden voorgesteld, zooals de menschen ze zouden wenschen, dan, zooals ze in hun oogen werkelijk zijn.

Behalve in deze twee voorbeelden wordt dan ook in de tooneelliteratuur het werken om geld van den geneesheer aanhoudend bespot en gelaakt. Zijn de dokters

[1]) = altijd.

dan zulke geldwolven? Zijn de menschen juist speciaal tegenover den dokter zoo ondankbaar? Het een zoo min als het ander! Verschillende factoren werken dit misverstand in de hand. Zooals wij reeds in het hoofdstuk over den doktersrol in het algemeen op bladzijde 32 en 33 uiteen hebben gezet, is de dokter door alle tijden heen, maar vooral in het tijdperk, dat ons hier bijzonder bezighoudt, min of meer beschouwd als een instrument Gods, als een priester, als een kunstenaar. En waar verwacht men meer belangeloosheid dan bij deze categorieën van menschen? Het zieken bezoeken was van ouds een der werken van barmhartigheid. Zou dan niet hij, die van zieken bezoeken een dagwerk maakt, in de oogen der menigte een philanthroop bij uitnemendheid zijn? De geneesheeren nemen ook zelf aan het ziekbed graag den schijn van een onbaatzuchtigen huisvriend aan; althans zij verbreken noode deze illusie, die hen siert en gezocht maakt. De menschen verlangen immers een absoluut belangeloozen medicus. De redeneering is zoo eenvoudig. Een dokter, die niet volstrekt altruïst is, heeft verlangen naar werk en verdienste, wenscht dus, dat de menschen ziek worden. Heeft hij eenmaal zieken onder zijne behandeling, dan zal hij ze niet spoedig genezen, want dat zou voor hemzelf nadeel beteekenen. RICHARD VERSTEGEN schreef in het jaar 1619 in zijn „Scherpsinnige Characren": „Hij (de Doctoor in der Medecijnen) is een mensche „die altoos strijdende is thegen hem selven/ want alle „crancken soude hij willen ghesont maecken ende datse „ghesont waeren/ soo en soude hij niet meer te doen hebben." Drie eeuwen later, in het pas verschenen tooneelspel „Het Geheim van Polichinelle" van BERNARD CANTER, zegt dokter Pera: „De geneeskunst is een strijd tusschen geweten en zelfbehoud." Dit is de grondtoon van alle overwegingen, die hieromtrent achter het voetlicht worden gehouden.

Van de tallooze voorbeelden laten wij er hier twee

volgen, en wel uit twee spelen van zeer verschillende tijden. Het eerste is uit de „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd" (1591). We hooren daar den dokter en den barbier hun beklag doen over de geringe verdiensten. Laten we eerst den dokter aan 't woord:

„Wel onbeyt/ [1]) ick can mij niet genoech abuseren
„Van dees Astrologijnen/ en Pronoisticatueren
„Dattet so valsch is datse profiteren
„En sij nochtans connen/ geven so schoonen culueren.
„'T scheen 't volck soude dit jaer zijn vol quaey [humueren
„So Sanoga/ en Forreest/ beide alligieren
„Dat groote sieckten souden regeeren/ en lange dueren.
„Ick verstae/ datse meer/ dan die helft versieren [2])
„Want ick verneme luttel sieckten/ in dees quartieren
„Want hier comen om te besien luttel urijnen."

Het zwaartepunt ligt hier in de niet onaardige tegenstelling van „schoone colueren" en „quaey humueren". De chirurgijn heeft andere reden tot klagen. De verwachtingen van zijn oogst zijn niet afhankelijk van de voorspellingen der „Astrologijnen en Pronoisticatueren". Daar heeft weer en klimaat geen invloed op. Hoort slechts:

„Oock ist geen wonder/ al claech ick van gebreecke
„Van de neeringhe, want ter nu hou noch steecke
„En comt te cureeren/ want't is den dootsten tijt
„Die in't heele Jaer comt/ wat ick oock stae en [spreecke.
„Waer Paesschen geleden/ dan werde ick verblijt.
„So comen dan die Kermissen aen/ breet en wijt.
„Dan salmen weer vechten/ alsmen oyt [3]) dede.

[1]) = Een uitroep.
[2]) = verzinnen.
[3]) = altijd.

„Ick hoopt immers/ want dat is mij't beste profijt.
„Ick woude wel dattet alle dage ter meniger stede
„Waer ommeganck/ kermis/ ofte jaer-merct mede,
„Want die selden sonder vechten en kijven enden.
„En mijn begeerte is liever discoort/ dan vrede;
„Want der luyden ongeluck/ tot onsen ghelucken
[wenden.
„Mijn beste vrienden/ zijn die roeckeloose benden.
„En Godt is oock mijn vrient/ als hij die lieden
„Clapooren [1]) en Clieren/ en ander axcedenten gaet
[senden.
„Daer siet men dan mij int cureren wonder geschieden,
„Want ick, Hoope van Genesen/ verstaet wel te
[bedieden.
„Ick soude wel in eene weecke/ genesen menich Zeer
„Dat nu twee maenden duert/ so can ickt bespieden.
„Solang heeft Hoop van Genesen ganck en keer.
„Alst dan genesen is/ so heb ick voor mijn conste meer
„Wantet dan gerekent is/ een excellente cuere
„'Twelck niet zijn en soude dee icx genesen eer."

Niet minder scherp oordeelt een eeuw later Antonio in „Gusman de Alfarache of de Doorsleepene Bedelaars", het blijspel van Th. Asselijn uit het jaar 1693, over de chirurgijns:

„Want dat zij in zes dagen zouwen konnen geneezen,
[daar neemen zij meer als zes maanden toe.
„Zo weeten zij met bijtende midd'len de wond open
[te houwen, om tot hun voorneemen te raaken.
„Ja, al zouwen ze, zonder dat het de nood vereischt,
[noch een oopening of een deciesje daarbij maaken,
„Al om de tijd te rekken."

En als Johannis de Brune in zijne „Emblemata" het

[1]) = bubones.

spreekwoord: „De mensch vind baet, in anders quaed" wil illustreeren, kan hij daarvoor geen beter zinnebeeld vinden dan den dokter, die bloedzuigers zet, zooals het nevenstaande plaatje doet zien.

Geen wonder dus, dat de geneesheer het van zijn kant graag doet voorkomen, alsof de geldkwestie bij hem niet weegt, of althans een zeer ondergeschikten rol speelt. „Je ne suis pas un médecin mercenaire" zegt Sganarelle in MOLIÈRE's „Le Médecin malgré lui", als hem het loon voor zijn diensten wordt aangeboden. De dokter in „Medecijn der Zielen" van COORNHERT beweert:

„Ick mocht hier veel ghelts (na ick u bevinde)
„Eerlijcken verdienen met dick visiteren/
„Maer dats verde van mij/ die meer soeck met eeren
„Der krancke gesontheyt dan mijn eyghen bate."

De Doctor in HENRIK IBSEN's „Brand" beroemt zich ook op zijn menschlievendheid:

„Brand, ihr seid hart. Der Sturm und Regen
„Hielt mich nicht auf auf meinen Wegen,
„Obwohl ich weisz, die Alte zahle
„Wie eine aus dem Hospitale."

Zoo ontstaat een aureool van belangeloosheid om den geneesheer, dat hij slechts in de uiterste noodzakelijkheid aflegt. Die noodzakelijkheid nu is er, wanneer tenslotte blijkt, dat de dokter toch ook moet leven, en dus zijn diensten betaald wil zien. Sganarelle neemt het hem aangeboden geld aan, bekijkt het, en zegt, alleen zijnde: „Ma foi, cela ne va pas mal". De dokter in „Medecijn der Zielen" weigert het ook niet. We lezen n.m.l. later, dat de zieke „Seyde hem danck/ Gaf hem syn presenti/ en hij gingh zijnen ganc". Dan vervliegt plotseling de overdreven voorstelling van dokter's onbaatzuchtigheid. En in plaats van de billijke overweging: „De arbeider is zijn loon waard", te doen gelden, vervalt de mensch in het andere uiterste, en noemt den dokter een „Boeren-borsen-boorder", zooals C. HUIJGENS zich uitdrukt in de zedeprint van een „Onwetend Medecijn". Waar de verwachtingen van dokter's altruïsme zoo hoog gespannen waren, zal elke vraag naar of eisch om geld den indruk van grof eigenbelang maken. Dan wordt de dokter de duivel, dien wij op de plaat van HENDRIK GOLTZIUS geteekend zagen. Daar kan zelfs het feit, dat hij werkelijk een groot gedeelte van zijn arbeid zonder algeheele of zonder behoorlijke vergoeding verricht, niets aan veranderen.

Op het tooneel worden dan ook zoo goed als alle geneesheeren als bij uitstek geldzuchtig voorgesteld. „Ja/ dit isset dat ghij soecken groot loon ende geen Arbeyt", zegt de teleurgestelde zieke in „Die Coopman". Om den dokter tot spoedige en werkdadige hulp aan te sporen, gaat elke boodschap vergezeld van de belofte van hoog loon. In „Factie oft Spel, enz.", van PEETER DE HERPENER noodigt Hoopman Raescop Doctoor Slappen Troost uit de urine van den zieken Mars te onderzoeken:

„Lief meester, wilt ons heeren seycke besien
„Wat pestilentie dattem mach falen.
„Men sal u met goeden daelders betalen."

Hoopman Herseloos heeft er heel wat voor over:

„Ick wolder sex maenden solts tzoe gheven
„— — — — — — — — — — — — —
„Liever sich [1]) was doevel im wasser sit."

Hiermede identiek is natuurlijk het verwijt, dat de geneesheeren slechts de rijke zieken gaarne bezoeken, en de arme patiënten verwaarloozen. De dokter uit het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermherticheyd" kan ook hier weer tot voorbeeld strekken. Onder de redenen, waarom hij zoo weinig te doen heeft, noemt hij o.a., dat misschien alleen de arme menschen ziek zijn:

„Oft die sieckten zijn nu al meest na mijn manieren
„Bij die arme luyden/ en al waren die in pijnen
„Bij groote menichte/ ten sou niet schijnen
„En van aerme siecken/ comt mij geen profijt
„Want die hebbens niet om te nemen veel Medecijnen.
„Maer als die rijcke sieck werden/ dan ben ick verblijt

[1]) = zeg.

„Dan ist dat men na Medecijns loopt en rijt.
„Daer vallen die hasaerdekens/ en daer leyt den gront
„Als die dan sieck liggen een langen tijt."

De boodschapper, die den dokter moet gaan halen, krijgt dan ook den raad mee:

„Segt den Medecijn/ 't is een rijck man vrij van eeren
„Soo sal hij te reeder zijn om te comen bij,
„Want haer wensch is al nae sieckte van groote Heeren.
„Bij arme siecken comen niet veel Medecij."

Aan dien raad wordt gevolg gegeven:

„Ick breng hier een urijn/ wiltse judiceren.
„Die persoon is rijck/ 't sal u profiteren
„Ist dat ghij raet weet/ om hem te helpen."

Nog een ander voorbeeld uit lateren tijd (1660) willen wij hier laten volgen. Het is genomen uit de „Klucht van Bol-Backers-Jan" van M. Waltes. Ruth vertelt daar over de klanten van zijn baas, Mr. Koert Hooghart, o. a. het volgende:

„Behalven noch dieder 's avons komen om te verbinden/
[want bij daag schamense heur veur de luy/
„En benamen, die satijne en fulpe wanbasjens: o dat
[volkje deucht een partij niet een bruy/
„Ik weet het/ want 't zinnen van onse beste klanten/
„Hoewel we sobere genoeg krijgen kennen/ maer we
[houden niet veul van die quanten/
„Als wese al hebben is het pas de pijne weert dat mer
[eens na siet/
„Deer is niet veul aan verbeurt denkewe/ sterve moet
[hij betert hij niet:
„Maar die rijke fokkers ken mijn miester te sellements
[in de beurs knijpen/

„En se moetent wel geven ook/ of hij sou 't heur
[verwijten en stellen veur haer deur de pijpen."

Zooals wij echter hier boven zagen, behoeven al deze aanhalingen allerminst tot de conclusie te leiden, dat alle dokters in dien tijd geldwolven waren; het zoo veelvuldig gehoorde verwijt laat zich immers gereedelijk verklaren uit de algemeen verspreide, overdreven voorstelling van des dokters belangeloosheid, en — als gevolg daarvan — de teleurstelling bij het ontvangen der doktersrekeningen. Het is dan ook een verschijnsel, dat wij in de literatuur van alle volken aantreffen. De beschuldiging, die hierin ligt opgesloten, geldt dus niet alleen de Nederlandsche medici van dien tijd. Hier en daar vinden wij echter eene enkele bijzonderheid, die er op schijnt te wijzen, dat de Hollandsche geneesheeren op dit punt nog al bij uitstek practisch waren. In het hoofdstuk „Dokter of Kwakzalver?" wezen wij er op, dat in de Nederlandsche tooneelliteratuur de geneesheer, in tegenstelling met den kwakzalver, nooit geld vooruit vraagt. Het is daarom wel eigenaardig, dat in eene Fransche comedie van Jacques Robbé uit het jaar 1685, „La Femme Testue ou le Médecin Hollandais" deze Hollandsche dokter zijne patiënten wel vooruit laat betalen. Hij vertelt het zelf:

„Pour moi
„Je les faire payer par afance, ma foi,"

waarop Lyse snedig antwoordt:

„C'est bien fai, et votre art, par cette prévoiance,
„S'il ne sauve leurs jours, sauve leur conscience."

Zouden de Hollandsche medici dan werkelijk op dit punt een minder goeden naam gehad hebben? Of zouden wij hier te doen hebben met een lichte wraakoefening op de Hollandsche indringers, zooals op hun beurt de

Hollandsche dokters-auteurs — we zagen het op bladzijde 16 — zoo graag op de overgewaaide Duitsche collega's toepasten? Ook is het in dit verband wel de moeite waard, even te memoreeren, dat van het kunstgenootschap „Nil Volentibus Arduum", waar de dokters immers den boventoon voerden, het voorstel uitging, voortaan den tooneeldichter eene behoorlijke betaling te doen genieten voor zijn werk. Ofschoon naar onze tegenwoordige opvattingen deze eisch alleszins billijk moge heeten, de tijdgenooten van „Nil Volentibus Arduum" dachten er anders over, en J. DULLAART noemde dezen eisch in een brief uit het jaar 1681 „een onbeschaamden, schandelijken, en verfoeyelijken pretentie" [1]).

Voor de moeilijkheden, die zich bij de afrekening tusschen dokter en patiënt voordoen, bestaan nog wel andere oorzaken. Dat de menschen op dit punt soms niet heel conscientieus zijn, kan waarschijnlijk mede hierin gezocht worden, dat de dokter voor zijne vordering meestal niets stoffelijks heeft geleverd, en dus geen onmiddellijke schade ondervindt bij het onvoldaan blijven der rekening. Ook zal het feit, dat deze dikwijls betaald moet worden in gevallen, waarin de geneeskundige behandeling heelemaal geen succes heeft gehad, wel tot de ergernis over de doktersnota bijdragen. In de tragedie van „Die Coopman" zien wij dit duidelijk in de volgende scène:

Coopman: „Hoevele Loon eischet ghij?"
Doctoren: „Vijftich gulden."
Coopman: „Soo vele Geldes?"
Doctoren: „Het is niet te vele/ van eenen die Rijck ende welghestelt is."
Coopman: „Voor uwe Dienst twaren is het vele toe

[1]) Zie: Het Amsterdamsche Tooneel van 1617—1772 door C. N. WIJBRANDS, blz. 142 en vlg.

„veele: Want ghij hebben mij van mijne Cranckheyt „niet ghenesen/ sonder hebben die swaerder ende grooter „gemaket. Huijs-knecht; telle haer toe de vijftich gulden/ „ende laetse loopen aan de Galghe/ als sij waerdich sijn."

Meer in overeenstemming met den sociaal-economischen zin van onzen tijd maakt de Boer in „Kwakzalvers" van HENRI DEKKING het volgende rekensommetje: „'k Heb onlangs gelezen, dat elke dokter ons van studie vier duizend gulden per jaar kost. En de menschen sterven met bosjes. Weggegooid geld".

Dikwijls komt het ook eerst tot eene afrekening tusschen dokter en patiënt, wanneer het gevoel van groote dankbaarheid bij den laatste reeds merkbaar is afgekoeld. Vandaar de raad, aan geneesheeren gegeven: „Accipe cum dolet", en het versje onder de plaat van HENDRIK GOLTZIUS:

„Laet de luyden u tellen, dewijl sij quellen,
„Segghen sij A MI, so wilt DA MI spellen,
„En laet u paeyen met redenen die clincken."

En hiermede komen wij als vanzelf aan de tweede vraag, die wij in het begin van dit hoofdstuk stelden: Zijn de menschen dan juist speciaal tegenover de geneesheeren zoo ondankbaar? Een feit is, dat men de dokters door alle tijden heen hierover hoort klagen. „Dat is also de Gebruyck bij allen menschen", zeggen reeds de Doctoren in de tragedie van „Die Coopman". Vanwaar die algemeene klacht onder de geneesheeren? Ligt het aan de zieken, of ligt het aan de dokters? Zijn de zieken werkelijk zoo weinig erkentelijk, of stellen misschien de dokters hoogere eischen van dankbaarheid dan elke andere stand, die zijn plicht doet? Beiden hebben schuld. Wanneer de geneesheeren zich over die ondankbaarheid beklagen, dan bedoelen zij eigenlijk

daarmede de tegenstelling, die er ligt tusschen de oogenblikkelijke, spontane, hartelijke gevoelens, die elk mensch onmiddellijk na zijne genezing voor zijn dokter koestert, en de latere verkoeling en onverschilligheid; de tegenstelling tusschen de eerste loftuitingen en bewierooking met de latere afkeerigheid, of minstens koelheid. En dit geldt zoowel voor de massa als voor het individu. „L'épidemie nous quitte définitivement", lezen we in Les Causeries du Docteur par le Docteur Joulin, „et la preuve, c'est que vous commencez à ne plus tirer votre chapeau aux médecins que vous rencontrez. Vous étiez si polis pour eux il y a quelques jours! Dans un mois, vous direz qu'ils n'ont fait que leur devoir, et à la fin de l'année, quand les premières neiges seront tombées sur cette reconnaissance, vous serez peut-être convaincus qu'ils auraient pu faire davantage. Mais soyex tranquilles, les médecins ne s'en fâcheront pas, ils y sont habitués." Het is heel natuurlijk en menschelijk, dat de patiënt na zijne genezing in een plotselinge opwelling van dankbaarheid dingen doet, zegt, of belooft, die hij niet heelemaal kan verantwoorden of volhouden. De fout ligt meer bij de dokters, die aan die overdreven uitingen geloof slaan. Er behooren eenige jaren praktijk toe, voordat de dokter in de groote school der menschenkennis voldoende geleerd heeft, om al die betuigingen op hare juiste waarde te schatten.

Over de wijze en het bedrag der honoreering van de doktersdiensten vinden wij in de oudere Nederlandsche tooneelliteratuur nog al een en ander vermeld. Als eene op zichzelf staande merkwaardigheid halen wij hier even in het voorbijgaan de verzen uit COSTER's „Spel van de Rijcke-Man" aan, waaruit wij zouden kunnen opmaken, dat reeds in het begin der 17de eeuw het gebruik bestond, zich voor ziekten bij den dokter tegen een vast jaarlijksch bedrag te abonneeren. Bij het opmaken der

begrooting van het huishouden van den Rijken Man komt ook een post voor, bestemd voor

„Quackzalvers en Doctoren,
„Die 'y zijn gesondtheyt an besteet het bij den hoop,
„Een stuck van achten 's jaers dats tamelijck goekoop."

Overigens geschiedt de betaling in deze eeuw bijna altijd contant. Van onmiddellijke betaling na afloop van het bezoek of consult komen op het tooneel talrijke voorbeelden voor. In „De Spiegel der Minnen" door COLIJN VAN RIJSSELE vinden wij daarbij nog de bijzonderheid dat den dokter meer loon wordt beloofd, als de behandeling succes heeft:

„Hout daer meester/ het wert noch bet versien/
„Wordt hij ghenesen van deser swaerheyden."

In „Koeckoecx-Zangh" hooren wij voor het eerst van rekeningen gewagen. Algemeen schijnt toen echter dit gebruik nog niet geweest, want dit is wel het eenige voorbeeld ervan vóór 1700. Na dien tijd hooren wij er meer over spreken, zooals b.v. in de klucht „Dokter en Koppelaar" van F. SCHRODER, waar een boerenzoon de doktersrekening komt betalen, en in het blijspel van P. LANGENDIJK „Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden". In het laatste spel leeren wij daarenboven ook nog, dat een doktersgang betaald moest worden, ook al berustte het ontbieden op eene vergissing. Wanneer hier de dokter bij zijn verschijnen verneemt, dat niet hij maar de chirurgijn verwacht wordt, gaat hij heen onder de bemerking: „Neem dan niet kwalijk, dat men 't als een visite op de rekening stelt".

Hoe groot was de vergoeding voor de visite of het consult? Natuurlijk moeten wij hier met de gegevens, die de tooneelliteratuur ons verschaft, dubbel voorzichtig zijn bij het trekken onzer conclusiés. De eene heeft er

belang bij de kosten van een doktersbezoek zoo laag mogelijk op te geven, de andere weer schiet met spek. Naar beide kanten wordt dikwijls sterk overdreven. Wanneer wij er echter op bedacht zijn, „Wahrheit und Dichtung" te onderscheiden, kunnen we ons wel eenig begrip vormen van het doktershonorarium in vroegere eeuwen. Zoo lezen wij in „Veelderhande Geneuchlicke dichten/ Tafelspelen ende Refereynen" uit het jaar 1600: „Die wat quaets heeft van siecte oft zeericheyt/ ende „laet daer niet toe sien noch helpen/ van angst dattet „hem twee oft drie stuyvers kosten soude/ ende laeten „'t verargeren/ dattet namaels niet te helpen en is/ ende „vermeesteren al haer goedt ende moeten sy noch in „'t Gasthuys sterven". In „Schijnhailigh" van P. Czn. Hooft (1617) maakt de dokter de volgende berekening: „Een schelling voor de consultacy, al seg ick het self, en vijf stuivers voor 't venijn: *facit*, laet sien, vijf en ses is twaelf, al seg ick het self, ick schelje met een paer schelling quyt". De vergissing in de optelling ($6 + 5 = 12$), die de dokter maakt, is eene bijkomstigheid, die ons hier op het oogenblik minder interesseert. De apothekersvrouw in „Deughden-Spoor" van P. Baardt (1634) weet tijdens de afwezigheid van haar man wel op de zaken te passen, en de zieken te helpen: „Woudt „ghij daerom naer een Doctoor toegaan, drie stuyvers „geven voor de Pis? ses voor d'ordinantie, ende noch „veertien voor de Consulatie? ick sal u dit wel beter „claren". Uit „Koeckoecx-Zangh" kunnen wij leeren, wat in 1677 voor goedkoop practizeeren gold. Daar lezen we van „het goetkoop visiteeren, als Doctor Veen „en Kina, voor een schelling contant en acht stuyvers „op Nieuwjaar".

Wij mogen dus wel aannemen, dat in de 17de eeuw de visite in de gewone praktijk met stuivers betaald werd. Hier tegenover stond echter reeds van af de oudste tijden eene „praxis aurea". In een „Factie oft

Spel, enz.", van PEETER DE HERPENER uit het jaar 1556 wordt Doctoor Slappen Troost voor de behandeling van den krijgsgod Mars met „goeden daelders" betaald. Maar Mars behoorde natuurlijk tot de fijnste clientèle. De geneesheer in het zesde der „Zeven Spelen van die Wercken der Bermhertigheyd" verklapt ons:

„En na die sieckte van den rijcken/ is alle mijn begeeren
„Want die laetet hem so lief costen hondert pont
„Als maer thiene/ om die sieckte te weeren;
„Want een cleyn sieckte/ gaet den rijcken seer deeren."

Dit waren echter buitenkansjes; de dokter zegt het immers zelf zoo aardig: „Daar vallen die hasaerdekens". Hippocrates in „Reden-vreucht" (1603) ontvangt — dat spreekt vanzelf — een loon, evenredig aan zijn beroemdheid:

„Thien Talenten silvers sullen wij u tellen terstont:
„Jae meer/ soo veel ghij selve sult begheeren:
„Met giften/ goud/ en lof/ sullen wij u rijcklijck ver-
[eeren."

Deze vergoeding is voor Hippocrates nog niets bijzonders:

„Had ick willen rijckdom soecken met sommen/" zegt hij,
„Ick ware tot u om thien Talenten niet ghecommen."

Artaxerxes, zoo verhaalt hij verder, had hem zelfs provinciën en steden aangeboden, als hij diens volk had willen komen genezen.

„Domine Johannīs" in de klucht, die zijn naam draagt (1643), deelt ons mede: „'k Ontfangh van een patiënt wel dickels vier realen".

Als in „De Gelijke Tweelingen" (1670) Dokter Polife-

mus voor zijne bemoeiingen een dubbelen rozenobel ontvangt, is hij niet erg tevreden: „Wel, ik laat' er mij „mee genoegen, buurvrouw; want ik doe veel om uwent „wil; maar 'k heb meer an vizieten verzuimd". Die zelfde welwillendheid uit oude vriendschap treffen wij aan in „Besweering van den Disperaten Antwerpsen Courantier" van J. C. WEYERMAN (1707). Op de vraag: „Wat moet mijn Heer hebben?" is het antwoord van Dr. Ab Ulula: „Uyt ouwe kennis een halve souverijn". Hij ziet echter, dat er nog een ducaat in de beurs is, en vervolgt dan: „Lang hier dat geld. — Wacht, ik sal nog yts schrijven". In het blijspel „Philipijn Mr. Koppelaar" van A. ALEWIJN (1707) krijgt „dokter" Christiaan een goudstuk plus nog twee rijksdaalders voor een middeltje, waardoor Hillegond binnen het jaar een flinken zoon zal hebben.

Wij mogen niet van het doktershonorarium afstappen, alvorens nog eenige woorden te wijden aan de ziekenfondspraktijk, en wat ons de tooneelliteratuur daaromtrent leert. Had de dokter in vroeger eeuwen ziekenfondspraktijk? Dat wil zeggen, werden zijne diensten ook uit kassen van vereenigingen betaald? Er bestaan een groot aantal oude keuren en ordonnantiën van gilden en weduwen- en weezenfondsen, die o. a. ten doel hadden, elkaar bij ziekte geldelijk te ondersteunen. Men kan er b.v. verscheidene vinden in „Bouwstoffen voor de Geschiedenis van de Levensverzekeringen en Lijfrenten in Nederland, bijeengebracht en bewerkt door de Directie van de Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente, gevestigd te Amsterdam" (1897). In die keuren en ordonnantiën nu zijn wel bepalingen opgenomen, die voorschrijven, dat de deelnemers bij hun intreden in de „bos" door een dokter gekeurd moesten worden, maar nergens vindt men iets over bepaalde *ziekenbehandeling op kosten der „bos"*. Ook in „Het Ver-

leden in Herinnering gebracht bij het Vijf en Twintig Jarig Bestaan van het Algemeen Ziekenfonds voor Amsterdam" door D. VERLOOP, dat wij in het archief dier vereeniging vonden, en waarin heel kort de geschiedenis van het ziekenfondswezen wordt behandeld, is daaromtrent niets medegedeeld. Alleen stooten wij op bladzijde 23 van dit boekje op eene aanhaling, waarvan ons, helaas, de bron niet wordt aangegeven, maar waarin wij lezen, dat de oude gilde-bussen o. a. bestemd waren, om „medecijne ofte hulpe" te verschaffen. De oudste geschiedenis van het ziekenfondswezen is in de literatuur zeer stiefmoederlijk behandeld. Gewoonlijk gaan de schrijvers niet verder terug dan het begin der 19de eeuw. Met te meer recht zullen wij daarom hier wat langer stilstaan bij twee kluchten, die geen jaartal dragen, maar waarschijnlijk omstreeks 1750 zijn ontstaan, en die op dit gebied merkwaardige bijzonderheden bevatten.

Titelvignet van „Doctors Goudbeurs".

Zij heeten „Doctors Goudbeurs of Weduwen Societeit" en „Doctors Goudbeurs of Weduwen-Societeit in Onrust". In de voorrede van het laatste wordt nog een derde stukje aangekondigd; maar dit schijnt niet uitgekomen te zijn of zoek geraakt. Het is althans nergens te vinden. Deze twee kluchten dan zijn geschreven onder de zinspreuk: „Tuta inter Latrones" of „Veilig onder Moordenaars", welke spreuk op het titelblad voorkomt als randschrift van een vignet, dat overeenkomt met de beschrijving van het wapen der oude kerk te Moordrecht,

zooals wij die in het Aardrijkskundig Woordenboek van A. J. VAN DER AA vinden. Dit vignet is op bladzijde 137 afgebeeld. Het stelt eene vrouw voor, omringd door drie mannen met uitgetrokken zwaarden. Deze drie mannen zijn, — dat blijkt uit de voorrede —, de dokter, de chirurgijn en de apotheker, „het gedugte Driemanschap", die elkaar in de Societeiten „den bal toewerpen, en speelen, kip, ik heb je!" Het doel van den schrijver was: „een tooneelstukje te voorschijn te doen treden, „waarin wij denken, het doelwit van zodanige Genees- „heeren, die zig toeleggen om zig behendig te verrijken „met het zweet en bloed van ligt gelovige luiden, die „zig door de termen van een schoonscheinend Reglement „laten bedotten, volmaakt ontdekt te hebben". Alleen die Weduwen- en Weezen-societeiten, waar „geen Doctor, nog Chirurgijn, nog Apothecar op het Tooneel verscheinen" kunnen genade vinden in de oogen van dezen auteur. Ook toen was dus de machtskwestie in het bestuur reeds de groote steen des aanstoots. Dit is het echter niet alleen, wat ons in de twee kluchten belang inboezemt. De groote merkwaardigheid van deze, uit litterair oogpunt overigens onbeteekenende, stukjes, ligt hierin, dat er duidelijk uit blijkt, dat uit de kassen van die societeiten of bussen de dokters en chirurgijns voor de geneeskundige hulp aan de leden werden gehonoreerd. Mocht men bij doorlezing van het eerste deeltje nog in het onzekere blijven, het tweede laat op dat punt geen twijfel meer over.

Geertrui, een lid van de „bos", sukkelt met een dikke knie. Tegenover de buurvrouwen, Lijsje en Jannetje, beklaagt ze zich over de behandeling van den chirurgijn, Meester Bernard. Hij blijft maar loopen en verbinden, doch er valt geen verbetering te bespeuren. Juist komt de chirurgijn binnen, en wordt door Geertrui allesbehalve vriendelijk ontvangen. Hij wil daarom zoo spoedig mogelijk weer weg, maar aan de deur ontmoet hij den

man van Geertrui, die op nieuw begint uittevaren, en dreigt, bij het bestuur der societeit een klacht te zullen indienen. Dit gebeurt dan ook in het derde bedrijf, waar wij het bestuur van de weduwen- en weezensocieteit vergaderd vinden. De stemming der vergadering is over het algemeen niet ten gunste van Meester Bernard. Een der directeuren, Archibald, wil hem een gevoelige straf toedienen, want:

„Dat hij onkundig is, blijkt immers aan de knie,
„En bovendien schrijft hij voor twee visieten drie;
„De societeit kan dus niet langer staande blijven."

Een andere directeur, Everhard, eischt de onmiddellijke afzetting van den chirurgijn, „die het Genootschap knelt en uitzuigt als een spin". Doctor Diaforus is ook tegen hem gekant. Bovendien is er een rekwest ingekomen van een groot aantal leden, die eveneens het ontslag van Meester Bernard verlangen. Deze tracht zich te verdedigen, maar tevergeefs. Zijn vonnis wordt geveld, en hij verlaat de vergadering. Nauwelijks zijn de heeren weer onder elkaar, of ook Doctor Diaforus krijgt een gevoelige waarschuwing. De directeur, Archibald, neemt hem onder handen over zijne „oproerigheid", die voortdurend tweespalt zaait, over zijne neiging, om overal zijn neus in te steken, en over zijne onhebbelijkheid, om alles, „wat wij hier in vrijheid t' zamen spreken, aan de klokreep te hangen". Diaforus belooft, zich te zullen beteren, maar intusschen wordt op voorstel van den directeur, Everard, — vermoedelijk tevens penningmeester — besloten, hem voortaan een vast inkomen te geven:

„En om ons langer niet ondragelijk te knellen
„Met lasten, zal men u op jaarlijksche inkomst stellen."

Uit een en ander blijkt dus, dat reeds in dien tijd

— omstreeks 1750 — de dokters en chirurgijns uit de kas der Weduwen- en Weezenbussen werden betaald voor ziekenbehandeling, dat die behandeling aanleiding tot klachten gaf, dat op den duur de honoreering per verrichting voor de kas te bezwaarlijk werd, en daarom tot het abonnementssysteem werd overgegaan. Is het niet, of wij de allerjongste strijdvragen van sociaal-medischen aard hier reeds ontmoeten?

Ten slotte nog deze vraag. Waarom vinden wij van deze honoreering der dokters en chirurgijns niets vermeld in de reglementen dezer societeiten? Moeten wij de verklaring hiervan wellicht zoeken in het slot van het tweede der hier besproken tooneelstukjes? Daar wordt gesproken van „het Aanteekenboek, waarin eenige verborgen Artikelen geschreven zijn". Een zekere Jan komt zich aanmelden als lid. Om toegelaten te worden moet hij het reglement onderteekenen. Jan verkiest dit echter niet te doen, als hij niet tevens inzage krijgt van die „verborgen Artikelen". Daar willen de heeren niet van hooren, en Jan wordt dan maar geen lid. Bevatten deze artikelen misschien de bepalingen, die wij in het officiëele reglement vergeefs zoeken?

COLLEGA'S EN CONCURRENTEN.

In dit hoofdstuk wordt de verhouding tusschen de dokters zelve en die van de dokters tot hun niet bevoegde mededingers besproken. De naijver en oneenigheid tusschen geneesheeren onderling is van ouds een gezocht thema voor het theater geweest. In de tooneelliteratuur van alle tijden vinden wij deze zwakheid der dokters geparodiëerd. Reeds in „Medecijn der Zielen" van COORNHERT nemen de dokterstwisten, zooals wij hieronder zien zullen, een bloedigen vorm aan. In de 17de eeuw komt het wel niet meer tot formeele gevechten, maar het gekrakeel en de scheldpartijen blijven vinnig. Ook hier denken wij weer onmiddellijk aan MOLIÈRE, die deze hebbelijkheid der geneesheeren zoo raak heeft geteekend. Hij was echter de eerste niet, en lang voor hem deed men er de schouwburgbezoekers om lachen. Wanneer op het tooneel twee geneesheeren elkaar ontmoeten, of de eene dokter over den anderen praat, komt meestal aanstonds de vijandigheid voor den dag.

Het lijkt wel, of de medische faculteit hierin boven de andere uitmunt. Prof. G. VAN RIJNBERK [1]) tracht dit aldus te verklaren: „Dat er zelden twee dokters het „over iets eens zijn, komt daarvan, dat nu eenmaal de „geest van tegenspraak en verzet een hoofdeigenschap „is van intelligente en gestudeerde menschen: alleen

[1]) Zie Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, 1 Sept. 1917, blz. 757.

„uit de schaapskooi klinkt een liefelijk eenstemmig ge-
„blaat ons tegen: ..... En nu zijn de voorwerpen van
„onze studie: *levende* menschen en dieren en de meestal
„*levende* ziektenverwekkers in hun duizend- en nog eens
„duizendvoudige veelvuldigheid van verschijning en uiting
„bijna altijd zoo ingewikkeld, dat zij honderd opvattin-
„gen en haar tegengestelden toelaten".

Er is intusschen nog iets anders. Bij de beoordeeling van dit verschijnsel mogen wij namelijk niet uit het oog verliezen, dat de geneesheeren meer dan andere geleerden aan den weg timmerden, en daardoor hunne onderlinge verhouding spoediger aan het licht kwam. Wanneer wij b.v. de theologische disputen uit vroegere eeuwen doorlezen, dan vinden wij ook daarin de hevigste persoonlijke aantijgingen en verwijten. Bij andere categorieën van wetenschappelijke mannen waren de polemieken eveneens niet altijd van vriendschappelijken aard. Men leze maar eens, wat Mr. J. VAN SCHEVICHAVEN in „Van Leven en Sterven, Het Verleden en Heden der Levensverzekering" (1896) ons mededeelt omtrent de onderlinge verhouding der mathematici: „Bij het vele voortreffelijks, dat deze
„mannen leverden, is er echter één zaak, die ons, vooral
„in de vorige eeuw, frappeeren moet, en wel deze, dat
„die geleerde Heeren voortdurend onder elkander op de
„heftigste wijze over hoop lagen. Het is vermakelijk,
„hen in de deftige schrijftaal van dien tijd elkander
„de grootste lieflijkheden naar het hoofd te zien slin-
„geren, en over meeningsverschillen op wetenschappelijke
„punten te zien schrijven, alsof de een den ander onver-
„geeflijke beleedigingen had toegevoegd". Deze twisten bleven echter meer in de studeerkamer, en werden door de massa niet opgemerkt, terwijl de strijdvragen der dokters veelal in het openbaar, dikwijls zelfs aan het ziekbed werden uitgevochten. Wilde daarom iemand de spreekwoordelijke oneenigheid onder de geleerden op het tooneel belachelijk maken, dan koos hij daarvoor

geneesheeren. Van hen kon het publiek dat ruziemaken beter gelooven, omdat het er ook in het dagelijksch leven dikwijls getuige van was. Zoo maakte COORNHERT in „Aertzenij der Sielen" en „Medecijn der Zielen" van zijn theologen geneesheeren. In het kluchtspel van

Scène uit „De Wiskunstenaars" van P. LANGENDIJK.
Naar een Schilderij van CORNS. TROOST. (Mauritshuis 's-Gravenhage.)

P. LANGENDIJK, „De Wiskunstenaars of 't Gevluchte Juffertje" wordt de theorie van Copernicus over den loop van maan en aarde ten opzichte der zon het onderwerp van een vinnigen strijd tusschen twee dokters. Hun medische kennis komt in het heele stuk niet ter sprake. Toch wilde de schrijver bepaald geneesheeren opvoeren.

Dat blijkt daaruit, dat hij de „doctors" meermalen „dokters" noemt, maar vooral uit den naam van één hunner n.m.l. „Dokter Urinaal". Waarom nam LANGENDIJK hier geen wiskundigen in overeenstemming met den titel van zijn stuk? De mathesis had zich toch in zijn tijd reeds voldoende gedifferentieerd, en hare eigen beoefenaars gekregen, die — wij hoorden het zoo juist van Mr. VAN SCHEVICHAVEN — ook wel stof leverden voor eene persiflage op de oneenigheid der geleerden. Mag men dan hieruit niet het besluit trekken, dat LANGENDIJK met opzet voor deze rollen aan de dienaren van Aesculaap den voorkeur gaf, omdat hun gekrakeel voor de schouwburgbezoekers het meest aannemelijk was? Maar kregen van den anderen kant de geneesheeren zoodoende niet veel op hun rekening, waaraan zij eigenlijk geen schuld hadden?

Laten wij thans hier en daar een greep doen uit den grooten voorraad doktersruzies, die de oudere tooneelliteratuur ons verschaft. De naijver der medici uit zich op de eerste plaats in het afkeuren door den een van wat de ander heeft voorgeschreven. Reeds in de tragedie van „Die Coopman" hooren we den hemelschen arts, Cosmas, bij het onderzoek der urine van den zieken koopman opmerken: „O eeuwige Godt, wat sie ick hier? Segghet mij doch, Hebt ghij niet „cortlyck een Dranck inghenomen?"

Coopman: „Jae ick."

Cosmas: „Deselve heeft u ghewisse seer bedrogen/ ende heeft u voor Medicijn/ Fenijn inghegheven."

Het spreekt van zelf, dat de dokter niet goed te spreken is, wanneer hij aan het ziekbed een collega ontmoet, dien men achter zijn rug om heeft laten halen. De dokter in „Medecijn der Zielen" van COORNHERT was hierover „heel t'onvreden", „want hij ginck voor hem heen/ fier en hovaerdig". Het duurt dan ook niet lang, of hij wordt nijdig „als een losspringende beer aan een zeel", en vaart tegen zijn onderkruiper uit:

„Scheldende den ander voor ongheleerde Beest/
„Een onschamel schelm/ een verleydenden geest/
„Een verwoeden Hont, een hovaerdighe geck/
„Een calumnieerder/ een onwaerdighe dreck.
„— — — — — — — — — — — — — — —
„En is al vloeckende toornigh van daer gegaen!"

Op bladzijde 67 hoorden wij Doctoor Pancratius uit „Liefdens-Behendicheyt" niet zonder zelfvoldoening vertellen, hoe hij Doctoor Pamputchi van het ziekbed had „weggedisputeerd".

In „Medecijn der Zielen" lezen wij later nog dit oordeel over de geneesheeren:

„Elck roemt zich een Leytsman/ ende Siender te zijn,
„Elck scheldt d'ander blindt en zijn recepte fenijn"/

In de samenspraak „Aertzenij der Sielen", eveneens van COORNHERT, meent elk der aanwezige dokters de ware zalf te hebben, om den zieke te genezen. Ieder haalt een doos voor den dag, en nu ontstaat een hevige twist over de deugdelijkheid der verschillende zalven. Dat gaat zoover, dat de geneesheeren handgemeen worden. Magister noster slaat zelfs Dokter Luther op den mond, trekt een „opsteker" [1]) uit, en, „half ontzind van ijver" verwondt hij alle dokters, die rond het ziekbed staan. „Hier was groote moeyten eermense conde ge„scheyden. De patiënt verwonderde sich dat sij willende „met haer salven zijn wonden te ghenesen/ malcanderen „selfs wonden ende der salvens behoeftigh maecken." Ook de broeder van den zieke begrijpt het niet, en komt niet zonder ironie tusschen beiden. „Dit sach des „Crancken broeder Eumenis met hertsweren ongaerne „aen/ ende..... beghon overluyt te spreken/ metter-

[1]) = mes.

„hand te wincken ende om gehoor te bidden/ 't welck „hij naeuwelyck ten laetsten vercreghen hebbende/ dese „seyde met ernstighen ghelaete alsoo: „„Dat ghij mijn „„Heeren al 't samen mijns broeders gesontheyt met „„herten meynen ende benerstigen/ betoont u luyder „„vurigen ijver in woorden ende wercken; maer dat „„ghij in geen stucken al t'samen overeencomen condij „„self al t'samen lichtelijck mercken: Soo condij mede „„wat ghevaerlijckheydt ende noodt sulcke uwe on- „„eenicheydt mijnen crancken broeder is dreyghende..... „„Soo behoort hij oock/ na u alder belijden selve geen „„van u alder recepten inne te nemen, oft u salven te „„gebruycken/ soo langhe ghij onderlinghe selve niet „„en zijt vereenight/ ende seker te wachten tot dat die „„lieve vrede u alder hatelijcke twisten wech neemt/ is „„soo verde te hopen dat te vreesen staet/ dat de „„haestighe doodt hem eer in zijn onverstant ende „„cranckheyt wech soude nemen.""

De „toegemaeckte" dokters in „Pest-Spieghel" van ZACH. HEINS toonen ons reeds, dat bij het mislukken der behandeling de eene geneesheer graag de schuld op den anderen werpt:

Dr. Vernuftich Bedrijf: „Sij zijn al om lijf
„O Domine Dottoor."
Dr. Geleerde Meyning: „Ghij vermoordent Wijf
„O Domine Bottoor."
Dr. V. B. „Uwen dranck was te stijf,
„Sij zijn al om lijf."
Dr. G. M. „Te sterck u corisijf
„Ghij vermoordent wijf."
Dr. V. B. „Wat batet ghekijf?"

In de zedeprint „Een Onwetend Medecijn" van C. HUIJGENS zegt de dokter het heel voorzichtig en fijntjes: „Sij weten 't all' niet all".

Hoe weinig de geneesheeren elkaar een succesje gunnen, laat Doctoor Pancratius in „Liefdens Behendicheyt" ons hooren in de volgende overweging: „Och hoe sal „doctoor Pamputchi (om de waerheyt te segghen) op „sien en mij vreesen, als hij hoort dat ick met sulck „een aerdighe recepta (om de waerheyt te seggen) juf„frouw Cornely heb ghenesen: mij dunckt dat ick het „sien: mij dunckt hij sterft van spijt; jae het is wonder „dat hij sijn selven de keil niet af en bijt".

Als in „Krispijn Medecijn" van P. DA LA CROIX Doctor Mirobolan eene sectie zal verrichten, en daarbij verscheidene collegas heeft uitgenoodigd, zoekt hij in zijne woning het vertrek uit, waar men van buiten de heeren niet zoo gemakkelijk kan hooren, en zegt dan tot Katrijn, zijne dienstmeid:

„Het roepen kan men hier zo licht'lijk niet verstaan,
„Als wel in de and're zaal, van die hier disputeeren.
„Daar zijnder onder die zoo luid argumenteeren."
Katrijn: „Maar waar komt dat toch bij, dat Docters [algemeen,
„Zoo veel verscheelen, en nooit komen overeen,
„Of zijn 't al raadzelen, die licht'lijk konnen missen?"
Dr. Mirobolan: „Daar zijn veel zaaken daar men enkeld [moet na gissen.
„'t Schort aan de midd'len tot genezing nimmermeer."
Katrijn: „Zoo schort het dan maar aan de dokters, [ja mijn Heer."

Dr. Mirobolan bemerkt nu, dat het gesprek een gevaarlijke wending neemt, en wil er maar liever over zwijgen:

„Dat kon wel waar zijn; maar het zou mij gansch [niet voegen,
„In deeze zaak, Katrijn, u vorder te genoegen."

Jan Jaspersen doet in „Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans", het blijspel van TH. ASSELIJN, het verhaal van twee geneesheeren, die het niet over de aderlating van een zieke eens waren:

„En om er onzekerheid wat klaarder ten toon te stellen,
[zo men geloofwaardige luiden geloven mach,
„Zo ist gebeurt, Roeland Freerikse, dat twee vermaarde
[Docters op een plaats waren, daar de Man
[gevaarlijk krank lag,
„Daar van den eenen verstond dat men hem voort moest
[laaten, en dan was hij behouwen.
„En den anderen weer, dat, zo hij gelaten wierd, hij
[daadlijk moest sterven, en dat het de vrienden
[eeuwig zou rouwen;
„Wat stond hier in te doen? echter die de lating verstond
[dreef boven, en den anderen nam de wijk,
„Maar zo haast en was de lating niet geschied, of de
[patiënt was een lijk;
„Hier stond men toen en keek, elk beklaagde zich over
[dit advijs, en men deed niet als zugten,
[kermen en treuren;
„Men Heer de Docter stond verbaast, hij bekende, dat
[er een subtile toeval moest bij gekomen zijn, dien
[hij niet had konnen bespeuren.
„Wat dunkje, zou men aan die luiden zijn lijf noch
[vertrouwen?"

In „de Wiskunstenaars of 't Gevluchte Juffertje" van LANGENDIJK scheldt Dokter Raasbollius zijn collega, Dokter Urinaal, aldus uit:

„Gij zijt een botterik! Wat zoudt gij disputeeren!
„Gij zijt een ezel, slegs vercierd met dokters kleeren!
„Deze idioot beeldt zich al wondere zaken in!
„Maar'k zwijg, ik weet niet wat ik met den zot begin."

Wie graag eens ten volle wil genieten van de liefelijkheden, die de geneesheeren en chirurgijns elkaar in de 17de eeuw naar het hoofd slingerden, leze het bundeltje twistgeschriften, in 1677 naar aanleiding der kwestie tusschen Dr. VAN DORTMONT en Mr. BOECKELMAN ontstaan. Verscheidene van die geschriftjes hebben den vorm van samenspraken of tooneelstukjes. Om eenig idée te geven van de hartelijkheid, waarmede de heeren elkaar bejegenden, zullen wij hier een proefje aanhalen uit een dier stukjes, n.m.l. uit „Koeckoecx-Zangh". Mr. BOECKELMAN had, naar het schijnt, „eerst met de mont Dr. DORTMONTS onwetendheid overal aan zijn bekende voorgedragen", daarna „Dr. DORTMONTS onkunde in zijn boekje aan alle de wereld beschreven", en ten laatste „in alle geselschappen en maaltijden Dr. DORTMONT voor eenen Geck en Bok uitgekreten". Van zijn kant had Dr. DORTMONT zich echter ook niet onbetuigd gelaten. Men hoore, hoe hij wraak nam: „Zo heeft Dr. DORTMONT gedaan, als „een eerlijk Doctor betaamt, dat hij BOECKELMAN in zijn „brief als een plompe Idioot versmaat, en als een vuil„bek veracht heeft, die niet weerdig was een genereus „Doctor zijn schoenen uit te trekken, want een chirurgijn „maar een dienaar van een Doctor is, volgens het zeg„gen van den ouden Doctor KOSTER". De Doctor in dit werkje kan maar niet begrijpen, dat de geneesheeren toch niet wijzer zijn. Waarom doen ze niet als de Advocaten? „Maar ik kan ook niet verstaan" zegt hij, „hoe „dat de Doctoren om zulke onnozele Vent niet alleen „de waarheid tegen spreeken, maar een vijandelijke haat „tegens elkanderen voeden, dat d'een d'andere partije „niet meer groeten wil. De Advocaten zijn betere borsten, „die kijven tegens een, dat het roockt, en als sij vande „Ballie komen, is Frère Compaignon, een pijpje".

Minder bekend dan deze twistschriften is misschien, dat ongeveer een eeuw later dezelfde manier van strijdvoeren onder de geneesheeren nog niet geheel in onbruik

was geraakt. De klucht „Aristophanis Senatus Consultum", door JELLE FOPPEMA te Franeker in 1761 gemaakt, dankt ook haar ontstaan aan een doktersruzie. De Professoren DE LILLE en WINTER hadden in de Leeuwarder Courant van 14 Nov. 1761 een ingezonden stuk geplaatst over eene verwonding der arteria ulnaris, door hen met een chirurgijn behandeld. Naar aanleiding daarvan gaf Dr. TAECKE JELLEMA te Sloten een brief uit, waarin hij betoogde, dat het op de eerste plaats voor professoren niet te pas kwam, zulke zaken in een courant te behandelen, en dat overigens de behandeling zelf lang niet onberispelijk was. De hierboven bedoelde klucht brengt ons in eene vergadering van den raad der Professoren, waar aan de orde wordt gesteld de aanklacht door DE LILLE en WINTER tegen Dr. JELLEMA ingediend. De handelwijze van den laatste vindt, wel is waar, algemeene afkeuring; maar den aanklagers wordt ten slotte toch de raad gegeven, de zaak verder te laten rusten. Deze zijn daarmede echter niet tevreden, loopen kwaad van de vergadering weg, en besluiten, dan maar weer een „advertissement" in de courant te plaatsen.

Laten wij ten slotte hier nog bijvoegen de waarschuwing van PETRUS BAARDT, zelf medicus, in zijn „Deughden-Spoor", waar hij verklaart, hoe het komt, dat de vrijbuiters op het gebied der geneeskunde ook door de grooteren der aarde dikwijls eerder worden geraadpleegd dan „een fidel ende wel-ervaren Medicus". „Doch, mijns bedunckens," zoo zegt hij, „is dese mis-slagh nergens uyt „ontstaen dan alleen uyt Jalousye, Pracht ende Waen „van Wetenschap sodaniger Medecijns, die alletoos nemen, „'t gene door haer-lieden niet werdt verricht, is heel „qualijcken gedaen, dusdanich coomtet bij, dat men „dickwijls de Gesontheijdt soeckt, in de Potten daer de „Doot-pillen leggen, dat men de Mage voor de Milte „meestert; dat men de Meere-mijg voor Jufferen-pis „besiet; dat mẹn een seere Knie voor een ongesonde

„Long aen-siet: Item, uyt een vercolde Lever can weten,
„hoe de Puls gaet; summa, so lange de Werelt staet, sal dese
„*Procathedria,* so onder de Medecijns, als onder de *Noster*
„*Magisters,* geen eynde nemen, *& inde illae Lacrimae.*
„Vaert wel dan en blijft gesont, so ben je den Dans
„ontsprongen."

Het is wel jammer, dat zoowel in „Fielebout of de Dokter tegen Dank" door de leden van „Nil Volentibus Arduum", als in „De Liefden Doctor" door A. LEEUW naar „L'Amour Médecin" bewerkt, de vermakelijke scène uit MOLIÈRE's blijspel, waar de oude dokter de jonge collega's vermaant tot verdraagzaamheid, is uitgevallen. Het ware anders wel interessant geweest, eens te hooren, hoe zij het volgende versje van MOLIÈRE zouden hebben „genationaliseerd".

„Laissons ces contrarietés
„Et demeurons ce que nous sommes.
„N'apprêtons point a rire aux hommes
„En nous disant nos vérités."

Wij hebben in de oudere Nederlandsche tooneelliteratuur maar zelden gelegenheid, de dokters in vriendschappelijke verhouding tegenover elkaar te zien. De staaltjes van collegialiteit zijn heel zeldzaam. Op bladzijde 47 haalden wij reeds als groote bijzonderheid aan, dat Doctor Ceremonis in de „Twee Tragi-comoediën van Apollonius van Tyro en Tarsia", door PIETER BOR CHRZ., heel edelmoedig aan den koning verklaart, dat niet hij zelf, maar zijn discipel de prinses had genezen.

Slechts zeer enkele „consulten" — „gemeene visites" worden ze in „De Gelijke Tweelingen" genoemd — verloopen op vreedzame wijze. In „Coli Compas of de Klucht van Jan Trijntiens en Duyfie" is de verhouding tusschen dokter Jan Trijntjens en dokter Frans zeer collegiaal;

maar hier was de laatste in „consult" geroepen bij de vrouw van den eerste, en hadden ze beiden moeite genoeg, om hunne figuur te redden tegenover de vroedvrouw, die a prima vista zwangerschap diagnostiseerde, waar zij Duyfie's kwaal voor koliek hielden. Ook in „Krispijn Medecijn" wil „dokter" Krispijn geen tegenwerping maken op Dr. Mirobolan's uitspraak:

„'k Zal 't mij wel wachten; want gij weet dat wij Doctoren
„Elkanders glory niet verminderen."

Die al te groote collegialiteit kan dikwijls ten nadeele van den patiënt zijn, zegt Dr. Mirobolan:

„Niet een beet.
„Spreek maar vrijmoedig uit; want hoor Heer, dat gij ['t weet,
„Ik ben niet van die geen die opstinaat, hovaerdig,
„Mijn zin volg, en verwerp een anders als onwaerdig,
„Al zou de zieke daardoor sterven, spreek, ik hoor."

Over de vraag, of een oude of jonge dokter het meeste vertrouwen verdient, wordt heel verschillend geoordeeld. C. Huijgens in zijn reeds vaak genoemde zedeprint houdt het meer met den ouden dan met den jongen, die zijn kunsten gaat vertoonen:

„Soo haest hem 't knevel-spits komt luysteren [1]) in de ooren
„Dat Leidens laffe les sijn langh-bewandelt hooren
„Niet langer waerd en is.
Het domme geluk dient hem dikwijls, en:
„Slaet sloten voor hem op daer grijs ervarentheit
„Geen grijpen, geen besien, geen dencken naer en heit.
„Dat kan het lecker niew, en vreemdigheits verkleeden.

[1]) = Fluisteren.

„De spijs en is maer een, niet meer en is 't bereeden;
„Maer niewe Schotelen ontsteken niew' begeert,
„En onder Heiligen zijn d'oude minst geeert."

In „Liefdens Behendicheyt" zegt Doctoor Pancratius: „*Pythagoras in questionibus* seyt, en ick hebt (om de „waerheyt te seggen) elders oock gelesen, *quod novus „medicus novum cemiterium* soude wesen: *sed ego habio „annis & experientiam in medicina. Hoc dico propter doc- „torem Pamputchi qui est novus.*"

Dr. S. Van Rusting geeft daarentegen in „Poespasje" (1698) den raad:

„Indien ge een Medecijn behoeft, ziet na zijn jaren
„Niet, bokken hebben ook een baart, ja grijze haren:
„Maar zoekt ervarentheit, en reden, deeze in een
„Perzoon; en dan zo hebt ge een gawert zo ik meen."

Eene uitvoerige discussie over dit onderwerp ontspint zich in „Medecijn der Zielen" van Coornhert tusschen de allegorische personages, „Natuerlijck Licht" en „Verkeert Oordeel". De eerste wil bij den zieke „een oud versocht Doctoor" halen, de ander „een melckmuyl, een jong Kalf". Verkeert Oordeel is het eerst aan 't woord:

„Wat heeft den raet (sprack hij) van dees versufte tolpen
„Den mensch doch tot nu toe gebaet of geholpen?
„— — — — — — — — — — — — — — — —
„Mooghdy lochenen dat die versleten solen/
„De versufte grijsaerts in veel saken doolen?"

Natuerlijck Licht:

„Sijn de jonge gants vrij van 't dolen onmenselijc?"

Verkeert Oordeel:

„Sijn zij niet vlijtiger in 't helpen wenschelijc/
„Omme te bekomen een name ghepresen?"

Natuerlijck Licht:

„D'oude sijn versochter om krancken te genesen/
„Of waren dees voormaels niet vlijtigh en jong?"

Thans mengt zich ook „Nieugierigheyt" in het gesprek, en zegt, als volgt, zijn oordeel:

„Seker Natuerlijck Licht/ ghij moet wel belijden
„Dat de nieuwe Meesters veel geleerder spreken
„Van de conste dan d'oude/ want dits claer gebleken/
„Nu clappen zij sulcx niet gelijck Papegaeyen/
„Maer verstaen de woorden . . . . .
„Oock heeft der jonger raet bij elck te meer jonste/
„Omdat haer Recepten so soet sijn van smake/
„En sachter van werckinghe/ die valt met gemake.
„Der ouden sijn bitter van smaeck/ strengh in 't wercken."

Laten wij deze beschouwingen over de verstandhouding der geneesheeren onderling besluiten met de woorden van Doctor Hippocrates in „Reden-vreucht", waarmede deze de praktijk aan zijn plaatsvervanger, Dionysius, overdraagt. Hoe oud dit schooldrama van Venator ook zij, de hierbedoelde speech van Hippocrates zou nog voor hedendaagsch model kunnen dienen.

„Ick wil/ dat ghij in mijn Vaderlandt
„Sult blijven/ tot dat ick wedercome aan strandt:
„Op dat ghij voor de Stadt/ en mijne saken mocht
[houden
„Sorgh/ want dit geern alle Burghers wouden.
„Want alhoewel voorspoedelijck het Jaer
„Aencomt/ soo moet men nochtans nemen waer/
„Om alle sieckte bij tijds te verhoeden:
„Opdat de selve niet verder come te woeden.
„Het Jaer end' de lucht schijnt ghesont te wesen/

„Soo dat ghij niet sult hoeven veel sieckten te
[vresen.
„Nochtans sult ghij daer tot mijn comste vertoeven/
„In mijn huys woonen/ end' alles hebben nae u
[behoeven."

Onder de concurrenten van den dokter heeft van ouds de apotheker eene eerste plaats ingenomen. In een artikel over „Practizeerende Apothekers in de 17de en 18de Eeuw" [1]) zegt Dr. M. A. VAN ANDEL: „Wanneer „wij nader kennis maken met geneeskundige toestanden „in vorige eeuwen, zal ons blijken, dat de dichter gelijk „had, den apotheker zooal niet de eerste, dan toch een „zeer voorname plaats in het gilde der geneeskundige „vrijbuiters toe te kennen". Hij doelt hierbij op het door „hem aangehaalde versje:

„Apthekers, Chirurgijns, Kwakzalvers, Joden, Papen,
„Vroedvrouwen, ieder wil den Doctor na gaan apen."

Ook uit de verschillende keuren, ordonnantiën, requesten en previlegiën, zooals wij die in grooten getale aantreffen in de „Geschiedenis der Pharmacie in Nederland" van W. STOEDER, blijkt, dat de verhouding tusschen apotheker en dokter reeds vroeg nauwkeurige omschrijving van ieders domein eischte. Sinds de scheiding van geneeskunst en artseneibereidkunst, — die, zooals bekend is, vroeger beide in handen der dokters waren, — heeft er tusschen de bedienaren dezer twee kunsten voortdurend wrijving en emulatie bestaan, waarvan wij ook in de tooneelliteratuur de weerspiegeling zien.

Het oudste voorbeeld van die scheiding kunnen wij vinden in een mysteriespel, dat, ofschoon in het Latijn

[1]) Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, Jaargang 1916. Tweede Helft N°. 15.

geschreven, toch hier even mag worden gememoreerd, omdat we zeker weten, dat, het in 1496 te Delft werd opgevoerd. Het eenig overgebleven brokstuk van dit spel, genaamd „Dit is van die Verijsenis te spelen", is juist de rol van den „Physicus". Het blijkt te zijn een kruidkundige, die aan de weenende vrouwen zijn balsem tracht te verkoopen, om het lijk des Heeren te balsemen. Men vindt dezen rol in zijn geheel medegedeeld in de „Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem" [1]) door K. C. Van Berckel. Diens meening, dat deze figuur niet tot de komische elementen gerekend moet worden, is wel voor eenige aanvechting vatbaar. Het marchandeeren over den balsem op dit plechtig-droevige oogenblik moet toch een ietwat kluchtigen indruk gemaakt hebben. Onze „physicus" doet uit de verte denken aan een Joodschen koopman, die te Lourdes rozenkransen en heiligenbeeldjes verkoopt. Een dergelijke figuur zou op het tooneel toch ook wel een komische worden. Ook de naam, dien onze balsemverkooper draagt, heeft een zeer komischen klank. „Physici" toch werden in dien tijd juist de wetenschappelijk gevormde geneesheeren genoemd in tegenstelling tot de „empirici". In dit licht bezien, is voor dezen kruidkundige de titel van „physicus" niet weinig komisch. Op een apotheker lijkt deze balsemverkooper intusschen ook nog niet veel.

Van een eigenlijke apotheek hooren we het eerst gewagen in „Medecijn der Zielen" van Coornhert. Maar gedurende de geheele 17de eeuw vinden wij in de tooneelliteratuur naast den apotheker nog altijd den zelf-dispenseerenden dokter. Dat de verhouding tusschen die twee dikwijls veel te wenschen overliet, is wel verklaarbaar. Hun beider werkkringen grensden te veel aan elkaar, om niet tot conflicten aanleiding te geven. Van den eenen kant staat de apotheker, die het niet kan ver-

[1]) Deel XXVIII, blz. 316 en vlg.

kroppen, dat zijn beroep als minderwaardig wordt beschouwd, die zich zelf gelijk stelt met den geneesheer of hooger dan dezen, die in de doktersadviezen slechts den sleur van een van buiten geleerd lesje ziet, en die, door geld- of eerzucht gedreven, geen weerstand kan bieden aan de verleiding, te gaan grasduinen op het aangrenzend terrein; van den anderen kant de dokter, die op den apotheker uit de hoogte neerzag, die hem het vuile werk liet doen, die, als hij zelf geen medicijnen leverde, toch graag zich met de bereiding ervan bemoeide, en die zich niet ontzag, om bij gelegenheid de schuld van een ongelukje bij zijn zieken aan den apotheker te wijten. Reeds in „Reden-vreucht", het schooldrama uit 1603, waarin overigens, zooals wij vroeger zagen, de geneeskunde en hare beoefenaren in zeer ideëele vormen zijn afgebeeld, is de verhouding tusschen Doctor Hippocrates en zijn „cruyden-soecker", Cratevas, al eenigszins gespannen. Hippocrates wil op zijn reis naar Abdera wat bloemen en kruiden meenemen, en klopt daartoe bij Cratevas aan. Hij krijgt echter geen gehoor. Eerst na herhaaldelijk kloppen komt eindelijk Geert, de meid van Cratevas, voor, en het blijkt nu, dat de „cruyden-soecker" nog slaapt. Deze ontvangt daarvoor van den dokter eene berisping, en gaat dan spoedig op zoek naar het verlangde. Als Cratevas later uit de bosschen terugkomt, beklaagt hij zich over zijn vak:

„Wel moed ben ick van loopen en draven:
„Wat zijn wij Cruyd-soeckers anders/ als arme slaven?
„— — — — — — — — — — — — — — —
„Waert een wet/
„All' daeghs Cruyden te soecken en dus te spoeden/
„Ick soud' mij met een ander werck voeden."

In „Scherpsinnige Characteren" van Richard Verstegen (1619) wordt de apotheker vergeleken met den

wilddrijver van den dokter-jager: „Den Apteker is sijnen weyman/ de drancken zijn de honden/ ende de sieckten de wilde dieren/". In „Deughden-Spoor" van PETRUS BAARDT (1634) is hij nog zoo bescheiden, dat hij den dokter wel voor laat gaan, maar den chirurgijn laat hij daar reeds achter zich:

„Want ick moet bij Doctoren staen,
„Ons chirurgijn die heeft geen haest,
„Hij volcht mij noch wel op het laest,
„Offschoon een Doctor voor mij gaet,
„Dat doet sijn Ring, dat doet sijn Staet."

De „apotheker" Arlequijn in „Arlequijns Fransche Bedrijven van de Keyzer in de Maan" vraagt aan den dokter: „De Pharmaciae is die de ziel van de Medicinae niet?" en zegt verder: „Gelijk als het een vaste Regel „van de Grammatica is, dat de constructie mank gaat, „als het Adjectif in dis-ordre met het Substantif geraakt; „soo loopt ook van gelijken de Medecijn-konst na 't Gast-„huijs, als de Apothekers niet te doen hebben".

In „De Ingebeelde Zieke" van P. DE LA CROIX zijn wij nog een stap verder. „Wij Apothekers staan gelijk met de Doctoren" zegt daar apotheker Bagotijn. Hier had zich dus de evolutie voltrokken, door Dr. JOULIN zoo aardig geteekend in zijn „Causeries du Docteur" met de volgende woorden: „Aussitôt qu'il a pu comprendre „le latin de cuisine de ces bocaux, la tête lui a tourné; „il a été pris du vertige de l'ambition. Lui, qui jadis „se tenait toujours modeste par derrière, il voulut passer „par devant à son tour; foulant aux pieds les traditions „laissées par ses honnêtes aiëux, il se révolta contre son „seigneur et maître et voulut l'absorber à son profit. „D'abord, il hasarda quelques timides observations sur „les ordonnances! puis il osa les discuter! enfin il les „altéra!! De la à capter la confiance des malades, il n'y „avait qu'un pas; ce pas fut franchi".

Zoo was dus de dokter apotheker geworden.

Dat de dokters zich aanmatigden bij de bereiding der medicijnen een oogje in het zeil te houden, zal natuurlijk wel een doorn in het oog der apothekers zijn geweest. Wij hooren Doctoor Panthalion in het Droef-Blij-eyndent-Spel „Tranquilli de Mont" van B. FONTEYN reeds zeggen tot zijn knecht: „Komt gaen wij naer d'Apteeck/ om

Uit „Deughden-Spoor" van PETRUS BAARDT.

sien wat sij daer doen/". In „Deughden-Spoor" beschrijft PETRUS BAARDT ons een tooneeltje uit de apotheek, waar verschillende geneesheeren naar hun medicijnen komen vragen, en uitvaren, omdat de drankjes nog niet zijn bezorgd, of niet goed toebereid [1]). Dat toezicht houden was

[1]) Heeft misschien het nevenstaande plaatje hierop betrekking? Ziet men hier de dokters in de apotheek in gesprek onder het genot van een glas wijn of bier? De Apotheek was immers tegelijkertijd kroeg.

wel noodig, als wij Dr. Ab Ulula in „Besweering van den Disperaten Antwerpsen Courantier" door J. C. WEIJERMAN gelooven mogen. Deze verdedigt zichzelf tegenover den apothekersjongen aldus:

„Was het mijn fout, doen hij niet lang geleen om sijn
[voordeel mijn ordonancy gink dubbleren?
„Waardoor hij helaas? dat onnosele Bagijntje naer d'an-
[dere wereld dee voyageeren.
„Was het mijn fout, doen hij agarici opii inplaats van
[optimi las? ..... enz., enz."
„..... Hij apteeker! ja, gelijk de Duyvel een
[Bessembinder."

Eene in de tooneelliteratuur zelden gehoorde, ofschoon zeer verklaarbare reden tot eene gespannen verhouding tusschen dokter en apotheker leeren wij kennen uit het Blij-Eyndend-Treurspel „Maansuchtigen Brandsticht of Mechelsche Beroerte" (1687). Wanneer hier de apotheker den dokter een poets heeft gebakken, is de eenige oorzaak, die de laatste daarvoor kan bedenken,

„Geen ander, dan dat ik hem somtijds heb geschreven
„Om Drogues, daar ik hem nooyt geld voor heb gegeven."

Dat het dispenseeren door de geneesheeren zelf bij de pharmaceuten ontevredenheid veroorzaakte, blijkt o.a. uit het kluchtspel van H. VAN ELVERVELT, „De slaapende Boer". De Apotheker, Klistonarium, krijgt hevige ruzie met den dokter, omdat deze den zieke poeder wil geven, dat hij zelf verkoopt, terwijl de apotheker een lavement wil zetten. Eindelijk sluiten ze vrede op voorwaarde, dat de dokter zelf geen geneesmiddelen meer zal leveren. Meer en meer wist de apotheker zich het uitsluitend recht van dispenseeren te veroveren.

Zooals wij hierboven zagen, was hij daarmee echter

niet tevreden, en trachtte nu op zijn beurt den dokter te verdringen. Vooral op het laatst der 17de eeuw en in het begin de 18de treffen we op het tooneel de „practizeerende apothekers" aan. En hoe meer ze zich met de geneeskunde inlieten, des te grooter werd natuurlijk hun vijandschap tegenover de dokters. In „Krispijn Testateur en gelegateerde, of de Erfgenaam door List", blijspel van H. Van Loghem, zegt Geroutes tot apotheker Klistoriaan:

„Gij spreekt geleerd; 'k zou mij voor Dokter doen ver-
[klaaren,
„De vijzel, stamper en klisteerspuit laten vaaren".

Maar Klistoriaan moet daarvan niets hebben:

„Zou 'k Dokter worden! daar hoed mij de Hemel voor.
„Het zijn meest Esels; want ik ken ze door en door."

Nergens wordt de „practizeerende apotheker" zoo uitvoerig in zijn werk beschreven, als in het blijspel van Ludolphus Smids uit het jaar 1681, „De Spookende Minnaar". Daar het hier een oorspronkelijk Nederlandsch tooneelstuk geldt, en de schrijver zelf geneesheer was, zullen wij de betreffende passage eenigszins uitvoerig weergeven. De apotheker wordt ontboden bij Angelika, die ziek is. Hare dienstmeid, Petronelle, komt hem halen. Onderweg begint de apotheker Petronelle te plagen, totdat deze eindelijk kwaad wordt, en uitvalt:

„Trantelaar!
„Zwijg, of ik spreek van jou Doctoren vrij zo raar.
„Durf jij nog smalen? jij, wat speeld me niet al kluchten,
„Tot Amsterdam van jou? raak jij m' ik zal u luchten
„Dat het u heugen zal."
Apotheker: „Neen vrede! vrede! Zeg?

„Weet jij niet wat 'er deert? wat haar legt in de weg?
„Drukt haar de maag ook? heeft z'in 't hoofd ook groote [pijnen?
„Eet zij noch zomtijts wat? heeft zij bij lang gaan kwijnen?
„Hoe vaart de kamergang?"
Petronelle: „Mijnheer, ze leidt te bedt."
Apotheker: „Dat vraag ik niet."
Petronelle: Je vraagt waar dat het haar let."
„Vraagt aan haar zelven, want zij moet 't duur betalen.
„Ho! Ho! zo komt het, dat zij zeggen, zonder falen,
„Waar het den zieken let, men vraagt de meiden uit.
„Dan swetst men aan het bedt, met wondere virtuit.
„Dan staan de vrienden om hem heen, met oop'ne monden.
„En menen dat hij 't kwaat heeft in de pis gevonden.
„Is nu Mijnheer betaald?"
Apotheker: „Volop, in errenst, spreek:
„Staat haar de trony niet wat stijf? is zij niet bleek?
Petronelle: „Ja; wit en bleek, en geel en bont; al door [malkander!
„Doch zomtijds ook zoo rood gelijk een Salamander
„.....
Apotheker: „Daar, neem dat stukje!" (*Zij wijkt terug*)
Petronelle: „Ja, weet jij van zulke knapen?"

De apotheker blijft echter aandringen, en ondanks het tegenstribbelen bezwijkt Petronelle, en vertelt, dat Angelika eertijds zoo vroolijk was, maar zich nu niet meer kleedt, in haar eigen praat, en vizioenen krijgt;

„Er Moei zeit dat de zin
„Er af is het effect van eenen kalvermin."

Intusschen zijn zij de woning van de zieke genaderd, maar de apotheker weet nu genoeg.

Na het bezoek bij Angelika komt hij met hare moey, Rijkjen, weer op. Op de vraag van Rijkjen: „Hebt gij

den oorzaak weg?" is het antwoord van den apotheker:

„Het is door rouw gekomen.
„'t Austerum, oorzaak van de rouw dient weggenomen,
„Met geesten van Melisse en flugge Salia
„Van cardobenedict. (de volatilia
„Mevrouw, gaan zekerder als Fixa)."
Rijkjen: „'t Is bevolen
„Aan uwe zorg."

De Apotheker praat nog wat over de medicijnen, die hij zal klaar maken, en over de wijze van innemen, een lepel vol en koud, en belooft, dat hij morgen de urine nog eens zal nazien. Rijkjen maakt zich bezorgd over Angelika. Zij zou haar zoo noode missen, en verlangt de volle waarheid over haar toestand te weten:
„Zeg maar regt uit."

Apotheker: „Jawel, ... het is geen deeg!"
Rijkjen: „Dat ik noch een Doctor aan uwe zijde kreeg!
„Of twee?"
Apotheker: „Mevrouw gelief mij daaraf t'excuseeren,
„Met geen Doctoren mag 'k mijn konst participeeren.
„Zou 'k mij vermengen met dat volk, dat baart als dul,
„Als m' haar geeft ongelijk, en steunen op haar Bul."
Rijkjen: Dus hevig niet, het is mijn Nicht, dien 'k zeer [beminne."
Apotheker: „'k Haar cureeren, ik alleen, schoon 't een [Vorstinne
„Mocht weezen."
Rijkjen: „Ik vertrouw u dat wel."

Als Petronelle zich nu weer vertoont, wil de apotheker weg wezen. Hij moet haar echter te woord staan, en krijgt dan van haar te hooren:

„Gij neemt de Meyd tot voordeel,

„En, uit haar kakelen, veld Docter oom zijn oordeel."
Rijkjen: „Zwijg, Petronelle; want gij maakt den Docter [gram."

De apotheker voelt zich echter niet meer veilig, en met een: „'k Zal er op studeeren, 'k blijf u borge", maakt hij zich uit de voeten.

Ook in „De Ontmantelde Apotheker met de Gefopte Hoorndrager", een blijspel van H. VAN DER GAETE, ontmoeten wij nog een practizeerenden apotheker, die even vrijmoedig de geneeskunde beoefent als de zooeven beschrevene. Het blijspel, dat klaarblijkelijk een roman à clef bevat, levert echter voor ons geen nieuws meer op, en wij bepalen ons daarom tot het afdrukken van het titelplaatje. De apotheker wordt hier overvallen, terwijl hij een „doktersvisite" maakt bij Mevrouw Lonkoog. Men ziet het urinaal op tafel staan, als bewijs, dat hij de geneeskunde in vollen omvang beoefende.

In een vorig hoofdstuk zagen wij, dat een bevoegde „doctores" op het tooneel eene zeldzame, en dan meestal nog eene uitheemsche, verschijning was. Des te talrijker echter zijn er de vrouwelijke concurrenten van den geneesheer vertegenwoordigd in vroedvrouwen, bakers en wijze vrouwen. Deze spelen gedurende de eeuwen, die ons hier bezig houden, op de planken een grooten rol. Een enkelen keer ontmoeten wij haar reeds in de 16de eeuw, maar alleen in esbatementen, zooals b.v. in „Een batement van den Katmaecker" (1578). In de 17de eeuw behooren ze tot de komische figuren in kluchten en blijspelen, en soms in drama's. Haar veelvuldig optreden behoeft ons niet te verwonderen, wanneer we bedenken, dat zwangerschap, verlossing en kraambed in die tijden dikwijls voor het voetlicht werden gebracht. Al ontbreken daarbij veelal de tooneelaanwijzingen, toch kunnen wij uit den tekst der spelen opmaken, dat de

optredende vrouwen soms duidelijke uitwendige teekenen

van graviditeit droegen. In „Coli Compas of de Klucht van Jan Trijntiens en Duyfie" verschijnt Duyfie in

hoogst zwangeren toestand op het tooneel en zucht: „Sijn dat de vruchten van den Houwelijcken Staet?" Bol-Backers-Jan, in de klucht naar zijn naam, ontmoet Trijntje, en maakt de opmerking, dat haar rokje van voren zoo kort wordt. Trijntje meent, dat ze „met het water gequelt" is. „Ja wel!" zegt Bol-Backers-Jan, „Dat hand' en voeten het". Hier zullen de teekenen, die tot deze opmerking aanleiding gaven, niet ontbroken hebben.

De verlossingen geschiedden wel niet meer op het tooneel, zooals G. J. Witkofski ons van de mysteriespelen mededeelt in zijn boek, „Les Accouchements dans les Beaux-Arts, dans la Litterature et au Théâtre". „En France", zegt hij, „nos vieux drames sacrés n'hési-„taient pas à representer la grossesse et l'accouchement „des femmes célèbres dans les livres saints." Wij vinden echter in de 17de eeuw nog Nederlandsche tooneelstukjes, waarin het accouchement zich tijdens de opvoering achter de coulissen afspeelde. De hoorbare wanhoopskreten der vrouw, en het onmiddellijk post partum uitkomen der vroedvrouw met den pasgeborene op den arm, illustreerden voor de toeschouwers duidelijk, wat er gebeurd was. In „Coli Compas" wordt de verbeelding van de schouwburgbezoekers niet weinig geprikkeld door de bevalling van Duyfie. Het feit zelf speelt zich, wel is waar, „binnen" af, maar in de zaal hoort men Duyfie kermen: „O wee! O wee! O wee! O doot! O doot! O doot!". Middelerwijl staat de dienstmaagd, Celi, alles door het sleutelgat af te kijken, en vertelt, wat ze gezien heeft. Ze kan maar niet begrijpen, dat eene vrouw dergelijke pijniging tweemaal wil riskeeren. Het moet met haar wel zijn,

„. . . . . gelijk het met de Bootsgesellen,
„Die met eens vrolyck sijn, haer noot te rugge stellen,
„En dencken niet meer aen 't peryckel van de doot."

Bleven ze eraan denken,

„Geen vrou en sliep weer bij, geen Bootsman voer van reê."

In het kluchtspel „Jan Saly" van W. D. Hooft bevalt eene vrouw tijdens het stuk, en komt de vroe-moer Tanneke direct na afloop aan het publiek den jongen spruit vertoonen.

De vierde uytkomst van het derde bedrijf in het Droef-Blij-Eyndent-Spel „Tranquilli de Mont", gespeelt op de Amsterdamsche Camer 1633, is geheel gewijd aan de bevalling van Portia. Het verklarende opschrift van deze scène luidt: „Portia verlost van een jonge Soon". Men hoort haar „binnen" stenen, terwijl de vroedvrouw haar troost.

Portia: „Oy! Mijn/ Helaes/ mijn/ helpt mijn uyt dit [verdriet!

„— — — — — — — — — — — — — — —

„Ay mijn! Ay mijn! O mijn/ Ach! mijn ick moet [versmachten.

„Helaes! hoe suer valt mijn."

Vroemoer (tot Digna, de kraem-bewaerster):

„En hanght 't water rasjens over 't vier

„Om 't kint sijn naers te wassen als het is geboren/

„Brenght het was-tobbetje binnen/ met al sijn toebe-[hooren/

„Sout/ vlas/ en Navel-doeckjens daetlijck bij der hant."

Portia: „Hellipt/ hellipt/ ay mijn/ ick bid jou help mijn [laes!

Vroemoer: „Swijcht Portia mijn kint/ swijcht stil/ maeckt [geen geraes."

Portia: „Helpt/ helpt/ ick bidt jou helpt! . . . . Helpt [mijn/ helaes!"

„— — — — — — — — — — — — — — —

„Ay mijn/ O Hemelen!/ verlost mijn van dit kruis."

Zoo gaat het door, tot eindelijk de vroedvrouw met het kind op den arm opkomt, onder het uiten der volgende verzuchting:

„Godt danck/ God sij gelooft (al bin ick wat vermoeyt)
„Ten schaet niet keijertjens/ want w' hebben ien suen eroeyt."

Het kraambed vinden wij ook in kleuren en geuren in de oude Nederlandsche tooneelliteratuur behandeld. De molenaar uit de aan BREÊROO toegeschreven „Klucht van den Meulenaer" vertelt er ons heel leuke dingen van. In „De Gewillige Hoorndrager met de Gefopte Kinderen Maker" [1]) ligt Aaltje in de kraam. „Kraambed of Kandeelmaal van Saartje Jans" door TH. ASSELIJN is een merkwaardige en uitvoerige bijdrage op dit gebied.

Wij weten, dat in dien tijd de geneesheeren zich heelemaal niet met bevallingen inlieten. Dat werk was uitsluitend in handen der vroedvrouwen. Het oudste voorbeeld van een mannelijken accoucheur, die in een tooneelstukje optreedt, is, zoover ons bekend werd, de dokter in „Calandrijn of de man in Barensnood" van R. DOREMA in het jaar 1739.

En niet alleen de bevalling zelf werd aan de vroedvrouwen overgelaten, maar ook in het stellen der diagnose zwangerschap waren zij veel bekwamer dan de dokters. Herhaaldelijk vinden wij hiervan staaltjes in de tooneelliteratuur. Reeds de kwakzalver in het „Tafelspel van eenen Quacksalver" van BREUGEL liet de gynecologie aan zijn vrouw over:

„Isser vrou off meyt/ met heymelijcke ghebreken
„Die en behoeft maer mijn vrou aen te spreken."

[1]) Deze klucht werd in 1645 in den Amsterdamschen Schouwburg vertoond onder den naam van „*Phantasia*". Behalve dat de personages andere namen dragen, zijn beide stukjes woordelijk dezelfde. Dit schijnt aan de aandacht van Dr. J. A. WORP te zijn ontsnapt. Hij bespreekt de beide kluchten als twee verschillende op blz. 442 en 450 van „Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland".

Als Tryn in de „Klucht van den Meulenaer" vraagt:
„Hoe liep 't met tet meysje?"
hooren we van Aeltje het volgende verhaal:

„Maer die worde seer benaut.
„Het koorden/ het spoogh/ het ontreegh haer borsten/
[en het worde hiel blieckjes.
„Se had gien smaeck in heur eten/ sy was belust op
[karssen en op krieckjes
„In 't midden van de winter/ de moer liep selfs om
[Mr. Jan de Doctoor/
„Maer 't hielp niet wat hijer in gaf/ het gelt en goetje
[was te loor/
„Heur oogen villen in/ heur neus beloock/ heur buyck
[swol oft watersucht was.
„Hier de Kopster! Neel Slim-mongs/ sach ierst datse
[bevrucht was/."

Ook in „De Verliefde Maagd en Bedrooge Grijzaard", een blijspel van D. JEMANS moet de vroedvrouw Antje de zieke Elizabeth komen onderzoeken en de diagnose zwangerschap stellen.

Ja zelfs, wanneer in „De Klucht van Jan Hen en Juffrouw Sybille" Sybille haar man verwijt, dat zij geen kinderen krijgt, en uitroept: „Ghij deuchter niet toe!", dan gaat dit Jan Hen te ver, en stuurt hij, om het verwijt voor goed den kop in te drukken, niet naar den dokter, maar naar Fijtje, het Vroetwyf. Fijtje komt, en verricht op het tooneel — o tempora, o mores! — het noodige onderzoek bij den man, die wenschte geréhabiliteerd te worden.

Is het wonder, dat deze vrouwen zich gingen voelen, de geneesheeren begonnen te minachten, zich niet meer tot het gebied der verloskunde bleven beperken, maar ook de verdere geneeskundige behandeling tot haar domein gingen rekenen?

De „docteres" Beli in „Coli Compas" durft Dr. Jan Trijntjens dan ook gerust de les te lezen:

„Ick segh noch het is schandt dat men met oude luy
„De geck scheert."

Jan Trijntjens: „Maer hoort eens Beligje."
Beli: „Wat gebruy
„Sel dit sijn laet mij gaen, kom hier op jou begeeren
„Men seyt de vrauw is sieck, jij moet die eens clisteeren,
„En nu ick kom, vindt ick de vrauw in barens noot.
„Wel wat gedoey is dit?"
Jan Trijntjens: „Maar wij hebben 't selver niet geweten."
Beli: „Schaem jou dat jij geen kijnt uyt het colijck [en kent.
„'t Was om haer hals tedoen, soo men haer dee clisteeren.
„En 't kijnt loopt groot gevaer met jou besuckt pur- [geeren."

Ook Breêroo toont ons in „Stommen Ridder" zoo'n „wijze vrouw" in Modde van Gompen, die zich zelf en haars gelijken veel beter in staat acht de vrouwtjes te behandelen dan een geneesheer. Hoort, hoe zij en Moersgelijck erover denken:

Modde van Gompen: „Een Doctoor is een geck in 't stuck [van de Miesterij,
„Malle dinghen, 't is sottigheydt, haelter dat goore goet niet bij,
„Ick en meyns gelijck die weten op een hayr hoe een [vrou te moet is,
„Waerter deert, watter let, en wat heur quaet of goet is.
„Veur heur borsten, veur haer buyck, voor haer navel, [of voor haer knien.
„Want ick kan dat goet, al had icket van stickje tot [beetjen esien.

„Ick genees pest, brant, scheursels, en al wat ons mach [letten.
„Barbiers, schijt Barbiers, zij hebben geen saves van [een klisteri te setten.
„Wij weten waer 't schickt wel helfte beter voor een [wijf.
„Dan dat daer een man sal gaen over een vrou- [mensch en lijf.
Moersgelijck: „Neen kijnt dat gat en booren sij niet, [de vrouwe luy gane seker.
„Ick sou dat niet velen mogen van een snotveger, [of van een Apteker,
Die als Cornelis Tamesz van gips wat hart-hanght [zijn of gheduymt.
Modde van Gompen: „De vrouwtjes zijn zwacke vaetjes, [en die zijn lichtelijck versuymt,
„Ick wilder mal om worden dat de luy dus klicke [met de Doctoren
„Daerse wel sien datser gesontheyt en gelt verquisten [en versmoren."

Geen wonder, dat het weldra noodig werd, de zelfoverschatting dezer vrouwen door strenge keuren, ordonnantiën en bepalingen intetoomen.

Tot des dokters concurrenten behoorde ook de kwakzalver. Oppervlakkig beschouwd, zou men zelfs meenen, dat hij als zoodanig op de eerste plaats had mogen worden genoemd. De dokters hebben hem echter zelf nooit als ernstigen mededinger opgevat. Ze lachten met hem. Zoo was de goochelaar of toovenaar geen concurrent van den alchymist. Zoo was de parodie geen concurrent van het oorspronkelijke. Men hoort in de tooneelliteratuur wel dikwijls de kwakzalvers over de dokters klagen, maar zelden de dokters over den kwakzalver. Wanneer de dokters over een „kwakzalver" spreken, bedoelen ze daarmee meestal een collega, dien ze willen hoonen.

Naast de vele wettelijke voorschriften en bepalingen, waarmede de geneesheeren hun beroep tegenover apothekers en vroedvrouwen beschermd zagen, vinden wij slechts sporadische voorbeelden van maatregelen tegen de eigenlijke kwakzalverij; en dan geldt het b.v. nog alleen maar de plaats, die de kwakzalver op markt of kermis mocht innemen. Hij had gewoonlijk geen vaste woonplaats, en was bijna altijd een een-dags-vlinder, die even snel verdween als hij gekomen was.

De bestrijding der kwakzalverij is dan ook nooit in hoofdzaak door de dokters gevoerd, en vindt ook thans nog niet bij hen den grootsten steun. De dokter voelt wel dat de kwakzalverij onheil aanricht; maar hij is overtuigd, dat naast de geneeskunst deze uitwas zal blijven voortbestaan, en dat de strijd daartegen een strijd tegen wind-molens is. De laatste der stellingen achter het proefschrift, waarop B. WARTENA in 1882 tot doctor in de medicijnen promoveerde, luidt: „De kwakzalverij is een noodzakelijk kwaad". Deze uitspraak is vrijwel teekenend voor de houding, die de meeste geneesheeren tegenover de kwakzalverij innemen.

In het eerste hoofdstuk hebben wij de hoofdkenmerken van den kwakzalver reeds uitvoerig besproken. Wij zullen er dan ook hier niet lang bij stilstaan, en ons bepalen tot het oordeel van den kwakzalver uit „Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage" over de geneesheeren, waar wij o. a. lezen:

„Die Messieurs worden gelooft, die hebben 't *jus vitae et necis*".

Als een kwakzalver eens een boer naar de andere wereld helpt, dan wordt er op hem gescholden, zoo zegt hij:

„Maar een Doctoor, die meer droevige plagen
„In een jaar veroorzaakt, als die van Egypten immer
[ofte oyt hebben gehad,

„Die viert men, adoreert men, ja men maaktse regeerders
[van de Stad."

Het spreekt van zelf, dat wij ook in de tooneelliteratuur de afspiegeling vinden van het merkwaardige feit uit het dagelijksche leven, dat iedereen zoowat van ziekte verstand heeft, of liever gezegd, verstand wil hebben. Zelfs lieden, die in alle andere aangelegenheden het devies huldigen: „Schoenmaker blijft bij je leest", hebben op het gebied van ziekten met verrassende vrijmoedigheid aanstonds hun meening en opvatting bij de hand. Die medische raad en praat van buurvrouwen en vrienden is reeds in de oudste tijden op het tooneel bespot, en voor eene studie der volksgeneeskunde zouden daaruit belangrijke bijdragen te halen zijn. Met de besprekingen, die ons hier bezig houden, staan ze slechts in zijdelingsch verband. Concurrentie zullen er de dokters wel nooit in gezien hebben. Hoogstens maakten ze er zich eens vroolijk over. Laten wij er ons tenslotte met Breêroo ook even vroolijk om maken, en hooren, wat Daghdief in „Schijnheiligh" van de vrouw van Rieuwert Rompslomp vertelt:

„En sietse yemant met een sier bien/ of een doeck
[om 't hooft/
„Daer weetse meer als Mr. Jan Smeertenborst van
[Delft te seggen
„Dit seljer op schraepen/ en dit en dat/ en dat en
[dit suljer op leggen;
„Al de luy geeftse voor de koorts koeck/ briefjes en raed/
„En wiese niet gebruyckt daer tegen blijftse bijster quaet.
„Sij wijst — — — — — — — — — — — —
„Den Apteker en de kruyenier/ hoe dat sij sullen
[stampen haer kruyt/
„En hoe zijt uyt de vijzel met een hasepoot sullen
[vegen uyt.

„ — — — — — — — — — — — — — — —
„Sij leert de melaatsheyt/ de kanker/ en de pocken/ hoe
„Datse de luy sullen eten tot het vleys van den geest
[toe."

Dit, den mensch aangeboren, verlangen, om zijnen lijdenden medemenschen hulp te verleenen, is zoo oud als de mensch zelf; ja, uit dit verlangen is in eersten aanleg de geneeskunde ontstaan; en het is ook dit verlangen, dat in moeilijke uren voor den geneesheer zijn beroep dragelijk maakt.

Aan het einde onzer beschouwingen mag hierop nog wel even de aandacht worden gevestigd. Uit den aard der tooneelspelen, die onze studie betrof, hebben wij in hoofdzaak het medisch beroep onder eene komische belichting bezien. Wij hebben dikwijls moeten lachen, zij het dan ook soms als een boer, die kiespijn heeft. Waar de ernst tot ons kwam, ging deze nog schuil achter het mom der kluchtigheid. De eigenlijke tragiek van het doktersleven troffen wij zelden aan. En toch is dat leven een mengeling van treur- en blijspel. CONAN DOYLE drukt het in zijn „Round the Red Lamp" aldus uit: „You'll find there's so much tragedy in a doctor's „life, my boy, that he would not be able to stand it if „it were not for the strain of comedy which comes every „now and then to leaven it".

Deze tragedie van het doktersleven op de planken uittebeelden was aan latere geslachten voorbehouden.

ALPHABETISCHE LIJST

der in dit Boek besproken oude Nederlandsche Tooneelliteratuur.

Aertzenij der Sielen, Samenspraak van DIRCK VOLCKERTSZOON COORNHERT (1570—79).

Apotheker —. De Ontmantelde —, met de Gefopte Hoorndrager, blijspel door H. VAN DER GAETE (± 1717).

Arghlistigheit — Rampzalige —, treurspel door J. Cos, Gespeelt op d'Amsterdamsche Schouwburg (1663).

Aristophanis Senatus Consultum door JELLE FOPPEMA, Linguae Graecae Stud. te Franeker (1761).

Arlequijns — Fransche Bedrijven van de Keijzer in de Maan, vertoont op het Italiaansche Theaatriom door de Commedianten van Konings tot Parijs (1699).

Arlequin in de Elizeesche Velden, blijspel uit het Fransch van Monsieur . . . . . (1713).

Bermhertigheyd — Zeven Spelen van die Wercken der —, In rijm ghemaeckt/, en nu tot Aemstelredam opentlijck ghespeelt/ Anno 1591.

Besweering van den Disperaten Antwerpsen Courantier, kluchtspel.
Motto: „Illudit propriis, aliorum crimina ridens."
Tot Brugge 1705,
van JACOB CAMPO WEIJERMAN.

Boer — De Slaapende —, kluchtspel door H. VAN ELVERVELT, (laatste helft 18de eeuw).

Bol-Backers-Jan —, klucht van M. WALTES, Gespeelt op d'Amsterdamsche Schouwburg (1660).

Boom — Den — der schrifturen/ van 6 personnagien, gespeelt den 1 Augusto 1539, tot Middelborgh in Zeelant. Het tweede van *Drie Spelen van Sinne* uit den tijd der Reformatie (te vinden in Belgisch Museum jaargang 1846).

Bootermarkt, De —, klugtspel van J. ROSSEAU (1718).

Buchelioen — Klucht van — 't Kaboutermannetge, door JAN BARENTSZ, gespeelt op d'Amsterdamsche Schouburg 1655.

Buskenblaser, Sotternie, (in Middelnederlandsche dramatische Poëzie van H. E. MOLTZER, 1875).

Calandrijn of *de Man in Barensnood*, kluchtspel door R. DOREMA (1739).

Cinthia — De Geschaakte —, kluchtspel getrokken uit de Verwaande Krijgsman van PLAUTUS, door LUDOLPHUS SMIDS, Medicus et Antiquitatis Cultor (1688).

Coli Compas of de Klucht van *Jan Trijntiens en Duyfie* (1664).

Coopman. — Eene Christelijcke Tragedie „*Die Coopman*" ofte dat oordeel geheeten, enz., door D(ODO) V(AN) A(MSWEER), 1583.

Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage, kluchtspel door JAKOB CAMPO WEIJERMAN (1700—1712).

Dit es van die Siecten der broosccer naturen, ende hoe haer ons heere geneest, moraliteit uit 1510 (volgens Prof. G. KALFF waarschijnlijk nog ouder).

Doctoor, — Klucht van den Glasen —, gespeelt op d'Amsterdamsche Schouwburgh (1678).

Dokter, De Bedrogen — of de spekdieven door N. ZEEMAN (Z. j.)

Doctors Goudbeurs of Weduwen Societeit, kluchtspel onder den zinspreuk:

„Tuta inter Latrones" of
„Veilig onder Moordenaars." (± 1750).

Doctors Goudbeurs of de Weduwen-Societeit in onrust, kluchtig blijspel, onder dezelfde zinspreuk als het vorige (± 1750).

Dokter, De Hollebollige Lachende —, of den Bereijsden Hans Zing-Zang, door J. Pook (1710, 2de druk).

Dokter, De Springende, —, kluchtspel van P. Elzevier, gespeelt op d'Amsterdamsche Schouwburg (1666).

Domine Johannis, Anders geseijd De Simpele Doctoor, met zijne twee Dienstmaagden, Leda en Lorencia (1643).

Dronkkaert, Bedrooge —/ of Dronkke-Mans Hel, door J. Noozeman, Gespeelt op de Amsterdamsche Schouburg (1648).

Drooghe Goosen, klucht van J. H. Krul, Gespeelt op de Amsteldamsche Kamer 5 Dec. 1632.

Dryakelprouver — Esbatement van den — ghestelt ende ghemaect bij mij Cornelis Everaert 1528. (In: Spelen van Cornelis Everaert, van wege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden met Inleiding en Aanteekeningen uitgegeven door Dr. J. W. Muller en Dr. L. Scharpé).

Duifje en Snaphaan, kluchtspel door J. B. van Fornenburgh, vertoont op de Amsterdamsche Schouwburg (1680).

Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans, blijspel van Thomas Asselijn (1685).

Edelman, De Ingebeelde —, blijspel door Abraham de Wit de Jonge (1700).

Ezopus, blijspel, het Fransche van den Heer Le Noble, gevolgt door S. van der Cruijssen (1697, 2de druk).

Factie — Een — ofte Spel, voer den Coninck Philippus, onsen ghenadigste Lantsheere, met vele andere Edele Heeren

openbaerlijck van den Violieren binnen Antwerpen gespeelt den XXIII feb. 1556 . . . . enz. Geordineert ende in dichte ghestelt duer PEETER DE HARPENER, enz. . . . .

Fielebout of de Dokter tegen Dank, door NIL VOLENTIBUS ARDUUM, 1680.

Gezusters, De Geschaakte —, Blijspel van D. BUYSERO (1708—1715).

Giertje Wouters, Klucht door J. FRANSSOON, Kluchts-wijse ghespeelt op de Amsterdamsche Camer, Anno 1635.

Ghezelschap der Goden vergaert op de ghewenste bruyloft van Apollo, enz. . . . . door SAMUEL COSTER (1618).

Gusman de Alfarache of de Doorsleepene Bedelaars, blijspel van THOMAS ASSELIJN (1693).

Hanneken Leckertant, Esbatement van —, door JAN VAN DEN BERGE (1541).

Hans Koekop of de Gemaakte waterzucht, kluchtspel van J. POOK (1712).

Hoorndrager. Klucht van de Gewillige — Met de Gefopte Kinderen Maker (1626). (Aan het exemplaar in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden ontbreken blz. 1 en 2).

Huig de Groot te Rostok, treurspel door FREDERIK DUIM (1742).

Huysman, Een — en een barbier, klucht van G. A. BREÊROO (?) (1613).

Iphigenia, treurspel van SAMUEL COSTER (1617).

Isabella, treurspel van SAMUEL COSTER (1618). (De eerste 367 verzen zijn van P. Cz. HOOFT).

Jan Hen en Juffrouw Sybille, Klucht van —, schrijver en jaartal onbekend, (uit de 17de eeuw).

Jan Saly, kluchtspel van W. D. Hooft (1622).

Kackadoris, Een Tafelspel van Meester — ende een doof Wijf met Eyeren (1596 of ouder).

Katmaecker, Batement van den —, gespeelt Sint Jansmis 1578 van die Broeders van „Trou' moet Blijcken".

Klaas Kloet, Klucht van C. Biestkens, gespeelt op de Brabantsche Camer Anno 1629 den 21 Januari.

Knorrepot, De — of de Gestoorde Doctor, blijspel van J. d(e) P(into) (1695). Naar „Le Grondeur" van D. A. Brueys.

Koeckoecx-Zangh van de Nachtuylen van het collegie „Nil Volentibus Arduum", blij-eyndende zamenspraak tusschen een Doctor, Proponent en Poëet (1677).

Kraambed of Kandeelmaal van Zaartje Jans, blijspel door Thomas Asselijn (1683).

Krelis Louwen of Alexander de Groote op het Poëetenmaal, kluchtspel van Pieter Langendijk (1715).

Krispijn Barbier, Dansmeester, Pagie en Graaf, kluchtspel (1707).

Krispijn Medecijn, blijspel naar 't Fransch van Hauteroche door P. de la Croix (1685).

Krispijn Testateur en Gelegateerde, of de Erfgenaam door List, blijspel van H. van Loghem, naar „Le Légataire Universel" van J. F. Regnard (1725).

Kroeg-praatjen, daar al de aardigheden van 't Boeren-Latijn in getoont werden. Uyt eygen ondervinding zamen gestelt door Salomon van Rusting, Medicinae Doctor (1693).

Liefden Doctor, De —, blijspel van A. Leeuw naar „L'Amour Médecin" van Molière, gespeelt op d'Amsterdamsche Schouwburg (1666).

Liefdens Behendicheyt, Bestaende in de listighe Ghelijck-

wesendtheijt eens anders, speelwijs verthoont op de Camer van de Gulde van Sinte Lucas diemen noempt de Violiere in Antwerpen den XXXI May 1638, door G. E. [1]).

Lucelle, door G. A. Breêroo uit het Fransch door L. le Jars overgezet (1616 of 1615).

Maagd, De Verliefde —, en Bedrogen Grijsaard, blijspel door D. J. (emans) (1735).

Maansuchtigen Brandsticht of Mechelsche Beroerte, Blij-Eyndend Treurspel. Gespeeld op St. Romboutstoorn, den 27 Januari 1687 in volle Maan.

Maria Stuart, treurspel door Joost van den Vondel (1646).

Medecijn der Zielen, Samenspraak van D. Vz. Coornhert (1570—79).

Melibea. Treur-blij-eijnde-spel van Th. Rodenburgh (1617).

Meulenaer, Klucht van den —, door G. A. Breêroo, gerijmt in 't Jaer 1613.

Minnaar, De Spookende —, blijspel van Ludolphus Smids M. D. (1681).

Oene, De Klucht van —, door Jan Vos. Vertoont op d'Amsterdamsche Schouwburg (1642).

Patroon van den Alven, factie door „Den Vierighen doern" van 's-Hertogenbosch ghespeelt op het Lantjuweel te Antwerpen 1561.

Pest-Spieghel, treurspel van Z. H(eyns) (1602).

Phantasia, kluchtsgewijs vertoont op de Amsterdamsche Schouwburgh 2 Maart 1645.

Playerwater, Een cluyte van —, (16de eeuw).

[1]) In J. J. van Doorninck's „Vermomde en Naamlooze Schrijvers" wordt dit werk aan F. C. de Coninco toegeschreven.

Philippijn Mr. Koppelaar, blijspel van A. ALEWIJN (1707).

Poetijckelijcke Willecome van de ontvangende club, de „Violieren", ghespeelt op het Lantjuweel te Antwerpen 1561.

Quacksalver, Tafelspel van eenen —, door G. H. VAN BREUGHEL (1612).

Quacksalver, Van eenen — en een Boer, uit: Drie Tafelspelen, medegedeeld door Dr. J. VAN VLOTEN (16de eeuw).

Quackzalver, De — op de Markt van Dr. SALOMON VAN RUSTING (1698).

Quinten-Quack, Klucht van den nieuwgesinden Doctoor, die ik noeme Meester Quinten-Quack en Cortisaen, zijnen Blijgeestigen Knecht, door Mr. CORNELIUS DE BIE (1706).

Reden-vreucht Der Wijsen in haer wellust/. Ende Belachen der dwasen quellust/ In 't lachen Democriti door Persoonstooningh. Ghemaeckt van den wijs-gheerigen ADOLPHO TECTANDRO VENATORE, Alckmaer A°. 1603.

Richardo, Don Jan —, of *Het Sterfhuys in Vreugde*, klugtspel van H. P. T. B. (1768).

Ridder, Stommen —, treurspel van G. A. BREÊROO, gespeelt op de Nederduytsche Academie 1618.

Roeland, Het Frans opera (Roland van Quinault) gevolgt door F. ARENDSZ A°. 1686.

Rijcke-man, Spel van de —, moraliteit door SAMUEL COSTER (1615).

Schaakers, De Bedrooge —, kluchtspel, vertoont op d'Amsterdamsche Schouwburg, door P. A. CODDE (1672).

Schippers, De twee gelijcke —, klucht naer-ghebootst uyt den Menaechmus van PLAUTUS door A. F. WOUTHERS (1674).

School der Minnaars, blijspel door J. V. RIJNDORP (1711).

Schijnhailigh, blijspel van P. Cz. HOOFT, gevolght na 't Italiaansch van PIETRO ARETINO (1617).

Schijnheiligh, door G. A. BREÊROO, het vorige spel op rijm gesteld (na den dood van BREÊROO gedrukt in 1624).

Spaanschen Brabander, Jerolimo, door G. A. BREÊROO, gespeelt op de eerste Duytsche Academie (1617).

Spiegel, De — der Minnen, door COLIJN VAN RIJSSELE (uitgegeven door Dr. M. W. IMMINK in haar proefschrift). (± 1550).

Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden, blijspel door PIETER LANGENDIJK (eerste helft der 18de eeuw).

Stadt, Een Spul van Sinnen van den Siecke stadt, (± 1550). (Uitgegeven door Dr. H. F. GRONDIJS in zijn proefschrift.)

Studente-leven, blijspel van Dr. P. BERNAGIE (1684).

Styrus en Ariame, Droef-eynde-Spel van JACOB STRUYS (1631).

Tiisken van der Schilden, kluchtspel van SAMUEL COSTER (1613).

Tranquilli de Mont, Droef-Blij-eyndentspel, en *Fortunati* geluck en ongeluck, door B. F(ONTEYN), Gespeelt op de Amsterdamsche Camer 1633.

Tragicomodiën, Twee, — d'eene van Apollonius prince van Tyro: ende d'ander van den selven, ende van Tharsia sijn dochter, door P(IETER) B(OR (CHRISTIAENSZ.) 1617.

Trijn van Hamborg, Klucht, Ghespeelt op de oude Kamer in Liefde Bloeijende 1617.

Tsamenspreeckinge, Een kluchtige — tusschen dry Personagen) namentlijck Knobbe, Stortentuijn, ende Lukevent Stortentuijns Sone, dewelcke bij een Klerckemaker bestaet wordt, om het Docters hantwerck te leeren (1634) (2de druk).

Twélingen, De Gelijke —, kluchtig blijspel uit de Menaechmen van PLAUTUS getrokken door „Nil Volentibus Arduum".

Verijsenis. Dit is van die — te spelen 1496.
(Medegedeeld door K. C. VAN BERCKEL in „Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem XXVIII, blz. 316 en vlg.).

Vrijagie en Trouw, of de Klucht van *Kreelis Crijnen* en *Juffr. Jennema*, gespeelt op Schouburgh (1665).

Vrouw-bewaarder, De — bedroogen, kluchtspel, versiert met verscheide Dansen, door F. GROEN (waarschijnlijk vertaald)(1707).

Vrijster, De Vrijerzieke —, of *het Huwelijk van Niet.* kluchtspel door A. LEEUW naar het Fransch. Vertoont op d'Amsterdamsche Schouwburg (1662).

Waereldt, De Verkeerde —, kluchtige opera met Dans, Kunst en Vliegwerken, ten deele gevolgt na het Fransche van de Heeren LE SAGE en D'ORNEVAL, door M. VAN HATTUM (1742).

Ware-nar, dat is Aulularia van PLAUTUS naar 's lants gelegentheidt verduitscht. Eerst gespeelt in de eenige en eerste Nederduitsche Academie (1616).

Wiskunstenaars, De — of 't Gevluchte Juffertje, kluchtspel door PIETER LANGENDIJK (1715).

Zieken, De Belachelijke —, kluchtig blijspel door A. SCHIPPERS, geschikt om als een schimmenspel gespeeld te worden tusschen de Min in 't Lazarushuis, blijspel. (Laatste helft der 17de eeuw).

Zieke, De Ingebeelde —, door PIETER DE LA CROIX, naar MOLIÈRE vertaald (1686).

Zijdeweever, De Persiaansche — een bleij-eindent Treurspel uyt het Persiaans vertaalt door JACOB CAMPO WEIJERMAN (begin 18de eeuw).

STELLINGEN.

I.

De kwakzalver en de karikatuur van den dokter worden in de literatuur te weinig uit elkaar gehouden.

II.

Bij het stellen der indicatie tot tonsillectomie mag men zich niet op het standpunt plaatsen, dat de tonsillen geen physiologische beteekenis hebben.

III.

De voedingswaarde van wittebrood is grooter dan die van kropbrood.

IV.

De overheid drukt op hare distributiemaatregelen te lichtvaardig het stempel van hygiënische onschadelijkheid.

V.

Het bevorderen der autopsiën ligt op den weg der levensverzekeringmaatschappijen.

—

VI.

Het ware wenschelijk, dat de staat het ziekelijke en het gebrekkige kind meer beschermde tegen verwaarloozing door zijne ouders.

VII.

Het uitoefenen der psychoanalyse is meer een kunst dan een wetenschappelijk beroep.

VIII.

Een goed huisarts is onwillekeurig psychoanalyst.

IX.

Bij spondilitis tuberculosa is de langzame extensie te verkiezen boven het „redressement forcé".

X.

Men kan de phimosis-operatie bijna steeds vermijden en vervangen door langzame, onbloedige dilatatie.

XI.

De verklaring van het verschijnsel der rechtshandigheid uit anatomische en statische veranderingen van het hart en van de bloedvaten kan niet bevredigen.

XII.

De uitwendige keering bij stuitligging is voor de praktijk van geen beteekenis.

XIII.

De biologische reactie op morphine van STRAUB-HERMANN is in foro niet bewijzend.

XIV.

Psoriasis is eene parasitaire ziekte.

XV.

Het verkoopen eener geneeskundige praktijk is op ethische gronden te veroordeelen.

XVI.

De gronden, waarop in ARTHUR SCHNITZLER's tooneelstuk Professor Bernhardi aan den geestelijke den toegang tot het ziekbed weigert, zijn onjuist.